

محاکات

Muhâkemat

Müellifi

Bediüzzaman

Said Nursi

Mariz Bir Asrın
Hasta Bir Unsurun,
Alîl Bir Uzvun

Reçetesi

Veyahut

Saykal-ül İslâmiyet

Veyahut

Bediüzzaman'ın

MUHÂKEMATİ

بسم الله الرحمن الرحيم

Cümle Tahiyat, ol Hâkim-i Ezel ve Hakîm-i Ezelî ve Rahman-ı Lemyezelî'ye elyaktır ki: Bizi İslâmiyetle serfıraz ve Şeriat-ı Garra ile Sırat-ı Müstakime Hidayet etmiştir.

Öyle bir Şeriat ki; Akıl ve Nakil, dest be-dest ittifak vererek ol Şeriatın Hakaikinin Hakkaniyetini tasdik etmişlerdir.

Öyle Hakaik ki; kökleri Hakikat zemininde rûsuh ile beraber dal ve budakları Kemalâtın göklerine yükselip, intişar edip.. öyle Fûruat ki; meyveleri Saadet-i Dâreyndir. Ve bizi Kur'an-ı Mu'ciz ile İrşad eylemiş...

Öyle Kitab ki: Kaideleri ile Hilkat-ı Âlemin Kitabından Dest-i Kader ve Kalem-i Hikmet ile mektub ve cari olan Kavanin-i Amîka-i Dakika-i İlahiyeyi izhar ettiğinden; Ahkâm-ı Âdilanesiyle nev'-i beşerin nizam ve müvazenet ve terakkisine Kefil-i Mutlak ve Üstad-ı Küll olmuştur.

Salavat-ı Bînihaye, ol Server-i Kâinat ve Fahr-i Âlem'e hediye olsun ki: Âlem, enva' ve ecnasıyla Onun Risaletine şehadet ve Mu'cizelerine delalet ve Hazine-i Gaybdan

getirdiği Metâ-ı Âlîye Dellâllık ediyor. Güya Âleme teşrif ettiğinden herbir nev'i, kendi lisan-ı mahsusuyla alkışladığı gibi; Sultan-ı Ezel, zemin ve âsumanın evtarını intak edip herbir tel başka lisan ile Mu'cizatının nağamatını inşad etmekle, O Sadâ-yı Şirin bu Kubbe-i Minada ilelebed tanin-endaz etmiştir. Güya âsuman, kendi Mi'rac ve Melek ve Kamerin Elsine-i Semaviyesiyle Risaletini tebrik.. ve zemin kendi hacer ve şecer ve hayvanın dilleriyle Mu'cizelerine senâhân.. ve cevvi-i feza, kendi cinn ve bulutların işaretleriyle Nübüvvetine beşaret ve sâye-bân.. ve zaman-ı mazi, Enbiya ve Kütüb ve kâhinlerin rumuz ve telvihatıyla o Şems-i Hakikatın fecr-i sadıkını göstererek müjdeci.. ve zaman-ı hal yani Asr-ı Saadet lisan-ı haliyle tabiat-ı Arabdaki inkılab-ı azîmin ve bedeviyet-i sırftan Medeniyet-i Mahzânın def'aten tevellü-dünü şahid göstererek Nübüvvetini isbat.. ve zaman-ı müstakbel kendi vukuat ve fününunun etvar-ı müdakkikanesiyle Onun Mevkib-i İkbalini istikbal.. ve lisan-ı hakîmane ile İrşadatına teşekkür; nev'-i beşer kendi Muhakkikleriyle bhusus Hatib-i Belîği ki, şems gibi kendi kendine bürhan olan Muhammed'in (A.S.M.) Lisan-ı Fasihanesiyle Haktan geldiğini ilân ve Zât-ı Zülcelal kendi Kur'anının Lisan-ı Belîğanesiyle ol Nebiyy-i Ümmi'nin Ferman-ı Risaletini kıraat ediyorlar ve oluyorlar.

Beyt:

جُمْلَه شِيرَانِ جِهَانِ بَسْتَهٗ اَيْنِ سِلْسِلَهٗ اَنْدَ
رُوبَهٗ اَزْ حَيْلَهٗ چِهٖ سَانِ بَغْسِلَدَ اَيْنِ سِلْسِلَهٗ رَا

Emma ba'd: Şu fakir, garib Nursî ki, Bid'atü'z-zaman lâkabıyla müsemma olmaya lâayık iken haberi olmadan Bediüzzaman ile meşhur olan bîçare; tedenni-i milletten ciğeri yanmış gibi feryad u figan ederek, Ah!. Ah!.. Ah!.. vâ esefâ der ki: İslâmiyetin mağz ve lûbbünü terkederek kışırına ve zahirine vakf-ı nazar ettik ve aldandık... Ve sû-i fehim ve sû-i edeb ile İslâmiyetin Hakkını ve müstehak olduğu Hürmeti îfa edemedik. Tâ o da bizden nefret ederek evham ve hayalâtın bulutlarıyla sarılıp tesettür eyledi...

Hem de hakkı var. Zira biz israiliyatı Usûlüne ve hikâyatı Akaidine ve mecazâtı Hakaikine karıştırarak kıymetini takdir edemedik. O da ceza olarak bizi dünyada te'dib için zillet ve sefalet içinde bıraktı. Bizi kurtaracak yine Onun merhametidir.

Öyle ise, ey İhvan-ı Müslimîn!.. Geliniz, Ona tarziye vereceğiz. El birliğiyle Dest-i Sadakatı uzatacağız, Biat edeceğiz. Onun Habl-ül Metinine sarılacağız.

Hem de bilâ-perva olarak ilân ederim: Beni geçmiş asırların efkârına karşı mübarezeye heyecan ve şecaate getiren ve yüzer senelerden beri sevk-ül ceyş ile kuvvet bulan hayalât ve evhamın müdafaasına beni gayrete getiren itikadım ve yakînimdir ki: **Hak neşv ü nema bulacaktır**, eğer çendan toprakta gizlense... Ve tarafdar ve mültezimleri muzaffer olacaklardır, eğer çendan zaman ve zeminin merhametsizliğinden az ve zayıf olsalar...

Hem de itikadım ki: İstikbale hüküm sürecektir ve her kıt'asında Hâkim-i Mutlak olacak yalnız **Hakikat-ı İslâmiyettir**. Evet Saadet-Saray-ı İstikbalde taht-nişin Hakaik ve Maarif yalnız İslâmiyet olacaktır. Onu fethedecek yalnız Odur; emareler görünüyorlar... Zira mazi

kıt'asında, vahşetâbâd sahralarında hayme-nişin taassub ve taklid; veyahut cehlistan ülkesinde menzil-nişin müzahrefat ve istibdad olanlara, Şeriat-ı Garra'nın galebe-i mutlak ve istilâ-i tammina sed ve mani olan sekiz emir, üç Hakikat ile zîr ü zeber olmuşlardır ve oluyorlar. O maniler ise: ecnebilerde taklid ve cehalet ve taassub ve kıssîslerin riyaseti. Ve bizdeki mani ise; istibdad-ı mütenevvi ve ahlâksızlık ve müşevveşiyet-i ahval ve ataleti intac eden ye'stir ki, Şems-i İslâmiyetin küsufa yüz tutmasına sebep olmuşlardır.

Sekizinci ve en birinci mani ve bela budur: Biz ile ecnebiler; bazı zevahir-i İslâmiyet ve bazı mesail-i fûnun ortasında hayal-i bâtıl (!) ile tevehhüm eylediğimiz müsademet ve münakazattır. Âferin maarifin himmet-i feyyazanesine ve fûnunun himmet-i merdanesine ki; Meyl-i Taharri-i Hakikat ve Muhabbet-i İnsaniyet ve Meyl-i İnsaf olan Hakaiki techiz ederek o manilere gönderip zîr ü zeber etmiş ve ediyor.

Evet en büyük sebep ki: Bizi dünya rahatından ve ecnebleri Âhiret Saadetinden mahrum eden, Şems-i İslâmiyet'i münkesif ettiren, sût-i tefehhüm ile tevehhüm-ü müsademet ve muhalefettir.

فَيَا الْعَجَبُ.. Köle Efendisine ve hizmetkâr Reisine ve veled Pederrine nasıl düşman ve muarız olabilir? Halbuki İslâmiyet, fûnunun Seyyidi ve Mürşidi ve Ulûm-u Hakikiyenin Reis ve Pederidir. Fakat vâ esefâ bu sût-i tefehhüm ve şu tevehhüm-ü bâtıl, şimdiye kadar hükmünü icra ederek vesvesesiyle ye'si ilka edip bâb-ı medeniyet ve maarifi Ekrad ve emsallerine kapattırdı. Zira bazı Zevahir-i Diniyeyi, fûnunun bazı mesailine muarız tahayyül ederek ürktüler. Ezcümle: Küreviyet-i arz ki, fûnunun en birinci derecesi olan coğrafyanın en birinci basamağıdır. İleride gelecek

altı mes'eleye münafî zannettiklerinden, bu bedihî mes'eledede mükâbere etmekten çekinmediler.

Ey benim şu Kitabıma im'an-ı nazar ile nazar eden zât, malûmun olsun! Bu Kitapla istediğim Hizmet budur: **İslâmiyette olan Tarîk-ı Müstakimi göstermekle ehl-i tefrit olan a'da-yı dinin teşkikatını red ve yüzlerine vurmakla beraber; Tarîk-ı Müstakimin öteki canibini ve sadîk-ı ahmak ünvanına lâayık olan ehl-i ifrat ve zahirperestlerin tevehhümelerini tard ve asılsızlığını göstermek ve asıl Rehber-i Hakikat ve Âlem-i İslâmiyetin ikbal ve istikbaline yol açan ve Sırat-ı Müstakimde kemal-i ümid-i zafer ile çalışan Muhakkikîn-i İslâm ve âkıl Sıddıklara yardım etmek ve kuvvet vermektir.**

Elhasıl: Maksadım: Ol Elmas Kılınca saykal vurmaktır.

Eğer sual edersen: Senin bu telaşın ve ulûm-u mütearife hükmüne geçen şeylere bürhan getirmeye ne lüzum vardır? Zira telahuk-u efkâr ve tecarübün keşfiyatıyla meydan-ı bedahete gelen mesaile bürhan getirmek, malûmu i'lam demektir?..

Cevaben derim: Maatteessüf benim ile şu zamanın kıt'asında iştirak eden cümlesi; eğer çendan, sureten onüçüncü asrın evlâdıdır, fakat fikir ve terakki cihetiyle kurûn-u vustânın yadigârlarıdır. Güya muasırlarımız, üçüncü asrın nihayetinden onüçüncü asra kadar geçmiş olan asırların fihristesi veyahut enmuzeci veyahut melez bir kavimdirler. Hattâ bu zamanın çok bedihiyatı, onlarca mevhumat sayılır.

Mukaddeme

Bu Kitab üç makale ile üç Kitab üzerine mürettebdir. **Birinci Makale**, Unsur-u Hakikatın veyahut bazı mukaddemat ve mesail ile İslâmiyete saykal vurmanın beyanındadır. **İkinci Makale**, Unsur-u Belâgatı keşfeder. **Üçüncüsü**, Unsur-u Akide ile Ecvibe-i Japoniye beyanındadır. Kitaplar ise Kur'an'da işaret olunan İlm-üs Sema ve İlm-ül Arz ve İlm-ül Beşeri tahkik ile bir nevi Tefsirdir.

Birinci Makale

Maksada urûc etmek için Mukaddimelerden istimdad etmek, Ehl-i Tahkikin Düsturlarındandır. Öyle ise biz de oniki basamaklı bir merdiven yapacağız.

Birinci Mukaddeme

Takarrur etmiş usûldendir: Akıl ve Nakil taâruz ettikleri vakitte, Akıl asıl itibar ve Nakil tevil olunur. Fakat o Akıl, Akıl olsa gerektir.

Hem de tahakkuk etmiş: Kur'an'ın herbir tarafında intişar eden Makasîd-ı Esasiye ve Anasır-ı Asliye dördtür.

Onlar da: İsbat-ı Sâni'-i Vâhid ve Nübüvvet ve Haşr-i Cismanî ve Adalettir. Yani Hikmet tarafından Kâinata irad olunan suallere şöyle: "Ey Kâinat!.. Nereden ve kimin Emriyle geliyorsunuz?. Sultanınız kimdir? Delil ve Hatibiniz kimdir? Ne edeceksiniz? Ve nereye gideceksiniz?" Kat'î cevap verecek yalnız Kur'an'dır. Öyle ise Kur'anda makasıddan başka olan Kâinat bahsi istitradîdir. Tâ san'atın intizamıyla Sâni'-i Zülcelal'e istidlal yolu gösterilsin. Evet İntizam görünür ve kemal-i vuzuh ile kendini gösterir. Sâni'in Vücut ve Kasd ve İradesine kat'iyyen şehadet eden İntizam-ı San'at, Kâinatın her cihetinde boynunu kaldırarak her canibinden lemaan eden Hüsn-ü Hilkatî Nazar-ı Hikmete gösteriyor. Güya herbir masnu' birer lisan olup Sâni'in Hikmetini tesbih ediyor. Ve herbir nev'i parmağını kaldırarak şehadet ve işaret ediyor. Madem maksad budur ve madem Kâinatın Kitabından İntizama olan rumuz ve işaretini taallüm ediyoruz. Ve madem netice bir çıkar; Teşekkülât-ı Kâinat nefsülemirde nasıl olursa olsun, bize bizzât taalluk etmez. Fakat o Meclis-i Âlî-i Kur'anî'ye girmiş olan Kâinatın her ferdi dört Vazife ile muvazzaftır:

Birincisi: İntizam ve İttifak ile Sultan-ı Ezel'in Saltanatını ilân...

İkincisi: Herbiri birer fenn-i hakikînin mevzu ve müntehabı olduklarından İslâmiyet Fünun-u Hakikiyenin zübdesi olduğunu izhar...

Üçüncüsü: Herbiri birer nev'in nümunesi olduklarından Hilkatte cari olan Kavanin ve Nevamis-i İlahiyeye İslâmiyeti tatbik ve mutabık olduğunu isbat.. tâ o Nevamis-i Fitriyenin imdadıyla, İslâmiyet neşv ü nema bulsun. Evet bu hasiyetle Din-i Mübin-i İslâm; sair heva

ve heves içinde muallak ve mededsiz, bazan ışıık ve bazan zulmet veren ve çabuk tegayyüre yüz tutan dinlerden mümtaz ve serfirazdır.

Dördüncüsü: Herbiri birer Hakikatın nümunesi olduklarından, efkârı Hakaik cihetine tevcih ve teşvik ve tenbih etmektir. Ezcümle: Kur'an'da Kasem ile temeyyüz etmiş olan ecream-ı ulviye ve süfliyeyi tefekkürden gaflet edenleri daima ikaz ederler. Evet Kasemat-ı Kur'aniye, nevm-i gaflette dalanlara Kar'-ul Asâdır.

Şimdi tahakkuk etmiş şu şöyledir. Öyle ise: Şek ve şübhe etmemek lâzımdır ki; Mu'ciz ve en yüksek Derece-i Belâgatta olan Kur'an-ı Mürşid, Esalib-i Arab'a en muvafığı ve tarîk-i istidlalin en Müstakim ve en Vazihı ve en Kıyasını ihtiyar edecektir. Demek hissiyat-ı âmmeyi Tefhim ve İrşad için, bir derece ihtiram edecektir. Demek delil olan İntizam-ı Kâinatı öyle bir vecih ile zikredecek ki; onlarca maruf ve Akıllarına me'nus ola... Yoksa delil, müddeadan daha hafî olmuş olur. Bu ise, Tarîk-ı İrşada ve Meslek-i Belâgata ve Mezheb-i İ'caza muhaliftir. Meselâ: Eğer Kur'an dese idi:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! Fezada uçan meczub ve misafir ve müteharrik olan

küre-i zemine ve cereyanıyla beraber müstekarrında istikrar eden şemse ve ecream-ı ulviyeyi birbiriyle bağlayan cazibe-i umumiyyeye ve feza-yı gayr-ı mütenahîde dal ve budakları münteşir olan Şecere-i Hilkatten, anasır-ı kesîreden olan münasebat-ı kimyeviyeye nazar ve tedebbür ediniz; tâ Sâni'-i Âlem'in Azametini tasavvur edesiniz. Veyahut: O kadar küçüklüğüyle beraber bir Âlem-i Hayvanat-ı Hurdebîniyeyi istiab eden bir katre suya, Aklın Hurdebîniyle temaşa ediniz; tâ Sâni'-i Kâinat'ın herşeye Kadir olduğunu tasdik edesiniz.

Acaba o halde; delil müddeadan daha hafî ve daha muhtac-ı izah olmaz mı idi?.. Hem de onlarca muzlim bir şeyle, Hakikatı tenvir etmek veyahut onların bedahet-i hislerine karşı mugalata-i nefis gibi bir emr-i gayr-ı makule teklif olmaz mı idi?.. Halbuki İ'caz-ı Kur'an pek yüksek ve pek münezzehdir ki; Onun safi ve parlak Damenine, ihlâl-i ifham olan gubar konabilsin.

Bununla beraber Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan Âyât-ı Beyyinatın telâfifinde Maksad-ı Hakikîye telvih ve işaret ettiği gibi, bazı Zevahir-i Âyâtı -kinayede olduğu gibi- maksada menâr etmiştir.

Hem de usûl-i mukarrerendir: Sıdk ve kizb yahut tasdik ve tekzib; kinayat ve emsallerinde, fenn-i Beyan'da "**maânî-i ûlâ**" tabir olunan suret-i manaya raci' değildirler. Ancak "**maânî-i sânevî**" ile tabir olunan maksad ve garaza teveccüh ederler. Meselâ: "Filanın kılıncının bendi uzundur" denilse; kılıncı olmazsa da, fakat kameti uzun olursa, yine hüküm doğrudur, yalan değildir. Hem de nasıl kelâmda bir kelime, istiareye karine-i mecazdır. Öyle de; Kelime-i Vâhid hükmünde olan Kelâmullah'ın bir kısım Âyâtı, sair İhvanının Hakikat ve Cevherlerine karine ve rehnüma ve komşularının Kalblerindeki Sırlara delil ve tercüman oluyorlar.

Elhasıl: Bu Hakikatı pîş-i nazara getiremeyen ve Âyetleri müvazene ve doğru muhakeme edemeyen, meşhur bektaşî gibi ki: Namazın terkinde taallül yolunda demiş: "Kur'an diyor:

لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ İlerisine de Hâfız değilim." Nazar-ı Hakikate karşı maskara olacaktır.

İkinci Mukaddeme

Mazide nazarî olan birşey, müstakbelde bedihî olabilir. Şöyle tahakkuk etmiştir. Âlemde meyl-ül istikmal vardır. (1) Onun ile Hilkat-ı Âlem, Kanun-u Tekâmüle tâbidir. İnsan ise; Âlemin semerat ve eczasından olduğundan, onda dahi meyl-ül istikmalden bir meyl-üt terakki mevcuddur. Bu meyil ise Telahuk-u Efkârdan istimdad ile neşv ü nema bulur. Telahuk-u Efkâr ise; Tekemmül-ü Mebadi ile inbisat eder. Tekemmül-ü Mebadi ise; Fünun-Ekvanın tohumlarını sulb-ü hilkatten zamanın terbiyegerdesi bir zemine ilka' ile telkîh eder. O tohumlar ise tedricî tecrübeler ile büyür ve neşv ü nema bulur.

Buna binaendir: Bu zamanda bedihiye ve ulûm-u âdiye sırasına girmiş pek çok mesail var; zaman-ı mazide gayet nazarî ve hafî ve bürhana muhtaç idiler. Zira görüyoruz: Şimdilik coğrafya ve kozmoğrafya ve kimya ve tatbikat-ı hendesiyyeden çok mesail var ki: Mebadi ve vesaitin tekemmülüyle ve telahuk-u efkârın keşfiyatıyla, bu zamanın çocuklarına dahi meçhul kalmamışlardır. Belki oyuncak gibi onlar ile oynuyorlar. Halbuki **İbn-i Sina** ve emsaline nazarî ve hafî kalmışlardır. Halbuki Hikmetin bir pederi hükmünde olan **İbn-i Sina**, şiddet-i zekâ ve kuvvet-i fikir ve kemal-i hikmet ve vüs'at-i kariha noktasında bu zamanın yüzlerce hükemasıyla müvazene

(1): Bizim bir Kürd demiştir:

Her zerrede temayül ayandır tekâmüle
Her soyda füyuz-u hüveyda-nüma ile

Bir Nokta-i Kemale şitab üzre Kâinat,
Ol Noktaya teveccüh ile yükselir Hayat.

Kahriyyat

olunsa, tereccuh edip ağır gelecektir. Noksaniyet **İbn-i Sina'da** değil; çünkü ibn-i zamandır. Onu nâkıs bırakan, zamanın noksaniyeti idi. Acaba bedihî değil midir ki, kolomb-u zûfunun'un sebeb-i iştiharı olan Yeni Dünya'nın keşfi, faraza bu zamana kadar kalmış olsa idi; hiç kaptan arasında kıymeti olmayan bir kayık sahibi de Yeni Dünya'yı eski dünyaya komşu etmeye muktedir olacaktı. Evvelki keşşafın tebahhur-u fikrine ve mehaliki iktihamına bedel, bir küçük sefine ile bir pusula kifayet edecekti. Fakat bununla beraber şimdi gelecek bir Hakikatı nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Şöyle ki: Mesail iki kısımdır:

Birisinde telahuk-u efkâr tesir eder. Belki ona mütevakkıftır. Nasılki maddiyatta büyük bir taşı kaldırmak için teavün lâzımdır.

Kısm-ı diğerde esas itibariyle telahuk ve teavün tesirsizdir. Bin de, bir de birdir. Nasılki hariçte bir uçurum üzerinden atlamak veyahut bir dar yerden geçmekte küll ve küll-ü vâhid birdir. Teavün faide vermez.

Bu kıyasa binaen fününun bir kısmı, büyük taşın kaldırılması gibi teavüne muhtaçtır. Bunların ekseri, ulûm-u maddiyedendir. Diğer bir kısmı, ikinci misale benzer. Tekemmülü defî, yahut defî gibi olur. Bu ise, ağılebi maneviyat veya Ulûm-u İlahiyedendir. Lâkin eğer çendan telahuk-u efkâr bu kısm-ı saninin mahiyetini tağyir ve tekmil ve tezyid edemez ise de; bürhanların mesleklerine vuzuh ve zuhur ve kuvvet verir.

Hem de nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki: **Kim bir şeyde çok tevaggul etse; galiben başkasında gabileşmesine sebebiyet verir.** Bu Sırta binaendir ki: Maddiyatta

tevaggul eden, maneviyatta gabileşir ve sathî olur. Bu noktaya nazaran; maddiyatta mahareti olanın maneviyatta hükmü hüccet olmasına sebep olmadığı gibi, çok defa sözü dahi şâyan-ı istima' değildir. Evet bir hasta; tıbbî hendeseye kıyas ederek, tabibe bedelen mühendise müracaat edip gösterdiği ilâcî istimal eder ise; akrabasına ta'ziye vermeye davet ve kendisi için kabristan-ı fenanın hastahanesine nakl-i mekân etmek için bir raporu istemek demektir. Kezalik Hakaik-i Mahza ve Mücerredat-ı Sırfeden olan maneviyatta, maddiyyunun hükümlerine müracaat ve fikirleriyle istişare etmek, âdetâ Latife-i Rabbaniye denilen Kalbin sektesini ve Cevher-i Nuranî olan Aklın sekeratını ilân etmek demektir. **Evet herşeyi maddiyatta arayanların Akılları gözlerindedir. Göz ise maneviyatı göremez...**

* * *

Üçüncü Mukaddeme

İsrailiyatın bir taifesi ve hikmet-i yunaniyenin bir kısmı, Daire-i İslâmiyet'e duhûl etmeleriyle, din süsüyle görünerek, efkârı ihtilâle verdiler. Şöyle ki:

O necib Kavm-i Arab, zaman-ı cahiliyette bir ümmet-i ümmiye idi. Vaktaki içlerinden Hak tecelli edip istidad-ı hissiyatları uyandı da meydanda yol açan Din-i Mübini gördüklerinden umum rağabat ve meyilleri, yalnız Dinin Marifetine inhisar eylediler. Fakat Kâinata olan nazarları teşrihat-ı hikemiye nazarıyla değil, belki istitraden yalnız istidlal için idi. Onların o hassas zevk-i tabiîlerine ilham eden, yalnız onların fitratlarına münasib olan geniş ve ulvî muhitleri; ve safi ve müstaid olan

fitrat-ı asliyeleri talim ve terbiye eden yalnız Kur'an idi. Bundan sonra Kavm-i Arab sair akvamı bel'ettiği gibi, milel-i sairenin malûmatları dahi Müslüman olmaya başladığından, muharrefe olan israiliyat ise Vehb, Kâ'b gibi Ülema-i Ehl-i Kitabın İslâmiyetlerinin cihetiyle Arabların hazain-i hayalâtına bir mecra ve menfez bularak o Efkâr-ı Safiyyeye karıştılar. Hem sonra da ihtiram dahi gördüler. Zira Ülema-i Ehl-i Kitabdan İslâmiyet'e gelenler, İslâmiyet şerefiyle gayet Celalet ve Tekemmül ettiklerinden, malûmat-ı müzahrefe-i sâbıkaları makbule ve müselleme gibi oldular.. reddedilmedi. Çünkü İslâmiyet'in usûlüne müsadim olmadığından, hikâyat gibi rivayet olunur iken, ehemmiyetsizliği için tenkidsiz dinlenirler idi. Fakat hayfâ, sonra Hak olarak kabul edildiler, çok şübeh ve şükûkata sebebiyet verdiler.

Hem de vaktaki şu israiliyat, Kitab ve Sünnet'in bazı îmaatlarına merci ve bazı mefahimlerine bir münasebetle me'haz olabilirler idi. Fakat Âyât ve Hadîsin manaları değil. Belki faraza doğru olsalar idi, mâsadak ve efradından olmaları mümkün olduğundan; sû'-i ihtiyarlarıyla başka bir me'hazı bulmayan veya atf-ı nazar etmeyen zahirperestler, bazı Âyât ve Ehadîsi o hikâyat-ı israiliyyeye tatbik ederek tefsir eylediler. Halbuki Kur'anı tefsir edecek, yine Kur'an ve Hadîs-i Sahihtir. Yoksa Ahkâmı mensuh olduğu gibi, kisası dahi muharrefe olan İncil ve Tevrat değildir. Evet mâsadak ile mana ayırırlar. Halbuki mâsadak olmaya mümkün olan şey, mana yerine ikame olundu. Çok da imkânât vukuata karıştırıldı.

Hem de vakta hikmet-i yunaniyeyi Müslüman etmek için **Me'mun**'un asrında tercüme olundu. Fakat pekçok

esatîr ve hurafatın menbaından çıkan o hikmet, bir derece müteaffine olduğundan safiye olan efkâr-ı Arabın içlerine tedahül ettiğinden, bir derece efkârları karıştırdığı gibi Tahkikten taklide bir yol açtı.

Hem de Âb-ı Hayat olan İslâmiyetten kariha-i fitriyeleriyle istinbat etmeye kabil iken, o hikmetin telemmüzüne tenezzül ettiler. Evet nasılki ihtilat-ı a'cam ile Kelâm-ı Mudarî'nin melekesi fesada yüz tutmakla, Muhakkikîn-i Ülema o melekeyi muhafaza etmek için, Ulûm-u Arabiye'nin kavaidini tedvin ettiler. Öyle de şu hikmet ve israiliyat dahi Daire-i İslâmiyete duhûlleriyle beraber, bazı Nekkad-ı Muhakkikîn-i İslâm temyiz ve tasfiyelerine teşebbüs ettiler. Fakat hayfa!. tamamıyla muvaffak olamadılar.

İş bu kadar da kalmadı. Çünkü Tefsir-i Kur'an'a sarf-ı himmet edildiği vakit, bazı ehl-i zahir Kur'anın Nakliyatını bazı israiliyata tatbik ve bir kısım Akliyatını dahi hikmet-i mezbureye tevfiik ettiler. Çünkü gördüler ki, Kur'an makul ve menkule müştemildir. Hadîs de öyle... Sonra Kitab ve Sünnetin bazı Nakliyat-ı Sadıklarıyla ve bazı muharref israiliyatın ortasında bir mutabakat ve münasebet istinbat ettiler.

Hem de hakikî olan akliyatlarıyla mevhum ve mümevveh olan şu hikmet arasında bir müşabehe ve muvafakat tevehhüm eylediklerinden, şu mutabakat ve müşabeheti Kitab ve Sünnetin manalarına tefsir ve maksadlarına beyan zannedip hükmeylediler.

كَلَامُ شَيْخِ كَلَامُ

Zira Kitab-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın misdakı

İ'cazıdır. Müfessiri Eczasıdır. Manası içindedir. Sadefinde dürrdür, meder değildir. Faraza bu mutabakatı izhar etmekten maksad, o şahid-i sadıkın tezkiyesi

için olsa da yine abestir. Zira Kur'an-ı Mübin, ona mekalid-i inkıyadı teslim eden öyle akıl ve naklın tezkiyelerinden pek yüksek ve ganidir. Çünkü o, onları tezkiye etmezse; şahadetleri mesmu' olamaz. Evet Süreyya'yı serada değil, Semada aramak gerektir. Kur'an'ın maânîsini de esdafında ara. Yoksa karmakarışık olan senin cebinden arama; zira bulamıyorsun. Bulsan da Sikke-i Belâgat olmadığından Kur'an kabul etmez.

Zira mukarrerdir: Asıl mana odur ki: Elfaz onu sîmahta boşalttığı gibi zihne nüfuz ederek Vicdan dahi teşerrüb etmekle, ezahir-i efkârı feyzyab eden şeydir. Yoksa başka şeyin kesret-i tevaggulünden senin hayaline tedahül eden bazı ihtimalât veyahut hikmetin ebatilinden ve hikâyatın esatîrinden sirkat edip cepte doldurarak sonra Âyât ve Ehadîsin telâfifinde gizletmek, çıkartmak, elde tutmak, çağırmak ki: "Budur mana, geliniz, alınız" dediğin vakit alacağın cevap şudur: "Yahu! İşte senin manan siliktir. Sikkesi takliddir, Nekkad-ı Hakikat reddeder. Sultan-ı İ'caz dahi onu darb edeni tardeder. Sen Âyet ve Hadîsin Nizamlarına taarruz ettiğinden Âyet şikayet edip Hâkim-i Belâgat senin hülyanı, senin hayalinde hapsedecektir. Ve Müşteri-i Hakikat dahi senin bu metâmı almayacaktır. Zira diyecek: Âyetin manası dürrdür. Bu ise mederdir. Hadîsin mefhumu mühec, bu hemecdir.

Tenvir için bir darb-ı mesel:

Kürdlerin emsal-i edebiyesindendir: Bir adamın ismi Alo imiş. Bal hırsızlıyordu. Ona denildi; hırsızlığın tebeyyün edecektir. O da aldatmak için bir boş petekte yabancı arıları doldurup balı başka yerden hırsızlar,

küvarda saklıyor idi. Biri sual etse idi, derdi: "Bu, bal mühendisi olan arılarımın san'atıdır." Sonra da arıları ile konuştuğu vakit müşterek bir lisan ile **فَظْ فُظْ رَوْهَ هَنْكَفَيْنْ رِمْنْ** derdi. Yani:

"Tanin sizden, bal benden."

Ey teşehhi ve heves ile tevil edici efendi!.. Bu teşbih ile teselli etme. Zira bu teşbih temsildir. Senin manan bal değil, zehirdir. O elfaz arılar değil, belki Kalb ve Vicdana Ervah-ı Hakaiki vahyeden o Kitab-ı Kâmilin Kelimatı Melaike gibidirler.

Hadîs, Maden-i Hayat ve Mülhim-i Hakikattır. Elhasıl: İfrat gibi tefrit de muzırdır, belki daha ziyade. Fakat ifrat, tefrite sebep olduğundan daha kabahatlidir. Evet ifrat ile müsamahanın kapısı açıldı. Çürük şeyler o Hakaik-i Âliyeye karıştığından; ehl-i tefrit ile insafsız olan ehl-i tenkid, gayet haksızlık olarak şu çürük şeylerin yüzer misline olan Hakaik-i Âliye içinde gördüklerinden ürktüler, nefret ettiler. Hâşâ.. lekedar ve kıymetsiz zannettiler. Acaba defineye hariçten girmiş bir silik para bulunsa veyahut bir bostanda başka yerden düşmüş olan çürük ve acı bir elma görünse, hak ve insaf mıdır ki; umum defineyi kalp ve umum elmaları acı zannedip vazgeçmekle lekedar edilsin...

H â t i m e

Bu Mukaddimededen maksadım, efkâr-ı umumiye bir Tefsir-i Kur'an istiyor. Evet her zamanın bir Hükümü var. Zaman dahi bir müfessirdir. Ahval ve vukuat ise, bir

keşşaftır. Efkâr-ı Âmmeye hocalık edecek yine Efkâr-ı Âmme-i İlmiyedir. Bu Sırra binaen ve istinaden isterim ki: Müfessir-i Azîm olan zamanın taht-ı riyasetinde, herbiri bir fende mütehasıs Muhakkikîn-ı Ülemeden müntehab bir meclis-i meb'usan-ı ilmiye teşkili ile meşveret ile bir Tefsiri te'lif etmekle, sair Tefasirdeki münkasım olan mehasin ve kemalâtı mühezzebe ve müzehhebe olarak cem' etmelidirler. Evet meşrutiyettir, herşeyde meşveret hükümfermadır. Efkâr-ı Umumiye dahi didebandır. İcma-i Ümmetin hücciyeti, buna hüccettir.

Dördüncü Mukaddeme

Şöhret, insanın malı olmayanı da insana mal eder. Şöyle ki: Beşerin seciyelerindendir, garib veya kıymetdar bir şeyi asilzade göstermek için, o kıymetdar şeylerin cinsiyle müştehir olan zâta nisbet ve isnad etmektir. Yani sözleri revac bulmak veya tekzib olunmamak veyahut başka ağraz için, zalimane ve istibdadkârane, bir milletin netaic-i efkârını veya mehasin-i etvarını bir şahısta görüp ondan bilirler. Halbuki o adamın şanıdandır, o hediye-i müstebidaneyi reddede... Zira güzel bir sıfat veya ulvî bir san'atla meşhur olan bir adam, hüsn-ü surînin maverasını görmek şanıdandır olan nazar-ı san'atperveranesine haksız olarak ona isnad olunan emir arz edilip gösterilir ise; "Senin dest-i hattındır" denilir ise; o emir san'atın tenasüb ve müvazenesinden nâşi olan güzelliğini ihlâl ettiği için, reddedip i'raz ve teberri edecektir. "Hâşâ ve kellâ" diyecektir. Bu seciyeyle bina ile meşhur kaideye -"Birşey sabit olsa, levazımıyla sabit olur."- istinaden insanlar o şahs-ı meşhurda tahayyülâtlarına

bir nizam verdirmek için muztardılar ki; çok kuvvet ve azamet ve zekâ gibi levazım-ı hârikulâdeyi isnad etsinler, tâ o şahsın cümle mensubatına merciyyeti mümkün olabilsin. O halde o adam bir u'cube olarak zihinlerinde tecessüm eder. Eğer istersen hayalât-ı acemane içinde perverde olan **rüstem-i zâl**'in timsal-i manevîsine bak, gör.. ne u'cubedir! Zira şecaatle müştahir olduğundan ve hiç iranîler tazyikatından kurtulamayan istibdad sırrıyla ve şöhet kuvvetiyle iranîlerin mefahirini gasb u garat ederek büyülttü. Hayallerde büyüyüp şişti. Yalan, yalana mukaddime olduğu için şu hârikulâde şecaat hârikulâde bir ömür ve dehşetli bir kamet ve onların levazım ve tevabi'leri olan çok emirleri toplayıp, içinde o hayal-i hâil na'ra vurarak "Ben nev'un münhasırın fi'-şahs'ım" der. Gulyabanî gibi hurafatı arkasına takarak, dillerin destanlarında dönüyor. Emsaline dahi meydan açar.

Ey Hakikatı çıplak görmek isteyen zât!.. Bu Mukaddemeye dikkat et; zira hurafatın kapısı bu yerden açılır. Ve Bab-ı Tahkik dahi bunun ile seddolur. Hem de kıssadan hisse ve meyl-üt terakkiyle mütekaddimînin esasları üzerine bina ve Seleflerin mevrusatında tasarruf ve ziyadeye cesaret bu şûristanda mahvolur. Eğer istersen meşhur Molla Nasreddin

Efendi'ye de: "Bu garib sözler umumen senin midir?" Elbette sana diyecektir: "Şu sözler ciltleri dolduruyor. Epeyce ömür ister. Zira bütün sözlerim nevadirden değildir. Ben hocayım. Onların Zekatını da bana verseler razıyım ve kâfidir. Fazlasını istemem. Zira zarafetimi tabiîlikten çıkarıp tasannua kalbeder." Yahu, bu kökten hurafat ve mevzuat bitir ve tenebbüt eder ve doğru şeyin kuvvetini bitirir.

H â t i m e

İhsan-ı İlahîden fazla ihsan, ihsan değildir. Bir Dane-i Hakikat bir harman hayalâta müreccahtır. İhsan-ı İlahî ile tavsifte kanaat etmek Farzdır. Cem'iyete dâhil olan, cem'iyetin nizamını ihlâl etmemek gerektir. Bir şeyin şerefi neslinde değildir, zâtındadır. Bir şeyin aslını gösteren semeresidir. Birinin malına başka mal velev kıymetli de olsa karışırsa, malını kıymetsiz ettiği gibi, haczetmesine dahi sebep olur. Şimdi bu noktalara istinaden derim ki: Tergib veya terhib için avamperestane tervic ve teşvik ile bazı Ehadîs-i mevzuayı **İbn-i Abbas** gibi zâtlara isnad etmek büyük bir cehalettir. Evet Hak müstağnidir. Hakikat ise, zengindir. Tenvir-i Kulûba ziyaları kâfidir. Müfessir-i Kur'an olan Ehadîs-i Sahiha bize kifayet eder. Ve mantığın mizanıyla tartılmış olan Tevarih-i Sahihaya kanaat ederiz.

Beşinci Mukaddeme

Mecaz, İlmin elinden cehlin eline düşse Hakikate inkılab eder, hurafata kapı açar. Şöyle ki: Mecazat ve teşbihat, ne vakit cehlin yesar-ı muzlimanesi, İlmin Yemin-i Nuranîsinden kaçırıp gasbetse veyahut mecaz ile teşbih bir uzun ömür sürseler, Hakikate inkılab ederek taravet ve zülûlinden boş olup, şarab iken serab ve nazenin ve hasna iken acuze-i şemtâ ve kocakarı olur. Evet mecaz şeffafiyetiyle Şu'le-i Hakikat ondan telemmu' eder. Fakat Hakikata inkılabıyla kesif olup, Hakikat-ı Asliyeyi münkesif eder. Lâkin bu tahavvül bir Kanun-u Fıtrîdir.

Buna şahid istersen lügatin teceddüd ve tegayyüratının ve iştirak ve teradüfün Sırlarına müracaat et. İyi kulak versen işiteceksin ki: Selefin zevklerine giden çok kelimatı veya hikâyatı veya hayalâtı veya maâni, ihtiyar ve zînetsiz olduklarından halefin heves-i şebabanelerine tevafuk etmediklerinden meyl-i teceddüde ve fikr-i icada ve cür'et-i tağyire sebep olmuşlardır. Bu kaide lügatta olduğu gibi, hayalât ve maâni ve hikâyatta dahi cereyan eder. Öyle ise herşeye zahire göre hükmetmemek gerektir. Muhakkikin şe'ni; gavvas olmak, zamanın tesiratından tecerrüd etmek, mazinin a'makına girmek, mantığın terazisiyle tartmak, herşeyin menbainı bulmaktır. Bu Hakikate beni muttali eden, bir vakit sabavetimde ay tutuldu. Vâlidemden سوال ettim. Dedi ki: "Yılan Ay'ı yutmuş." Dedim: "Neden daha görünüyor?" dedi ki: "Âsumanın yılanı nim-seffaftır."

İşte bak: Nasıl teşbih Hakikat olup hayluletiyle Hakikat-ı Hali münhasif etmiştir. Zira mail-i kamer, mıntakat-ül büruc ile re's ve zenebde tekatu' ettiklerinden o iki daire-i mevhumeden iki kavisi, yılanın müradifi olan tinnîn ile ehl-i heyet bir teşbihe binaen tesmiye eylediler. Zâten ay re's veya zenebe ve güneş dahi ötekisine gelirse; arzın hayluletiyle inhisaf vuku bulur...

Ey benim şu müşevveş Sözlerimden usanmayan zât!.. Bu Mukaddimeye dahi dikkat et. Bir hurdebîn ile bak. Zira bu asıl üzerine pek çok hurafat ve hilafat tevellüd ederler. Mantığı ve Belâgatı rehber etmek gerektir.

H â t i m e

Mana-yı Hakikînin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, Makasıd-ı Şeriatın müvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerreddir. Mecazın cevazı ise, Belâgatın şeraiti tahtında olmak gerektir. Yoksa mecazı Hakikat ve Hakikatı mecaz suretiyle görmek, göstermek; cehlin istibdadına kuvvet vermektir. Evet herşeyi zahire hamlettire ettire nihayet zahiriyyun meslek-i müteassifesini tevlid etmek şânında olan meyl-üt tefrit ne derecede muzır ise öyle de herşeye mecaz nazarıyla baktıra baktıra nihayetle bâtiniiyunun mezheb-i bâtılasını intac etmek şe'ninde olan hubb-u ifrat dahi çok derece daha muzırdır.

Hadd-i evsatı gösterecek, ifrat ve tefriti kıracak yalnız Felsefe-i Şeriatla Belâgat ve Mantık ile Hikmettir. Evet Hikmet derim, çünkü Hayr-ı Kesîrdir. Şerri vardır; fakat cüz'îdir. Usûl-ü müsellemedendir ki: **Şerr-i cüz'î için Hayr-ı Kesîri tazammun eden Emri terk etmek, şerr-i kesîri işlemek demektir. Ehvenüşşerri ihtiyar elzemdir.** Evet eski hikmetin hayrı az, hurafatı çok, ezhan istidadsız, efkâr taklid ile mukayyed, cehl avamda hükümferma olduklarından selef bir derece Hikmetten nehyettiler. Fakat şimdiki Hikmet ona nisbeten maddî cihetinde hayrı çok, yalanı az; efkâr dahi hür, marifet hükümfermadır. Zâten her zamanın bir hükmü olmak gerektir.

Altıncı Mukaddeme

Meselâ: Tefsirde mezkûr olan herbir emir, Tefsirden olmak lâzım gelmez. **İlim İlme kuvvet verir. Tahakküm etmemek şarttır.** Şöyle müsellemtandır ki: Hendese gibi bir san'atta mahir olan zât, tıb gibi başka san'atta âmi ve tufeylî ve dahîl olabilir. Ve kavaid-i usûliyedendir ki: Fakîh olmayan, velev ki Usûl-ül Fıkıhta Müçtehid olsa, İcma-ı Fukahada muteber değildir. Zira o, onlara nisbeten âmidir.

Hem de hakaik-i tarihiyedendir ki: Bir şahıs çok fenlerde meleke sahibi ve mütehassıs olamaz. Ancak ferîd bir adam, dört veya beş fenlerde mütehassıs olabilir. **Umuma el atmak, umumu terk etmek demektir.** Bir fende meleke, o fennin Suret-i Hakikiyesidir. Onunla temessül etmek gerektir. Zira bir fende mütehassıs ve malûmat-ı sairesini mütemmîme ve meded verici etmez ise malûmat-ı perişanından bir suret-i acibe temessül edecektir.

Tenvir için bir latife-i faraziyedir:

Nasılki başka Âlemden bu küreye gelen tasvirici bir nakkaş farz olunsa; halbuki ne insanı ve ne insanın gayrısı, tam suretini görmemiş belki herbirisinden bazı a'zasını görmekle insanın tasviri veyahut gördüğü eşyanın umumundan bir sureti tasvir etmek isterse; meselâ: İnsandan gördüğü bir el, bir ayak, bir göz, bir kulak, yarı yüz ve burun ve imame gibi şeylerin terkiibiyle bir insanın timsali; yahut nazarına tesadüf eden atın kuyruğu, devenin boynunu; insanın yüzünü, arslanın başı bir hayvanın sureti yapsa; nasılki imtizac-sızlıkla kabil-i hayat olmadığı için şerait-i hayat böyle u'cubelere müsaid

değildir diyecekler ve nakkaşı müttehem edecekler. Şimdi bu kaide, fenlerde aynen cereyan eder. Çaresi odur ki: Bir fenni esas tutup sair malûmatını avzen (*) ve zenav gibi yapmaktır. Hem de âdât-ı müstemirredendir ki; Kitab-ı vâhidde ulûm-u kesîre tezahüm eder. Zira Ulûm birbirini intac ve birbirinin elini tutmakla teanuk ve tecavüb ettiklerinden o derecede iştibak hasıl olur ki; bir fende te'lif olunan bir Kitabda o fennin mesaili o Kitabın muhteviyatına nisbeti ancak zekatı çıkabilir. Bu Sırdan gaflet iledir ki; bir Şeriat veya bir Tefsir Kitabında istitraden derc olunmuş bir mes'eleyi gören bir zahirperest veya mugalatacı bir adam der ki: "Şeriat ve Tefsir böyle" der. Eğer dost olsa diyecek: "Bunu kabul etmeyen Müslüman değildir." Şayet düşman olsa, o bahane ile der: Şeriat veya Tefsir (hâşâ) yanlış.

Ey ifrat ve tefrit sahipleri!.. Tefsir ve Şeriat başkadır, Tefsir ve Şeriatta te'lif olunan Kitab yine başkadır. Zira Kitab daha geniştir. O dükkânda cevherden başka kıymetsiz şeyler dahi bulunur. Eğer bunu fehmedebildin; hayse beyseden kurtulacaksın. Dikkat et, nasılkı bir evin levazım-ı mütenevviyası yalnız bir san'atkârdan alınmaz, belki herbir hacette o san'atta mütehassıs olana müracaat olmak gerektir. Öyle de Saadet-Saray-ı Kemalâta o kanuna tatbik-i hareket etmek gerektir. Acaba görülmüyor mu ki; birinin saati kırılrsa terziye saatimi dik dese; yuhadan başka cevap var mıdır?..

İ ş a r e t : Bu Mukaddimenin Üss-ül Esası budur ki: Sâni'-i Zülcelal'in Hilkat-i Âlemde cari ve taksim-ül a'mal

(*): Kürdçedir.

kaidesinden akan Kanun-u Tekemmül ve Terakkide mündemiç olan Rıza ve İşaretinin İmtisali Farz iken, İtaat tamam edilmemiştir. Şöyle: Kaide-i taksim-ül a'mali muktezi olan Hikmet-i İlahiyenin Dest-i İnayetiyle beşerin mahiyetinde ekmiş olduğu istidadat ve müyulatlâ Şeriat-ı Hilkatin Farz-ül Kifayesi hükmünde olan fünün ve sanayiın edasına bir Emr-i Manevî vermişken, sû'-i istimalimiz ile o istidaddan tevellüd eden meyle kuvvet ve meded verici olan şevki bu hırs-ı kâzib ve şu re's-i riya olan meyl-üt tefevvuk ile zayi' edip söndürdük. Elbette isyan eden, cehenneme müstehak olur. Biz de bu hilkat denilen Şeriat-ı Fıtriyenin Evamirine imtisal edemediğimizden cehennem-i cehl ile muazzeb olduk. Bu azabdan bizi kurtaracak, Taksim-ül A'mal Kanunuyla amel etmektir. Zira seleflerimiz Taksim-ül A'malin ameli ile Cinan-ı Ulûma dâhil olmuşlardır.

H â t i m e

Bir gayr-ı müslim yalnız Mescide girmekle Müslüman olmasına kâfi olmadığı gibi; Tefsirin veya Şeriatın Kitaplarına, hikmet veya coğrafya veya tarih gibi bir fennin mes'elesi girmesiyle Tefsir veya Şeriat olamaz. Hem de bir Müfessir veya Fakîh mütehasıs olmak şartıyla, hükmü yalnız Nefs-i Şeriat ve Tefsirde hüccettir. Yoksa tufeylî olarak izinsiz Tefsir, Şeriat Kitaplarına girmiş Emirlerde hüccet değildir. Zira onlarda tufeylî olabilir. Nâkile itab yoktur. Evet bir fende sözü hüccet olanın sair fenlerde nakil veya dava cihetiyle hükmünü hüccet tutmak, taksim-ül mehasin ve tefrik-ül mesaî olan Kanun-u İlahîsine vech-i rıza göstermemek demektir.

Hem de mantıkça müsellemdir ki: Hüküm, mevzu ile mahmulün yalnız vechün-mâ ile tasavvurlarını iktiza eder. Ve onların teşrihat-ı sairesi ise, o fenden değildir. Başka fennin mesailinden olmak gerektir.

Hem de mukarrerdir ki; âmm, hassa delalat-ı selâsenin hiçbirisi ile delalet etmez. Meselâ: **Tefsir-i Beyzavî**'de

بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ olan Âyetinde ermeniye ve Azerbeycan dağlarının mabeyninde olan teviline nazar-ı kat'î ile bakmak, en büyük mantıksızlıktır. Zira esasen Nakildir. Hem de tayini Kur'an'ın medlûlü değildir. Tefsirden sayılmaz. Zira o tevil, Âyetin bir kaydının başka fenne istinaden bir teşrihidir. Binaenaleyh o müfessir-i celilin Tefsirdeki meleke-i rasihasına böyle zayıf noktaları bahane tutmak, şübheleri îras etmek, insafsızlıktır. İşte asıl Hakaik-i Tefsir ve Şeriat meydandadır. Yıldızlar gibi parlıyor. O Hakaikteki vuzuh ve kuvvettir, benim gibi bir âcize cesaret veriyor. Ben de dava ederim: Tefsirin ve Şeriatın ne kadar Hakaik-i Esasiyesi varsa birer birer nazar-ı tedkike getirilse, görülür ki; Hakikatten çıkıp Hikmet ile tartılıp Hak olarak Hakka munsarıftır. Ne kadar şübheli noktalar varsa; umumen cerbezeli zihinlerden çıkıp sonra da onlara karışmış. Kimin Asl-ı Hakikatlerine bir şübhesi varsa; işte meydan kendini izhar etsin!..

Yedinci Mukaddeme

Mübalağa ihtilâlcidir. Şöyle ki: Beşerin seciyelerindendir, telezzüz ettiği şeyde meyl-üt tezeyyüd ve vafsettiği

şeyde meyl-ül mücazeife ve hikâye ettiği şeyde meyl-ül mübalağa ile, hayali Hakikata karıştırmaktır. Bu seciye-i seyyie ile iyilik etmek, fenalık etmek demektir. Bilmediği halde tezyidinden noksan, ıslahından fesad, medhinden zemm, tahsininden kubh tevellüd eder.

Zira müvazenet ve tenasübden naşı olan hüsnü, **مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُ**

ihlâl eder. Nasılki bir ilâcı istihsan edip izdiyard etmek, devayı dâ'e inkılab etmektir. Öyle de hiçbir vakit Hak ona muhtaç olmayan mübalağalı terhib ve terhib ile, gıybeti katle müsavi veya ayakta bevletmek zina derecesinde göstermek veya bir dirhemi tasadduk etmek Hacca mukabil tutmak gibi müvazenesiz sözler, katl ve zinayı tahfif ve Haccın kıymetini tenzil ediyorlar. Bu Sırra binaen: Vaiz hem hakîm, hem muhakemeli olmalıdır. Evet müvazenesiz vaizler, çok Hakaik-i Neyyire-i Diniyenin husufuna sebep olmuşlardır. Meselâ: İnşıkak-ı Kamer olan Mu'cize-i Mütevatire-i Bahireyi, meyl-ül mücazeife ile, arza nüzul ile Peygamberin cebine girip çıkmış olan ilâve, o güneş-misal Mu'cizeyi Süha yıldızı gibi mahfî ve kamer-misal olan Bürhan-ı Nübüvveti münhasif ettiği gibi münkirlerinin bahanelerine kapılar açtı.

Hasıl-ı Kelâm: Her Muhibb-i Dine ve Âşık-ı Hakikata lâzımdır: Herşeyin kıymetine kanaat etmek ve mücazeife ve tecavüz etmemektir. Zira mücazeife Kudrete iftiradır ve "Daire-i imkânda daha ahsen yoktur" olan sözü, İmam-ı Gazalî'ye dediren Hilkatteki Kemal ve Hüsne adem-i kanaattır ve istihfaf demektir.

Ey muhatab efendi! Bazan bürhanın hizmetini temsil de görüyor. Öyleyse bak nasıl elmas, altun, gümüş, rasas, hadîd ilh... herbirinin birer kıymet ve hâsiyet-i mahsusası vardır ve mütehaliftir. Öyle de: Dinin makasıdı, kıymet ve edillece mütefavittir. Birinin yeri hayal olsa, ötekinin Vicdandır. Beriki, Sırrın Sırrındadır. Evet ticarete bir fels veya on para yerinde bir elmas veya bir altunu verse, nasıl sefahetine hüküm ve tasarruftan haczolunur. Aks-i kaziyye ile olsa, pek yerinde yuha işitecek. Ve tüccar olmaya bedel, hayyal bir maskara olduğu gibi. Kezalik Hakaik-i Diniyeyi temyiz etmeyen ve herbirisine müstehak olduğu Hak ve itibarı vermeyen ve her Hükümde Şeriatın Sikkesini tanımayan, hattâ o fabrika-i muazzamadaki eczalar, herbiri mihveri üzerinde hareketine sekte veren gayr-ı mümeyyizler, herbiri bir acemî adama benzer ki; gayet muntazam ve cesîm bir makina içinde küçük ve latif bir çarkı görüyor ki, hareket ve vaziyette büyük çarklara nazar-ı sathîsine münasib görünmediğinden, makine fenninde behresizliğiyle beraber, gurur-u nefis nazar-ı sathîsini iğfal ile aldatarak, ıslah niyetiyle vaz'-ı muntazamadan tağyire teşebbüs edip bilmediği halde fabrikayı herc ü merc eder, başını yer...

Elhasıl: Şeriatın herbir Hükümünde Şâri'in bir Sikke-i İtibarı vardır. O Sikkeyi okumak lâzımdır. Sikkenin kıymetinden başka o Hüküm herşeyden müstağnidir. Hem de lafz-perdazane ve mübalağa-cûyane ve ifratperveranelerin tezyin ve tasarruflarından bin derece müstağnidir. Dikkat olunsun ki, böyle mücazifler nasihat ettikleri vakitte Nazar-ı Hakikatte ne derece çirkin oluyorlar. Ezcümle: Bunlardan birisi bir mecma'-ı azîmde müskirattan

tenfir yolunda Zecr-i Şer'î ile kanaat etmeden öyle birşey demiş ki, yazmasından ben hicab ettim. Yazdıktan sonra çizdim. Ey herif! Bu sözlerinle Şeriata adavet ediyorsun. Faraza sadîk olsan, sadîk-ı ahmak olursun. Adüvv-üd dinden daha muzırsın.

H â t i m e

Ey hariçten ve uzaktan İslâmiyeti tenkid etmeye çalışan insafsızlar!.. Aldanmayın.. muhakeme edin.. nazar-ı sathî ile iktifa etmeyiniz... Zira şu sizin bahanelerinize sebep olanlar, Lisan-ı Şeriatte ülema-i sû' ile müsemmadırlar. Onların müvazenesizlik, zahirperestliklerinden neş'et eden hicabın maverasına bakınız. Göreceksiniz ki: Herbir Hakikat-ı İslâmiye necm-i münir gibi Bürhan-ı Neyyirdir. Nakş-ı Ezel ve Ebed üzerinde görünüyor. Evet Kelâm-ı Ezelîden gelen Ebede gidecektir. Fakat esefa! Hubb-u nefis ve tarafdâr-ı nefis ve acz ve enaniyetten neş'et eden teberri-i nefis ile kendi kabahatini başkasına atıyor. Şöyle yanlış muhtemel olan sözünü veya hataya kabil olan fiilini, bir büyük zâta veyahut muteber bir Kitaba, hattâ bazan Dine, çok defa Hadîse, en nihayet Kadere isnad etmekle, kendini teberri etmek istiyor. Hâşâ sümme hâşâ... Nurdan zulmet gelmez. Kendi âyinesinde görülen yıldızları setretse de, Semadaki yıldızları setredemez. Fakat kendi göremez.

Ey mu'teriz ağa!.. Ağlamak isteyen çocuk gibi veya intikam isteyen kînedar düşman gibi bahane mahane aramakla hilaf-ı şeriatla vücuda gelen ahvali ve sû'-i tefehhümden neş'et eden şübehâtı sened tutmak, İslâmiyete leke getirmek pek büyük insafsızlıktır. Zira bir Müslimin herbir sıfatı İslâmiyetten neş'et etmek lâzım gelmez.

Sekizinci Mukaddime

T e m h i d : Şu gelen uzun Mukaddimededen usanma. Zira nihayeti, nihayet derecede mühimdir. Hem de şu gelen Mukaddime, her Kemali mahveden ye'si öldürür. Ve herbir Saadetin mayesi olan ümidi hayatlandırır. Ve mazi başkalara ve istikbal bize olacağına beşaret verir. Taksime razıyız. İşte mevzuu: Ebna-yı maziyle ebna-yı müstakbeli müvazene etmektir. Hem de mekatib-i âliyyede elif ve bâ okunmuyor. Mahiyet-i İlim bir dahi olsa, suret-i tedrisi başkadır. Evet mazi denilen mekteb-i hissiyatla, istikbal denilen Medrese-i Efkâr bir tarzda değildir. Evvelâ: Ebna-yı maziden muradım, İslâmların gayrisından onuncu asırdan evvel olan kurûn-u vustâ ve ûlâdır. Amma Millet-i İslâm, üçyüz seneye kadar mümtaz ve serfiraz ve beşyüz seneye kadar filcümle mazhar-ı kemaldır. Beşinci asırdan onikinci asra kadar ben maziyle tabir ederim, ondan sonra müstakbel derim. Bundan sonra malûmdur ki: İnsanda müdebbir-i galib, ya Akıl veya Basardır. Tabir-i diğer ile ya efkâr veya hissiyattır. Veyahut ya Haktır veya kuvvettir. Veyahut ya Hikmet veya hükûmettir. Veyahut ya Müyulat-ı Kalbiyedir veya Temayülat-ı akliyedir. Veyahut ya heva veya Hüdadır. Buna binaen görüyoruz ki: Ebna-yı mazinin bir derece safi olan Ahlâk ve hâlis olan hissiyatları galebe çalarak gayr-ı münevver olan efkârlarını istihdam ederek şahsiyat ve ihtilafat meydanı aldı. Fakat ebna-yı müstakbelin bir derece münevver olan efkârları heves ve şehvetle muzlim olan hissiyatlarına galebe ederek emrine müsahhar eylediğinden, hukuk-u umumiyenin hükümferma olacağı muhakkak oldu. İnsaniyet bir derece tecelli etti. Beşaret veriyor ki: **Asıl İnsaniyet-i Kübra**

olan İslâmiyet, Sema-i Müstakbelde ve Asya'nın Cinanı üzerinde bulutsuz güneş gibi pertev-efşan olacaktır.

Vakta ki mazi derelerinde hükümferma olan garaz ve husumet ve meyl-üt tefevvuku tevlid eden hissiyat ve müyulat ve kuvvet idi. O zamanın ehlini irşad için iknaiyat-ı hitabiye kâfi idi. Zira hissiyatı okşayan ve müyulata tesir ettiren, müddeayı müzeyyene ve şaşaalandırmak veyahut hâile veya Kuvve-i Belâgatla hayale me'nus kılmak, bürhanın yerini tutar idi. Fakat bizi onlara kıyas etmek, hareket-i ric'iyye ile o zamanın köşelerine sokmak demektir. Herbir zamanın bir hükmü var. Biz delil isteriz, tasvir-i müddeâ ile aldanmayız.

Vakta ki hal sahrasında istikbal dağlarına daima yağmur veren Hakaik-i Hikmetin maden-i tebahhuratı Efkâr ve Akıl ve Hak ve Hikmet olduklarından ve yeni tevellüde başlayan Meyl-i Taharri-i Hakikat ve Aşk-ı Hak ve menfaat-ı umumiyyeyi menfaat-ı şahsiyeye tercih ve meyl-i insaniyetkâraneyi intac eyleyen berahin-i katıadan başka isbat-ı müddeâ birşeyle olmaz... **Biz Ehl-i Haliz, namzed-i istikbaliz. Tasvir ve tezyin-i müddeâ, zihnimizi işba' etmiyor. Bürhan isteriz.**

Biraz da iki sultan hükmünde olan mazi ve istikbalin Hasenat ve seyyiatlarını zikredelim. Mazi ülkesinde ekseriyetle hükümferma, kuvvet ve heva ve tabiat ve müyulat ve hissiyat olduğundan; seyyiatından biri, herbir emirde, -velev filcümle olsun- istibdad ve tahakküm var idi. Hem de meslek-i gayra husumete, kendi mesleğine iltizam ve muhabbetten daha ziyade ihtimam olunur idi. Hem de bir şahsa husumetin, başkasının muhabbeti

suretinde tezahürü idi. Hem de Keşf-i Hakikata mani olan iltizam ve taassub ve tarafdarlığın müdahaleleri idi. Hasıl-ı kelâm: Müyulat muhtelif olduklarından tarafdarlık hissi, herşeye parmak vurmak ile ihtilafatla ihtilâl çıkarıldığından, Hakikat ise kaçıp gizlenirdi. Hem de istibdad-ı hissiyatın seyyielerindendir ki: Mesalik ve mezahibi ikame edecek, galiben taassub veya tatlil-i gayr veya safsata idi. Halbuki üçü de Nazar-ı Şeriatla mezmum ve Uhuvvet-i İslâmiyeye ve nisbet-i hemcinsiyeye ve teavün-ü fitrîye münafidir. Hattâ o derece oluyor; bunlardan biri taassub ve safsatasını terkederek nâsın icma' ve tevatürünü tasdik ettiği gibi, birden mezheb ve mesleğini tebdil etmeye muztar kalıyor. **Halbuki taassub yerinde Hak ve safsata yerinde Bürhan ve tatlil-i gayr yerinde Tefvik ve Tatbik ve İstişare ederse, dünya birleşse Hak olan mezheb ve mesleğini bir parça tebdil edemez. Nasilki Zaman-ı Saadette ve Selef-i Sâlihîn zamanlarında hükümferma Hak ve Bürhan ve Akıl ve Meşveret olduklarından, şükûk ve şübehatın hükümleri olmaz idi.** Kezalik görüyoruz ki: Fennin himmetiyle, zaman-ı halde

filcümle, **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** istikbalde bitamamihi hükümferma kuvvete

bedel Hak ve safsataya bedel Bürhan ve tab'a bedel Akıl ve hevaya bedel Hüda ve taassuba bedel Metanet ve garaza bedel Hamiyet ve müyulat-ı nefsanîyeye bedel Temayülat-ı Ukûl ve hissiyata bedel Efkâr olacaklardır; karn-ı evvel ve sâni ve sâlis'teki gibi ve beşinci karn'a kadar filcümle olduğu gibi. Beşinci asırdan şimdiye kadar kuvvet Hakkı mağlub eylemiş idi.

Saltanat-ı efkârın icra-yı hasenesindendir ki: Hakaik-i İslâmiyetin güneşi, evham ve hayalât bulutlarından

kurtulmuş, her yeri tenvire başlamıştır. Hattâ dinsizlik bataklığında taaffün eden adamlar dahi O Ziya ile istifadeye başlamıştırlar. Hem de Meşveret-i Efkârın mehasinindendir ki: Makasıd ve mesalik, bürhan-ı katı' üzerine teessüs ve her kemale mümidd olan Hakk-ı Sabit ile Hakaiki rabteylemesidir. Bunun neticesi; bâtıl, Hak suretini giymekle efkârı aldatmaz.

Ey İhvan-ı Müslimîn!.. Hal, lisan-ı hal ile bize beşaret veriyor ki: Sırr-ı **قَدْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ** boynunu kaldırmış,

el ile istikbale işaret edip, yüksek ses ile ilân ediyor ki: Dehre ve tabayi'-i beşere, Damen-i Kıyamete kadar hâkim olacak, yalnız Âlem-i Kevnde Adalet-i Ezeliyenin Tecelli ve Timsali olan Hakikat-ı İslâmiyettir ki, asıl İnsaniyet-i Kübra denilen şey odur.

İnsaniyet-i Suğra denilen Mehasin-i Medeniyet, Onun mukaddimesidir. Görülmüyor mu ki: Telahuktan neş'et eden Tenevvür-ü Efkâr ile toprağa benzeyen evham ve hayalâtı Hakaik-i İslâmiyenin omuzu üzerinden hafifleştirmiştir. Bu hal gösteriyor ki: Nücüm-u Sema-yı Hidayet olan o Hakaik tamamen inkişaf ve tele'lü'

ve lem'a-nisar olacaktır. **عَلَى رَغْمِ أَنْوَافِ الْأَعْدَاءِ**

Eğer istersen istikbal içine gir, bak! Hakikatlerin meydanında Hikmetin taht-ı nezaret ve murakabesinde teslis içinde Tevhidi arayanlar, safsata ederek asıl Tevhid-i Mahz ve İtikad-ı Kâmil ve Akl-ı Selim kabul ettiği Akide-i Hak ile mücehhez ve seyf-i bürhan ile mütekallid olanlarla mübareze ve muharebe ederse; nasıl birden mağlub ve münhezim oluyor...

Kur'an'ın Üslûb-u Hakîmanesine yemin ederim ki: nasara'yı ve emsalini havalandırarak dalalet derelerine atan, yalnız Akıl azl ve Bûrhanı tard ve ruhbanı taklid etmektir. Hem de İslâmiyeti daima tecelli ve inbisat-ı efkâr nisbetinde Hakaiki inkişaf ettiren, yalnız İslâmiyetin Hakikat üzerinde olan teessüs ve Bûrhan ile takallüdü ve Akıl ile meşvereti ve Taht-ı Hakikat üstünde bulunması ve Ezelden Ebede müteselsil olan Hikmetin desatirine mutabakat ve muhakâtıdır. Acaba görülmüyor: Âyâtın ekser fevatih ve havatiminde nev'-i beşeri Vicdana havale ve Aklın istişaresine hamlettiriyor. Diyor:

ve أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ ve فَانظُرُوا ve أَفَلَا يَنْظُرُونَ

يَعْقِلُونَ ve مَا يَشْعُرُونَ ve تَفَكَّرُوا ve أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ve يَعْلَمُونَ ve مَا يَعْقِلُونَ ve

Ben dahi derim: فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

H â t i m e

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ Zahirden ubûr ediniz! Hakikat

sizi bekliyor. Fakat gördüğünüz vakit incitmeyiniz. Esah ve lâzım...

Dokuzuncu Mukaddeme

Ukûl-ü Selime yanında muhakkaktır ki: Hilkatte Hayır asıl, şer ise tebeîdir. Hayır küllî, şer cüz'îdir. Şöyle görünüyor ki: Âlemin herbir nev'ine dair bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir. Fen ise, kavaid-i külliyyeden ibarettir. Külliyyet-i kaide ise, o nev'de olan Hüsn-ü İntizamına keşşaftır. Demek cemi' fünün, Hüsn-ü İntizama birer şahid-i sadıktır. Evet külliyyet İntizama delildir. Zira birşeyde İntizam olmazsa, Hüküm külliyyetiyle cereyan edemez. Çok istisnaâtıyla perişan oluyor. Bu şahidleri tezkiye eden, Nazar-ı Hikmetle İstikra-i Tâmm'dır. Fakat bazan İntizam görülmüyor. Çünkü dairesi, ufk-u nazardan daha geniş, tamamen tasavvur ve ihata olunmadığı için, Nizamın tasvir-i bîmisali kendini gösteremiyor. Binaenaleyh umum fününun şehadetleriyle ve Nazar-ı Hikmetten neş'et eden istikra-i tâmmın tasdikıyla sabittir ki: Hilkat-ı Âlemde maksud-u bizzât ve galib-i mutlak, yalnız Hüsün ve Hayr ve Hak ve Kemaldır. Amma şer ve kubuh ve bâtil ise; tebaiye ve mağlube ve mağmuredirler. Eğer çendan savlet etseler de muvakkattır. Hem de sabittir ki: Ekrem-i Halk Benî-Âdemdir. İstidadı ve san'atı buna şahiddir. Hem de Benî-Âdemin en Eşrefi, Ehl-i Hak ve Hakikat olan doğru Müslümanlardır. Hakaik-i İslâmiyet buna şehadet ettiği gibi istikbalin vukuatı da tasdik edecektir. Hem de sabittir ki: Ekmel-i Küll Muhammed'dir (Aleyhissalâtu Vesselâm). Mu'cizatı ve Ahlâk-ı Kâmileşi şehadet ettiği gibi, Muhakkikîn-i Nev'-i Beşer de tasdik ederler. Hattâ a'dası da teslim ediyorlar ve etmeye mecburdurlar.

Vakta ki bu böyle, şu şöyle ve o öyledir. Acaba nev'-i beşer şekavetiyle o fününların şehadetini cerh ve istikra-i tâmmı

nakz ve ibtal ve Meşiet-i İlahiyesinin karşısında temerrüd, taannüde muktedir olacak mıdır? Kellâ, muktedir olmaz ve olamaz. Âdil ve Hakîm-i Mutlak'ın Rahman ve Rahîm İsmine kasem ederim: **Nev'-i beşer, şer ve kubuh ve bâtlı, zahmetsiz yani (biselâmet-il Emr) ile hazmedemeyecektir. Hem de Hikmet-i İlahiye müsaade etmeyecektir.**

Evet Hukuk-u Umumiye-i Kâinata cinayet eden afvolunmaz, râh-ı adem verilmez. Evet binler sene şerrin galebesi yalnız bu dünyada en ekall bin sene mağlubiyet-i mutlaka ile netice verecektir. Âlem-i Uhrada Hayır, şerri i'dam-ı ebedî ile mahkûm edecektir. Yoksa Âlemin muntazama ve mükemmele ve Evamir-i İlahiyeye mutia olan sair enva' ve ecnas; bu perişan ve şekavetçi olan nev'-i beşeri kendileri içinde kabul etmeyerek, hukuk-u vücuddan iskat ve zulmethane-i ademe nefiy ve Vazife-i Hilkatten tardetmek, iktiza ve arz-ı hal edeceklerdir. Bu ise bütün istidadat-ı beşeriyeyi ve Âlemde saltanat sürmek ve Âhirette Saadet-i Ebediyeye mazhar olmak için mücehhez edilen kabiliyatı ve müyulatı abes ve beyhude olmaklığı istilzam eder. Abes ise İstikra-i Tâmma münakız olduğu gibi Sâni'-i Hakîm'in Hikmetine dahi muarız ve Nebiyy-i Sadık'ın Hükmüne de muhaliftir. Evet istikbal bu Davaların bir kısmını tasfiye edecektir. Fakat tamam tasfiyesi ise Âhirette görülecektir. Şöyle: Eşhasan kat-ı nazar, nev'î ve umumî Hüsün ve Hakkın meydan-ı galebesi istikbaldir. Biz ölsek, milletimiz bâkidir. Kırk sene ile razı değiliz. En ekall bin sene galebeyi isteriz. Lâkin hem şahsî, hem umumî, hem cüz'î, hem küllî olan Hüsün, Hak ve Hayır ve Kemalın Meydan-ı Galebesi ve Mahkeme-i Kübrası; ve beşeri, sair İhvanı olan

Kâinat-ı Muntazama gibi tanzim ve istidadıyla mütenasib tecziye ve mükâfat veren, yalnız Dâr-ı Âhirettir. Zira onda Hak ve Adalet-i Mahza tecelli edecektir. Evet bu dar dünya, beşerin cevherinde mündemiç olan İstidadat-ı Gayr-ı Mahdude ve Ebed için mahluk olan müyulat ve arzularının sünbüllemesine müsaid değildir. Beslemek ve terbiye için başka Âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri büyüktür, mahiyeti âliyedir, cinayeti dahi azîmdir. İntizamı da mühimdir, sair Kâinata benzemez; intizamsız olamaz. Evet Ebede namzed olan büyüktür; mühmel kalamaz, abes olamaz. Fena-i mutlak ile mahkûm olamaz. Adem-i Sırfa kaçamaz. Cehennem ağzını, Cennet dahi ağış-u nazendaranesini açıp bekliyorlar.

H â t i m e

İslâm'ın ve Asya'nın istikbali, uzaktan gayet parlak görünüyor. Çünkü Asya'nın hâkim-i evvel ve âhiri olan İslâmiyetin galebesi için dört-beş mukavemet-sûz kuvvetler ittifak ve ittihad etmektedirler.

Birinci Kuvvet: Maarif ve medeniyet ile mücehhez olan İslâmiyetin Kuvvet-i Hakikiyesidir.

İkincisi: Tekemmül-ü mebadi ve vesaitle mücehhez olan ihtiyac-ı şediddir.

Üçüncüsü: Asya'yı gayet sefalette, başka yerleri nihayet refahette görmekten neş'et eden tenebbüh-ü tâm ve teyakkuz-u kâmil ile mücehhez olan gıpta ve rekabet ve kin-i muzmerdir.

Dördüncüsü: Ehl-i Tevhidin Düsturu olan Tevhid-i Kelime ve zeminin hasiyeti olan itidal ve ta'dil-i mizac ve zamanın ziyası olan Tenevvür-ü Ezhan ve medeniyetin

kanunu olan Telahuk-u Efkâr ve bedeviyetin lâzımı olan Selâmet-i Fıtrat ve zaruretin semeresi olan hafiflik ve cür'et-i teşebbüs ile mücehhez olan istidad-ı fitrîdir.

Beşinci: Bu zamanda maddeten terakkiye mütevakkıf olan İ'la-yı Kelimetullah; İslâmiyetin Emriyle ve zamanın ilcaatıyla ve fakr-ı şedidin icbarı ile ve her arzuyu öldüren ye'sin ölmesiyle Hayat bulan ümid ile mücehhez olan arzu-yu medeniyet ve meyl-i teceddüddür. Ve bu kuvvetlere yardım etmek için ecanib içine ihtilâl veren ve medeniyetleri ihtiyarlandıran mesavi-i medeniyetin mehasinine galebesidir. Ve sa'yin sefahete adem-i kifayetidir. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi: Din ve Fazileti düstur-u medeniyet etmemeklikten neş'et eden müsaade-i sefahet ve muvafakat-ı şehvet-i nefistir.

İkincisi: Hubb-üş şehavat ve diyanetsizliğin neticesi olan merhametsizlikten neş'et eden maişetteki müdhiş müsavatsızlıktır. Evet şu diyanetsizlik avrupa medeniyetinin iç yüzünü öyle karıştırmış ki; o kadar fırak-ı fesadiyeyi ve ihtilâliyeyi tevlid etmiş. Faraza Habl-ül Metin-i İslâmiye ve Sedd-i Zülkarneyn gibi Şeriat-ı Garranın Hakikatına iltica ve tahassun edilmezse, bu fırak-ı fesadiye, onların Âlem-i medeniyetlerini zîr ü zeber edeceklerdir. Nasılki şimdiden tehdid ediyorlar.

Acaba Hakikat-ı İslâmiyenin binler mesailinden yalnız Zekat mes'elesi, düstur-u medeniyet ve muavenet olursa, bu belaya ve yılanın yuvası olan maişetteki müdhiş müsavatsızlığa deva-i şâfi olmayacak mıdır? Evet en mükemmel ve bozulmaz bir deva olacaktır.

Eğer denilse: Şimdiye kadar avrupa'yı galib ettiren sebep, bundan sonra neden etmesin?

Cevab: Bu Kitabın Mukaddimesini mütalaa et. Sonra buna da dikkat et. Sebeb-i terakkisi, herşeyi geç almak ve geç de bırakmak ve metanet etmek şe'ninde olan bürudet-i memleket ve mekân ve meskenin darlığı ve sâkinlerin kesretinden neş'et eden fikr-i marifet ve arzu-yu san'at ve deniz ve maden ve sair vesaitin müsaadesiyle hasıl olan teavün ve telahuk idi. Fakat şimdi tekemmül-ü vesait-i nakliye ile Âlem bir şehir-i vâhid hükmüne geçtiği gibi, matbuat ve telgraf gibi vesait-i muhabere ve müdavele ile ehl-i dünya bir meclisin ehli hükmündedir. Velhasıl: Onların yükleri ağır, bizimki hafif olduğundan yetişip geçeceğiz. Eğer Tevfik refik ola...

Hâtimenin Hâtimesi

Asya'nın bahtını, İslâmiyetin taliini açacak yalnız meşrutiyet ve hürriyettir. Fakat Şeriat-ı Garranın terbiyesinde kalmak şartıyla...

Tenbih: Mehasin-i medeniyet denilen emirler, Şeriatın başka şekle çevrilmiş birer mes'elesidir.

Onuncu Mukaddeme

Bir Kelâmda, her fehme gelen şeylerde mütekellim muahaze olunmaz. Zira mesûk-u lehülkelâmdan başka mefhumlar irade ile deruhde eder. İrade etmezse, itab olunmaz. Fakat garaz ve maksada mutlaka zâmindir. Fenn-i beyanda mukarrerdir: Sıdk ve kizb, mütekellimin kasd ve garazının arkasında gidiyorlar. Demek maksud ve mesâk-ı kelâmda olan muahaze ve tenkid mütekellime aid'dir. Fakat Kelâmın müstetbeatı tabir olunan telvihat ve

telmihatında ve suver-i maânî ve tarz-ı ifade ve maânî-i ûlâ tabir olunan vesail ve üslûb garazında olan günah ve muahaze; mütekellimin zimmetinde değil, belki örf ve âdete ve kabul-ü umumîye aid'dir. Zira tefhim için, kabul-ü umumî ve örf, ihtiram olunur. Hem de eğer hikâye ise, hâlel ve hata mahkiyyun anı'a aid'dir. Evet mütekellim suver ve müstetbeatta muahaze olunmaz. Zira onlara el atmak, semeratını almak için değildir. Belki daha yukarı makasından dallarına çıkmak içindir. Eğer istersen kinaî şeylere dikkat et. Meselâ: "Filanın kılının bendi uzundur" ve "Ramadı çoktur" denildiği vakit, o adam uzun ve sahî ola.. Ramad ve kılınca hiç olmazsa da kelâm sadıktır. Eğer istersen misal ve müsül-i faraziyeye dikkat et. Göreceksin: İştihardan neş'et eden kıymet ve kuvvet ile müdavele-i efkâr ve akıllar arasında sefarete müstaid oluyorlar. Hattâ Mesnevî Sahibi ve Sa'dî-i Şirazî gibi en doğru Müellif ve en muhakkik Hakîm, o müsül-i faraziyeyi istihdam ve istimal etmelerinden, müşahhat görmemişlerdir. Eğer bu Sır sana göründü ve ışılandı: Mumunu ondan yandır, kıssat ve hikayetin köşelerine git. Zira cüz'de cari olan, bazan küllde dahi cari olabilir.

Tenbih: Üçüncü Makale'de müşkülât ve Müteşabihat-ı Kur'aniyeye dair bir Kaide gelecektir. İktiza-i makam ile şimdilik bir nebzesini zikredeceğiz. Şöyle: Vakta ki, Kitab-ı Hakîm'den maksud-u ehemmi, ekseriyeti teşkil eden cumhurun İrşadı idi. Çünkü Havass, avamın mesleğinden istifade edebilirler. Fakat avam ise, Havassa hitab olunan Kelâmı hakkıyla fehmedemezler. Halbuki cumhur ise ekseri avam ve avam ise me'lufat ve

mütehayyelatından tecerrüd edip Hakikat-ı Mahza ve mücerredat-ı sırfeyi çıplak olarak göremezler. Fakat görmekleri temin edecek yalnız zihinlerinin te'nisi için, me'luf olan ziyy ve libas ile mücerredat arz-ı endam etmektir. Tâ mücerredatı, suver-i hayaliye arkasında temaşa etmekle görüp tanısın. Öyle ise Hakikat-ı Mahza, me'luflerini giyecektir. Fakat surete hasr-ı nazar etmemek gerektir. Bu Sırра binaendir: Esalib-i Arabda ukûl-ü beşere olan Tenezzülât-ı İlahiye tabir olunan Mûraat-ı Efham ve Mûmaşat-ı Ezhan, Kur'an-ı

Mu'ciz-ül Beyan'da cereyan etti. Ezcümle: **فَاسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ** ve

يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ve **جَاءَ رَبُّكَ** ve emsali... Hem de

تَغْرُبُ (الشَّمْسُ) فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ ve eşbahı...

Hem de **وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ** ve nezairi bu üslûba birer mecradır. **ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ**

H â t i m e

Sa'b olan bir kelâmın iğlak ve işkali, ya lafız ve üslûbun perişanlığından neş'et eder -bu kısım Kur'an-ı Vâzıh-ul Beyan'a yanaşmamıştır- veyahut mananın dakik, derin veyahut kıymetdar veyahut gayr-ı me'luf, gayr-ı mebzul olduğundan güya fehme karşı nazlanmak ve şevki arttırmak için kendini göstermemek ve kıymet ve ehemmiyet vermek ister; Müşkilât-ı Kur'aniye bu kısım dandır.

T e n b i h : Hadîs-i Şerifte vârid olduğu gibi her Âyetin birer zahir ve bâtın ve her zahir ve bâtının birer hadd ve muttala'ı ve her hadd ve muttala'ın çok şücun ve gusûnu vardır. Ulûm-u İslâmiye buna şahiddir. Bu meratibin herbirinin birer derecesi, birer kıymeti, birer makamı vardır; temyiz lâzımdır. Lâkin tezahüm yoktur. Fakat iştibak iştibahı intac eder. Nasıl daire-i esbab daire-i akaide karıştırılsa; ya tevekkül namıyla bir betalet veya müraat-ı esbab namıyla bir itizali intac eder. Öyle de devair ve meratib tefrik olunmaz ise, böyle neticeleri verir.

Onbirinci Mukaddeme

Kelâm-ı vâhidde ahkâm-ı müteaddide olabilir. Bir sadef, çok cevahiri tazammun edebilir. Zevil'elbabca mukarrerdir: Kaziye-i vâhide, müteaddid kazayâyı tazammun eder. O kaziyelerin herbiri ayrı birer madenden çıktığı gibi, ayrı ayrı birer semere de verir. Biri birinden fark etmeyen Haktan bîgane kalır. Meselâ: Hadîste denilmiş:

أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَذَيْنِ Yani: Ben ve Kıyamet bu iki parmak gibiyiz.

Mabeynimizde tavassut edecek Peygamber yoktur. Veya Hadîsin muradı ne ise Haktır. Şimdi bu Hadîs üç kaziyeyi mutazammındır:

Birincisi: Bu Kelâm Peygamberin Kelâmıdır. Bu kaziye ise, tevatürün -eğer olsa- neticesidir.

İkincisi: Kelâmın mana-yı muradı Hak ve Sadıktır. Bu kaziye ise, Mu'cizelerden tevellüd eden Bürhanın neticesidir.

Bu ikisinde ittifak etmek gerektir. Fakat birincisini inkâr eden, mükâbir, kâzib olur. İkincisini inkâr eden adam dalalete gider, zulmete düşer.

Üçüncü kaziye: Bu Kelâmda murad budur. Ve bu sadeftte olan cevher budur; ben gösteriyorum. Bu kaziye ise teşehhi ile değil, İctihadın neticesidir. Zâten Müctehid olan başka Müctehidin taklidine mükellef değildir. Bu üçüncü kaziyede ihtilafat feveran ederler. Kal u kîl buna şahiddir. Bunu inkâr eden adam eğer İctihad ile olsa, ne mükâbirdir ve ne küfre gider. Zira âmm, bir hâssın intifasıyla muntefi değildir. Binaenaleyh her eve kendi kapısıyla gitmek lâzımdır. Zira her evin bir kapısı var. Ve her kilidin bir anahtarı vardır.

H â t i m e

Bu üç kaziye Hadîste cereyanı gibi Âyette de cereyan eder. Zira umumîdir. Fakat kaziye-i ûlâda bir fark-ı dakik vardır. Ve bundan başka bir Kelâmda çok Ahkâm-ı Zımniye bulunur. Fakat hususîdir. Herbiri ayrı bir asıl, ayrı bir semeresi olabilir.

T e n b i h : İltizam-ı hilaf ve taassub-u bârid ve meyl-üt tefevvuk ve hiss-i tarafdarlık ve vehmini bir asla irca' ile kendine özür göstermek, arzusuna muvafık olan zayıf şeyleri kavî görmek ve gayrın tenkisiyle kendi kemalini göstermek ve gayrı tekzib veya tatlil etmekle kendi Sıdk ve İstikametini ilân etmek gibi sefil ve süflî emirlerin menşei olan hubb-u nefis ile böyle makamlarda mugalata ederek çok bahaneler bulabilir.

وَالِلّٰهِ الْمُشْتَكٰى

Onikinci Mukaddeme

Lübbü bulmayan, kışır ile meşgul olur. Hakikatı tanımayan hayalâta sapar. Sırat-ı Müstakimi göremeyen, ifrat ve tefrite düşer. Müvazenesiz ve mizansız olan çok aldanır, aldatır.

Zahirperestleri aldatan bir sebep: Kıssanın hisse ile münasebeti ve mukaddemenin maksud ile zihinde mukareneti, vücud-u haricîde olan mukarenetle iltibas olunmasıdır. Bu noktaya dikkat et, sonra muhtaç olacaksın.

Hem de ihtilâlatı tevliid eden, ihtilafatı îka' eden, hurafatı icad eden, mübalağatı intac eden esbabın birisi ve belki en birincisi, Hilkatte olan Hüsün ve Azamet ve Ulviyete adem-i kanaattır. Hâşâ zevk-i fasidesiyle istihfaf-ı nizam etmektir. Halbuki Akıl ve Hikmet nazarlarında herbiri Kudretin en bahir Mu'cizelerinden olan Hakaik-i Âlemde olan Hüsün-ü İntizam ve Kemal ve Ulviyet, o derece Dest-i Hikmet ile nakşolmuş ki: Bütün hayalperestlerin ve mübalağacıların hülyalarından geçmiş olan hârikulâde Hüsün ve Kemale nisbet olunsâ; o hârikulâde hayaller gayet âdi ve o Âdâtullah gayet hârikulâde bir Hüsün ve Haşmet gösterecektir. Fakat cehl-i mürekkebin hemşiresi ve nazar-ı sathînin annesi olan ülfet, mübalağacıların gözlerini kapatmıştır. Böyle gözleri açmak içindir: Me'luf olan âfâk ve enfüste dikkat-i nazara, Kitab-ı Hakîm emreder. Evet gözleri açan yalnız Nücum-u Kur'aniyedir. Öyle Nücum-u Sâkıbedirler ki: Cehlin zulmünü ve nazar-ı sathînin zulûmatını def ettikleri gibi; Âyât-ı Beyyinat, Yed-i Beyza ile, ülfet ve sathiyetin hicablarını ve zahirperestliğin perdesini parça parça ederek, Ukûlü âfâk ve enfüsün Hakaikine tevcih edip İrşad etmişlerdir.

Hem de meyl-ül mübalağatı tevliid eden, beşerin kendi meylini kuvveden fiile çıkarmasına meyelan-ı fitriyesidir. Zira meyillerinden birisi; hayret verecek acib şeyleri görmeye ve göstermeye ve teceddüde ve icada olan meylidir. Buna binaen vakta beşer, nazar-ı sathî ile Kâinat kaplarında ülfet kapağı altında olan Gıda-yı Ruhanîyi zevkedemediğinden kabı ve kapağı yalamakla usanmak ve kanaatsızlık ve hârikulâdeye meyl ve hayalâta iştihadan başka netice vermediğinden meyl-i hârikulâde ile ya teceddüd veya tervic için meyl-ül mübalağa tevellüd eder. O mübalağa ise, dağ tepesinde bir kartopu gibi yuvarlamakla tâ hayalin yüksek zirvesinden lisana kadar tekerlense, sonra lisandan lisana yuvarlanıp giderken kendi Hakikatının çok parçalarını dağıtmakla beraber, her lisandan meyl-ül mübalağa ile çok hayalâtı kendine toplar, şape gibi büyür. Hattâ Kalbe değil, belki sımakta, belki hayalde bile yerleşmiyor. Sonra bir Nazar-ı Hak gelir, onu tecrid etmekle çıplak ederek tevabiini dağıtıp aslına irca' eder. "**Hak gelir, bâtl ölür**" Sırrı da zahir olur.

Ezcümle: Bugünlerde bir hikâye buna misal olabilir: Fahr olmasın; zaman-ı sabavetimden beri üssülesas-ı mesleğim; ifrat ve tefrit ile Hakaik-i İslâmiyete sürülen lekeleri temizlemek ve O Elmas gibi Hakikatlarına saykal vurmak idi. Bu mesleğime tarih-i hayatım, pek çok vukuatıyla şehadet eder. Bununla beraber, bugünlerde küreviyet-i Arz gibi bedihî bir mes'eleyi zikrettim. O mes'eleye temas eden Mesail-i Diniyeyi tatbik ve tevfiik ederek düşmanların itirazatını ve Muhibb-i Dinin vesveselerini def' eyledim. Nasılki mesailde mufasssalan gelecektir. Sonra gulyabanî gibi, hayalâta alışan zahirperestlerin

dimağları kabul etmeyecek gibi göründüler. Fakat asıl sebep başka garaz olmak gerektir. Güya göz yummakla gündüzü gece veya üflemekle güneşi söndürmeye ihtimal vermek gibi bir hareket-i mecnunanede bulundular. Güya onların zannınca küreviyet-i arza hükmeden, Dinde çok mesaile muhalefet ediyor. Onu bahane ederek büyük bir iftirayı ettiler. O derecede kalmadı. Vesveseli ezhanı, iftiranın büyümesine müsaide bir zemin bulduklarından, iftirayı o derece büyüttüler ki; Ehl-i Diyanetin hakikaten ciğerlerini dağdar ve Ehl-i Hamiyeti, gerd-i terakkiyatından me'yus ettiler. Lâkin bu hal büyük bir Derstir. Beni ikaz etti ki: **Cahil dost, düşman kadar zarar verebilir.** Öyle ise şimdiye kadar yalnız düşmanın tarafına bakıp eldeki Elmas Kılınçla onların tefritlerini kırardım; fakat şimdi mecburum: Öyle dostların terbiyeleri için, onların avamperestane ve ifratkârane olan hayalâtlarına, O Kılıncı bir derece ilîştireceğim. Eğer çendan böyle şahsî şeylerin böyle mebahisatta zikirleri lâzım değildir. Fakat şahsiyette kalmadı. Medreselerin hayatlarına taalluk eder bir mes'ele-i umumî hükmüne geçti. O zahirperestler emin olsunlar ki, sa'yleri beyhudedir. Şimdiye kadar böyle avamperestane safsatalar ile bizi cahil bıraktılar. Bundan sonra bizi cahil bırakmakla cehlimizden istifade etmek istiyorlar. Olmaz ve olamaz; Medreseler hayatlanacaktır vesselâm...

Hem de zahiriyyunun efkârını teşviş eden ve hayalâtını intizamdan çıkaran Sıdk-ı Enbiyanın delaili yalnız hârikulâdelerde münhasır olduklarını itikad etmeleridir. Hem de Peygamberimizin cümle Hali veya ekseriyeti, Hârika olmak itibar etmeleridir. Bu ise, vücud müsaade etmediği için mütehayyelâtları intizam bulamıyor.

Halbuki böyle itikad; Sırr-ı Hikmet-i İlahiyeden ve Hilkat-ı Âlemde cârî olan Kavanin-i İlahiye Peygamberlerin teslim ve ittibalarından gaflet, pek büyük bir gafletin neticesidir. Evet Peygamberimizin herbir Hal ve Hareketi, Sıdkına delalet ve Hakka temessüküne şahadet etmekle beraber, Peygamber de Âdâtullaha ittiba' ve inkıyad ediyor. Makale-i Sâlise'de bu Sırra tenbih edilecektir.

Hem de Hârikulâdenin izharı Tasdik-ı Nübüvvet içindir. Tasdik ise, zahir olan Mu'cizatıyla, ekmel-i vech ile hasıl olabilir. Eğer hacetten fazla hârika olsa, ya abestir veya Sırr-ı Teklife münâfîdir. Zira Teklif, nazarî olan şeyde bir imtihandır. Bedihiyat veya bedahete yakın olan şeylerde edna, a'lâ ile müsavi olabilir. Veyahut Cereyan-ı Hikmetin Sırrına Teslim ve İtaate muhaliftir. Halbuki Peygamberler herkesten ziyade Ubudiyet ve Teslime mükelleftirler.

Ey şu perişan Sözlerime nazar eden Talib-i Hak! Senin mahiyetinde ekilmiş olan müyulat, şu Oniki Mukaddime'de sükûnuyla beraber cereyan eden Şems-i Hakikatın ziyasıyla, neşv ü nema bulup çiçekler açacaktır...

H â t i m e

Seyyid olmayan Seyyidim ve Seyyid olan değilim diyenler, ikisi de günahkâr ve duhûl ile huruc haram oldukları gibi.. Hadîs ve Kur'an'da dahi, ziyade veya noksan etmek memnu'dur. Fakat ziyade etmek, Nizamı bozduğu ve vehme kapı açtığı için daha zararlıdır. Noksana, cehil bir derece özür olur. Fakat ziyade etmek, İlim ile olur. Âlim olan mazur değildir. Kezalik **Dinden bir şeyi fasl veya olmayanı vasletmek, ikisi de caiz değildir.**

Belki hikâyatın bakırları ve israiliyatın müzahrefatı ve teşbihatın mümevvehatı Elmas-ı Akidede, Cevher-i Şeriatta, Dürer-i Ahkâmıda idhal etmek; kıymetini daha ziyade tenzil ve Müteharri-i Hakikat olan müşterisini daha ziyade tenfir ve pişman eder.

Hâtimenin Hâtimesi

Bir adam müstaid ve kabil olduğu şeyi terk ve ehil olmayan şeye teşebbüs etmek, Şariat-ı HilKate büyük bir itaatsizliktir. Zira şanı odur ki; istidadı san'atta intişar ve tedahül ve san'atın mekayisine ihtiram ve muhabbet ve nevamisine temessül ve imtisal... **Elhasıl, fena fi-s san'at olmaktır.** Vazife-i HilKat bu iken, bu yolsuzlukla san'atın suret-i lâıkasını tağyir eder ve nevamisini incitir. Ve asıl müstaid olduğu san'ata olan meyliliyle; teşebbüs ettiği gayr-ı tabî san'atın suretini çirkin eder. Zira bilkuvve olan meyl ve bilfiil olan san'atın imtizaçsızlığı için bir keşmekeş olur. Bu Sırra binaen pek çok adam meyl-ül ağalık ve meyl-ül âmiriyet ve meyl-üt tefevvuk ile mütehakkim geçinmek istediğinden, İlmin şanında olan Teşvik ve İrşad ve Nasihat ve Lütfa terkedip kendi istibdad ve tefevvukuna vesile-i cebir ve ta'nif eder. İlme Hizmete bedel, İlmi istihdam eder. Buna binaen Vezaif, ehil olmayanın ellerine geçti. Bhusus medaris, bunun ile indirasa yüz tuttu. Buna çare-i yegâne: Daire-i vâhidenin hükmünde olan müderrisleri, dâr-ül fûnun gibi çok devaire tebdil ve tertib etmektir. Tâ herkes sevk-i insanîsiyle hakkına gitmekle, Hikmet-i Ezeliyenin Emr-i Manevîsini, meyl-i fitrîsiyle imtisal edip kaide-i taksim-ül a'male tatbik edilsin.

Tenbih: Ulûm-u Medarisin tedennisine ve mecra-yı tabîden çevrilmesine bir sebep-i mühim budur: Ulûm-u Âliye (آلِیَّه) maksud-

u bizzât sırasına geçtiğinden, Ulûm-u Âliye (عَالِیَّه) mühmel kaldığı gibi, libas-ı mana hükmünde olan ibare-i Arabiye'nin halli ezhanı zabtederek, asıl maksud olan İlim ise, tebeî kalmakla beraber ibareleri bir derece mebzul olan ve silsile-i tahsile resmen geçen Kitaplar; evkat, efkârı kendine hasredip harice çıkmasına meydan vermemeleridir.

Ey Birader-i Vicdan!.. Zannediyorum: Şimdi şu Mukaddimat üzerine terettüb edecek olan Kütüb-ü Selâseyi, ne mahiyette olduklarını görmek istiyorsun, fakat daha sabret. Şimdilik sana bir mevzu söyleyeceğim ki; o Kütübün bir zemin-i icmalîsini, tabir-i diğer ile küçük bir fotoğrafını veya icmalî bir haritasını teşkil eder. Hem de o Kütübe sekiz-dokuz mes'eleyi, acele edip sana takdim edeceğim. Üçüncü Makale'den sonra eğer Meşiet-i İlahiye taalluk etse ve Tevfik-i Rabbanî refik olsa, tafsilatını zikretmek fikrindeyim. İşte mevzu ve zemin budur:

Kur'an'ın gösterdiği vesail ile, doğru Hikmetin kuvvetiyle, bir Seyr-i Ruhanî olarak Semavatın Ulûmlarına çıkacağım. Tâ oradan temaşa edip göreceğiz ki: Küre-i Arz hol veya top veya fırfıra veya sapan taşı gibi Sâni'-i Hakîm Dest-i Kudretle döndürüp, atmakla çeviriyor. Tâ parça parça ederek daha iyisine tebdil edeceğine Nazar-ı Hikmetle göreceğiz. Sonra da Semavattan asılıp, cevvden geçeceğiz. Tedricen, beşiğimiz olan ve beşerin yatıp ve istirahat eylemesi için Hâlık-ı Rahman, sathını serip

müheyya ve mümehhed etmiş olan küre-i arza ineceğiz. Sonra da beşer, çocukluğundan çıktığı gibi beşiğini atıp harab etmekle beşeri Saadet-Saray-ı Ebediyeye gönderilmesine nazar-ı dikkatle temaşa edeceğiz. Bunu tamamen temaşa ettiğimizden sonra, zaman ve mekân ile mukayyed olmayan Seyr-i Ruhanî ile zaman-ı mazi kıt'asına girip ebna-yı cinsimiz olan ebna-yı mazi ile seyyale-i berkıye-i tarihiye ile muhabere edeceğiz. O mağrib-i ihtifanın köşesinde vukua gelen hâdisatı öğrenip, ondan fikir için bir şimendiferi yapacağız. Sonra dönüp gelmek üzere olan ebna-yı cinsimizi ziyaret ve istikbal için Saadetin Fecr-i Sadıkını uzaktan görmek ve göstermek ile maşrık-ı istikbale müteveccih olarak şimendifer-i terakkiye ve tevfik denilen sefine-i sa'ye bindiğimiz ile beraber ellerimizde olan bürhanın misbahıyla, o bidayeti karanlık görülen fakat arkası gayet parlak olan zamana dâhil olacağız. Tâ ebna-yı müstakbel ile musafaha edip Saadetlerini tebrik edeceğiz.

İşte bu küçük fotoğrafta öyle bir güzel resim mündemiçtir ki, ileride tahrir ile sana görünecektir. Şimdi bu zeminde kütüb-ü mezburenin şecereleri tenebbüt ve makalât-ı selâsenin cedaviliyle sulanacaktır.

Ey Birader!.. Senin elini tutup Hazine-i Hakaike götürmekten evvel va'd ettiğim birkaç mes'ele ile acele edip basar-ı basiretinize gışavet ve perde olan hayalâtı def' edeceğim. Öyle hayalât, gulyabanî gibi elleriyle senin gözünü kapar, göğsüne vurur, seni tahvif eder. Faraza gösterse de Nuru nar, Dürrü mederr gibi gösterir. O hayalâttan sakın! Senin vesveselerinin en büyük menşei, küreviyete taalluk eden birkaç mes'eledir. Ezcümle: Sevr ve Hut ve Kaf Dağı ve Sedd-i Zülkarneyn ve cibalin

evtadiyetleri ve yer altında Cehennem'in yerini tayin etmek ve

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ ve سَطِحتْ ve دَحِيهَا ve

يُنَزَّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ gibi mesailidir.

Hakikatlerini beyan edeceğim; tâ, Dinin düşmanlarının gözleri kapatılsın ve dostlarının gözleri dahi açılsın. İşte başlıyorum:

Birinci Mes'ele

Senin munsıf olan zihnine malûmdur ki: Küreviyet-i Arz ve yerin yuvarlaklığına; Muhakkikîn-i İslâm -eğerçi ittifak-ı sükûtiyle olsa- ittifak etmişlerdir. Eğer bir şübhen varsa "**Makasıd**" ve "**Mevakıf**"a git; maksada vukuf ve ittıla' peyda edeceksin ve göreceksin: Sa'd ve Seyyid, top gibi küreyi ellerinde tutmuşlar, her tarafına temaşa ediyorlar.

Eğer o kapı sana açılamadı; "**Mefatîh-ül Gayb**" olan **İmam-ı Râzî**'nin geniş olan Tefsirine gir ve serir-i tedriste o dâhî İmamın Halka-i Dersinde otur, Dersini dinle.

Eğer onun ile mutmain olamadın; arzı, küreviyet kabına sığıştıramadın; **İbrahim Hakki**'nin arkasına düş, Hücet-ül İslâm olan **İmam-ı Gazalî**'nin yanına git, Fetva iste... De ki: "Küreviyette müşahhat var mıdır?" Elbette diyecek: "Kabul etmezsen müşahhat vardır." Zira tâ zamanından beri şöyle bir Fetva göndermiş: "Kim Küreviyet-i Arz gibi bürhan-ı kat'îyle sabit olan bir Emri, Dine himayet bahanesiyle inkâr ve reddetse; Dine

cinayet-i azîm etmiş olur. Zira bu, Sadakat değil, hıyanettir."

Eğer ümmisin Fetvayı okuyamıyorsun, bizim hem-asrımız ve fikren Biraderimiz olan **Hüseyn-i Cîsrî**'nin sözünü dinle! Zira yüksek sesle münkir-i küreviyeti tehdid ettiği gibi, Hakikat kuvvetiyle pervasız olarak der: "Kim Dine istinad ile, himayet yolunda müdevveriyet-i arzı inkâr eder ise sadîk-ı ahmaktır, adüvv-ü şedidden daha ziyade zarar vermiş olur."

Eğer bu yüksek sesle senin yatmış olan Fikr-i Hakikatın uykudan kalkmadıysa ve gözün de açılmadı; **İbn-i Hümam** ve **Fahr-ül İslâm** gibi Zâtların ellerini tut, **İmam-ı Şafî**'ye git, istifta et, de ki:

"Şeriatta vardır: Bir vakitte beş vaktin Namazı kılınır. Hem de bir kavim vardır, Yatsı Namazlarının vakti bazı vakitte yoktur. Hem de bir kavim vardır: Güneş çok günlerde gurub ve çok gecelerde tulû' etmez; nasıl Oruç tutacaklar? Hem de istifsar et ki: Şartın tarif-i şer'îsi olan sair Erkâna mukarin olan şeydir. Nasıl Namazda şart olan İstikbal-i Kibleye intibak eder. Halbuki yalnız Kıyam ve yarı Kuudda mukarenet vardır?"

Emin ol, **İmam-ı Şafî** mes'ele-i ûlâyı şarktan ve garbdan geçen dairenin müdevveriyetiyle tasvir edecektir. İkinci ve üçüncü mes'eleyi dahi, cenubdan şimale mümted olan dairenin mukavvesiyetiyle tatbik edecektir. Bürhan-ı Aklî gibi cevap verecektir. Hem de Kible mes'elesinde diyecek: "Kible ve Kâ'be öyle bir Amud-u Nuranîdir ki; Semavatı Arşa kadar takmış ve nazmedip Küre-i Arz'ın tabakatını ferşe kadar delerek Kâinatın muntazam bir Amud-u Nuranîsi olmuştur. Eğer gîtâ ve perde keşfolunsa,

hatt-ı şakul ile senin gözünün şuaı, Namazın herbir hareketinde Ayn-ı Kible ile temas ve musafaha edecektir.

Ey Birader!.. Eğer sen zannettiğim adamlardansan, acib hülyaların âlem-i hayalden başka bir yer bulamadığından bir kıymeti yoktur. Tâ Kalbe girebilsin. Sen de inanmıyorsun, nefsini kandıramıyorsun; fakat sapmışsın. Eğer o hayalâta açık ve Hakikata kapalı olan Kalbinizde pek çok defa mütehayyilenizden daha küçük olan küre-i arz yerleşmez ise tevsî-i zihin için nazarın ufkunu genişlettir. Bir meclis hükmünde geçinen arzın sâkinlerini gör, sual et. Zira ev sahibi evini bilir. Onlar umumen müşahede ve tevatür ile bir lisanla sana söyleyecekler: "Yahu!.. Bizim beşiğimiz ve Feza-yı Âlemde şimendiferimiz olan küremiz o kadar divane değildir. Ecrâm-ı Ulviyede cari olan Kaide ve Kanun-u İlahîden şüzuz ve serkeşlik etsin." Hem de delail-i mücesseme-i musattaha olarak haritaları ibraz edecektir.

İ ş a r e t : Nizam-ı Hilkat-ı Âlem denilen Şeriat-ı Fitriye-i İlahiye; Mevlevî gibi cezbe tutan meczub ve misafir olan küre-i arza, güneşe iktida eden safbeste yıldızların safında durup itaat etmesini

Farz ve Vâcib kılmıştır. Zira zemin, Sema ile beraber **اَتَيْنَا طَائِعِينَ**

demişlerdir. **Taat ise, Cemaat ile daha efdal ve daha ahsendir.**

Elhasıl: Sâni'-i Âlem, arzı istediği gibi ve Hikmeti iktiza ettiği gibi yaratmıştır. Sizin -ey ehl-i hayal!..- teşehhi ile istediğiniz gibi yaratmamıştır; Akıllarınızı Kâinata mühendis etmemiştir.

T e n b i h : Za'f-ı Akideye veyahut sofestaî mezhebine olan meyle; veyahut daha almamış, yeni müşteri olmasına işaret eden umûrun biri de; "Bu Hakikat, Dine münafîdır" olan kelime-i hamkadır. Zira bürhan-ı kat'î ile sabit olan bir şeyi Hak ve Hakikat olan Dine muhalif olduğuna ihtimal veren ve münafatından havfeden adam, hâlî değil; ya dimağında bir sofestaî gizlenmiş karıştırıyor veyahut kalbini delerek bir müvesvis saklanmış, ihtilâl ediyor veyahut yeniden Dine müşteri olmuş, tenkid ile almak istiyor...

İkinci Mes'ele

Pûşide olmasın, Sevr ve Hut'un Kıssa-i Meşhuresi İslâmiyetin dahîl ve tufeylîsidir. Râvisiyle beraber Müslüman olmuştur. İstersen Mukaddime-i Sâliseye git, göreceksin; hangi kapıdan Daire-i İslâmiyete dâhil olmuştur. Amma **İbn-i Abbas'a** olan nisbetin ittisali ise, Dördüncü Mukaddime'nin âyinesine bak, o ilhakın Sırrını göreceksin. Bundan sonra mervîdir: "Arz, Sevr ve Hut üzerindedir." Hadîs olarak rivayet ediliyor.

Evvelâ: Teslim etmiyoruz ki, Hadîstir. Zira israiliyatın nişanı vardır.

Sâniyen: Hadîs olsa da za'f-ı ittisal için yalnız zannı ifade eden âhâddendir. Akideye dâhil olmaz, zira yakîn şarttır.

Sâlisen: Mütevatir ve kat'îyy-ül metin olsa da kat'îyy-üd delalet değildir. Eğer istersen Beşinci Mukaddime'ye müracaatla, Onbirinci Mukaddime ile müşavere et!..

Göreceksin nasıl hayalât, zahirperestleri havalandırmış. Bu Hadîsi mahamil-i sahihaden çevirmişlerdir. İşte vücuh-u sahiha üçtür:

Nasıl Sevr ve Nesir ve İnsan ve diğeriyle müsemma olan Hamele-i Arş, Melaikedir. Bu Sevr ve Hut dahi, öyle iki Melaikedir. Yoksa Arş-ı A'zamı Melaikeye; küreyi, küre gibi Himmete muhtaç olan bir öküze tahmil etmek, Nizam-ı Âleme münafidir. Hem de Lisan-ı Şeriattan işitiliyor: Herbir nev'e mahsus ve o nev'e münasib bir Melek-i Mükkel vardır. Bu münasebete binaen o Melek o nev'in İsmiyle müsemma, belki Âlem-i Melaikede Onun suretiyle mütemessil oluyor... Hadîs olarak işitiliyor: "Her akşamda güneş Arşa gider, Secde eder. İzin alıyor, sonra geliyor." Evet şemse mükkel olan Melek; ismi şems, misali de şemstir. Odur gider, gelir. Hem de Hükema-i İlahiyyun nezdinde herbir nev'i için hayy ve nâtık ve efrada imdad verici ve müstemiddi bir mahiyet-i mücerrede vardır. Lisan-ı Şeriatta Melek-ül Cibal ve Melek-ül Bihar ve Melek-ül Emtar gibi isimler ile tabir edilir. Fakat tesir-i hakikîleri yoktur. Müessir-i Hakikî yalnız Zât-ı Akdes'tir.

إِذْ لَا مُؤَثَّرٌ فِي الْكَوْنِ إِلَّا اللَّهُ

Esbab-ı zahiriye'nin vaz'ındaki Hikmet ise: İzhar-ı İzzet ve Saltanat tabir olunan Dest-i Kudret perdesiz daire-i esbaba mün'atıf olan nazara karşı, zahiren umûr-u hasise ile mübaşeret ve mûlabeseti görülmemektedir. Fakat Daire-i Akide denilen Hak ve Melekûtiyette herşey Ulvîdir. Dest-i Kudretin perdesiz mübaşereti İzzete münasibdir.

ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

İkinci Mahmil: Sevr, imaret ve ziraat-ı arzın en büyük vasıtası olan öküzdür. Hut ise, ehl-i sevhil belki pek çok nev'-i beşerin medar-ı maişeti olan balıktır. Nasıl biri sual ederse: "Devlet ne şey üstündedir?" Cevab verilir: "Kılınçla Kalem üstündedir." Veyahut "Medeniyet ne ile kaimdir?" "Marifet ve san'at ve ticaret ile..." cevap verilir. Veyahut "Nev'-i beşer, ne şey üzerinde beka bulur?" Cevab ise: "İlim ve Amel üstünde beka bulur." Kezalik

وَاللَّهُ أَعْلَمُ Fahr-i Kâinat buna binaen cevap vermiş. Şöyle sual eden zât -İkinci Mukaddime'nin Sırrıyla- böyle Hakaika zihni istidad kesbetmediğinden vazifesi olmayan bir şeyden sual ettiği gibi, Peygamberimiz de asıl lâzım olan şöyle cevap buyurdu ki: "Yer, sevr üstündedir." Zira yerin imareti nev'-i beşer ile. Nev'-i beşerden olan Ehl-i Kura'nın menba-i hayatları ziraat ile. Ziraat ise, öküzün omuzu üstündedir ve zimmetindedir. Kısım-ı diğeri olan ehl-i sevhil a'zam-ı maişetleri, belki ehl-i medeniyetin büyük bir maden-i ticaretleri balığın cevfinde ve hutun üstündedir.

كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَى mes'elesine mâsadaktır. Bu latif bir cevabdır. Mizah da olsa Haktır. Zira mizah etse de yalnız Hak söyler. Faraza sâil keyfiyet-i hilkatten sual etmişse; fenn-i beyanda olan

تَلَقَّى السَّامِعُ بَغَيْرِ الْمُتَرَقِّبِ Kaidesinin Üslûb-u Hakîmanesiyle, lâzım ve istediği cevabı vermiştir. Yoksa hasta olan sâil, iştiha-i kâzibiyle istediği cevabı vermemiştir.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ bu

Hakikata bir beraat-ül istihlaldır.

Üçüncü Mahmil: Sevr ve Hut, arzın mahrek-i senevîsinde mukadder olan iki burçtur. O burçlar eğer çendan farazî ve mevhumedirler. Asıl ecrâmı nazm ve rabt ile yüklenmiş olan Âlemde cârî ve lafzen ve ıstılahen cazibe-i umumiye ile müsemma olan Âdâtullahın kanunu o burçlarda temerküz ve tahassül ettiğinden, "Arz burçlar üstündedir" olan Tabir-i Hakîmane caizdir. Bu mahmil, Hikmet-i cedide nokta-i nazarındadır. Zira hikmet-i atîka burçları semada, hikmet-i cedide ise medar-ı arzda farz etmişlerdir. Bu tevil yeni hikmetin nazarında büyük bir kıymeti tazammun eder.

Hem de mervidir: Sual taaddüd etmiş. Bir kerre "Hut üstündedir." Demek bir aydan sonra "Sevr üstündedir" denilmiştir. Yani feza-yı gayr-ı mahdudenin her tarafında münteşir olan mezbur kanunun huyût ve eşi'alarının nokta-i mihrakıyesi olan Hut Burcu'nda temerküz ettiğinden, küre-i arz Delv Burcu'ndan koşup Hut'taki tedelli eden kanunu tutup, şecere-i hilkatin bir dalıyla semere gibi asıldı. Veyahut kuş gibi kondu. Sonra tayyar olan yer, yuvasını Burc-u Sevr üstünde yapmış demektir. Bunu bildikten sonra insafla dikkat et! Beşinci Mukaddime'nin Sırrıyla Ehl-i Hayalin ihtira-kerdesi olan kıssa-i acibe-i meşhurede acaba Hikmet-i Ezeliyeye isnad-ı abesiyet ve San'at-ı İlahiyede isbat-ı israf ve bürhan-ı Sâni' olan nizam-ı bedii ihlâl etmekten başka ne ile tevil olunacaktır? Nefrin, hezârân nefrin, cehlin yüzüne...

Üçüncü Mes'ele

Kaf Dağı'dır.

İ ş a r e t : Malûmdur, bir şeyin mahiyetinin keyfiyetini bilmek başkadır, o şeyin Vücudunu tasdik etmek yine başkadır. Bu iki noktayı temyiz etmek lâzımdır. Zira çok şeylerin asıl Vücudu yakîn iken, vehim onda tasarruf ederek tâ imkândan imtina' derecesine çıkarıyor. İstersen Yedinci Mukaddime'den sual et; sana "neam" cevabı verecektir. Hem de çok şeylerin metinleri kat'î iken delaletlerinde zunûn tezahüm eylemişlerdir. Belki "Murad nedir" olan sualinin cevabında efham, mütehayyir olmuşlardır. İstersen Onbirinci Mukaddime'nin sadefini aç. Bu cevheri bulacaksın.

T e n b i h : Vaktaki bu böyledir. "ق" a işaret eden kat'iy-ül metinlerden yalnız قَ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ dir.

Halbuki caizdir; ص , ق gibi olsun. Dünyanın şarkında değil, belki ağzın garbındadır. Şu ihtimal ile delil yakîniyetten düşer. Hem de kat'iy-üd delalet bundan başka olmadığının bir delili; Şer'in müctehidlerinden olan

Karaff'nin لَا أَصْلَ لَهُ demesidir. Lâkin İbn-i Abbas'a isnad olunan

keyfiyet-i meşhuresi, Dördüncü Mukaddime'ye bak. Vech-i nisbeti sana temessül edecektir. Halbuki İbn-i Abbas'ın her söylediği sözü, Hadîs olması lâzım gelmediği gibi, her naklettiği şeyi de onun makbulü

olmak lâzım gelmez. Zira **İbn-i Abbas** gençliğinde İsrailiyata, bazı Hakaikin tezahürü için hikayet tarîkiyle bir derece atf-ı nazar eylemiştir.

Eğer dersen: "Muhakkikîn-i sofiye, "Kaf"a dair pek çok tasviratta bulunmuşlardır?" Buna cevaben derim: "Meşhur olan Âlem-i Misal, onların cevalangâhıdır. Biz elbisemizi çıkardığımız gibi, onlar da cesedlerini çıkarıp Seyr-i Ruhanî ile o ma'rezgâh-ı acaibe temaşa ediyorlar. "Kaf" ise; o Âlemde onların tarif ettikleri gibi mütemessildir. Bir parça âyinede, Semavat ve nücum temessül ettikleri gibi, bu Âlem-i Şhadette velev küçük şeyler de olsa - çekirdek gibi- Âlem-i Misalde tecessüm-ü maanînin tesiriyle bir büyük ağaç oluyor. Bu iki Âlemin Ahkâmları birbirine karıştırılmaz. **Muhyiddin-i Arabî'nin** mağz-ı kelâmına muttali olan bunu tasdik eder. Amma avamın yahut avam gibi adamların mabeynlerinde müştehir olan keyfiyeti ki: "Kaf" yere muhittir ve müteaddiddir.. her ikisinin ortasında beş yüz senedir ve zirvesi Semanın ketfine mü-

mastr.. **إِلَىٰ آخِرِهِ خَيَالَاتِهِمْ**... Bunu, ne kıymette olduğunu bilmek istersen, git Üçüncü Mukaddime'den fenerini yak; sonra gel, bu zulûmata gir. Belki Âb-ı Hayat olan Belâgatını göreceksin.

Eğer bizim bu mes'elede olan itikadımızı anlamak istersen; bil ki ben "Kaf"ın vücuduna cezmederim; fakat keyfiyeti ise, havale ederim. Eğer bir Hadîs-i Sahih ve Mütevatir, keyfiyetin beyanında sabit olursa İman ederim ki; Murad-ı Nebi Sadık ve Doğru ve Haktır. Fakat Murad-ı Nebvî üzerine... Yoksa nâsın mütehayyelleri üzerine değildir. Zira bazan fehmolunan şey, muradın gayrisidir. Bu mes'elede malûmumuz budur:

Kaf Dağı, ekser şarkı ihata eden ve eski zamanda bedevi ve medenîlerin aralarında fâsıl olan ve a'zam-ı cibal-i dünya olan çamular'ının annesi olan Himalaya silsilesidir. Bu silsilenin ırkından cibal-i dünyanın ekserisi teşa'ub eyledikleri denilir. Bu hal öyle gösteriyor ki: "Kaf"ın dünyaya meşhur olan ihatanın fikir ve hayali bu asl-ı teşa'ubdan neş'et etmiş olmak gerektir.

Ve sâniyen: Âlem-i Şehadete suretiyle ve Âlem-i Gayba manasıyla müşabih ve ikisinin mabeyninde bir berzah olan Âlem-i Misal o muammayı halleder. Kim isterse Keşf-i Sadık penceresiyle veya Rü'ya-yı Sadık menfeziyle veya şeffaf şeyler dûrbüniyle ve hiç olmazsa hayalin vera'-i perdesiyle o Âleme bir derece seyirci olabilir. Bu Âlem-i Misalin Vücutuna ve onda maanînin tecessüm etmelerine pek çok delail vardır. Binaenaleyh bu kürede olan "Kaf", o Âlemde zül-acaib olan "Kaf"ın çekirdeği olabilir. Hem de Sâni'in mülkü geniştir. Bu sefil küreye münhasır değildir. Feza ise gayet vâsi', Allah'ın dünyası gayet azîm olduğundan zül-acaib olan "Kaf"ı istiab edebilir. Fakat Eyyam-ı İlahiye ile beşyüz sene bizim küreden uzak olmakla beraber mevc-i mekfuf olan semaya temas etmek, imkân-ı aklîden hariç değildir. Zira "Kaf" Sema gibi şeffaf ve gayr-ı mer'î olmak caizdir.

Ve Râbian: Neden caiz olmasın ki "Kaf", daire-i ufuktan tecelli eden silsile-i a'zamdan ibaret ola... Nasıl ufkun ismi de "Kaf" a me'haz olabilir. Zira devair-i mütedâhile gibi nereye bakılırsa, silsilelerden bir daire görülür. Gide gide nazar kalır, hayale teslim eder. En nihayet hayal ise selasil-i cibalden bir daire-i muhiti tahayyül eder ki, Semanın etrafına temas ediyor. Küreviyet sırrıyla, beş yüz sene de uzak olursa yine muttasıl görünür.

Dördüncü Mes'ele

Sedd-i Zülkarneyn'dir.

Nasıl bildin ki: Birşeyin Vücudunu bilmek, o şeyin keyfiyet ve mahiyetini bilmekten ayrıdır. Hem de bir kaziye, çok Ahkâmı tazammun eder. O Ahkâmın bazısı zarurî ve bazısı dahi nazarî ve

مُخْتَلَفٌ فِيهَا dır. Hem de malûmdur: Müteannid ve mukallid bir sâil, imtihan cihetiyle, bir Kitabda gördüğü bir mes'eleyi, eğerçi bir derece de muharref olsa, bir adamdan sual etse.. tâ, gaybda olan malûmuna cevab verse, o cevab iki cihetle doğrudur: Ya doğrudan doğruya cevab verse veyahut sâil-i müteannidin malûmuna ya bizzât veya tevil ile cevab-ı muvafik veriyor. İkisi de doğrudur. Demek bir cevab, hem vaki'i razı eder, zira Haktır. Hem sâili ikna eder; zira eğerçi murad değilse, malûmuna tatbik eder. Hem makamın hatırını dahi kırmıyor; zira cevabda Ukde-i Hayatiyeyi derceder ki: Makasıd-ı kelâm ondan istimdad-ı hayat eder. İşte Cevab-ı Kur'an dahi böyledir. Bundan sonra zarurî ve gayr-ı zarurîyi tefrik edeceğiz. İşte Cevab-ı Kur'anîde mefhum olan zarurî Hükümler ki; inkârı ka-

bul etmez. Şudur: Zülkarneyn **مُؤَيَّدٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ** bir şahıstır. Onun İrşad ve Tertibiyle iki dağ arasında bir Sed bina edilmiştir. Zalimlerin ve bedevilerin def-i fesadları için... Ve ye'cüc me'cüc iki müfsid kabiledirler. Emr-i İlahî geldiği vakit Sed harab olacaktır. İlâahirihî. Bu kıyas ile, ona Kur'an delalet eden Hükümler, Kur'anın Zaruriyatındandır. Bir Harfin inkârı dahi kabil değildir.

Fakat o mevzuat ve mahmulâtın keyfiyatlarının teşrihatları ve mahiyetlerinin hududu ise; Kur'an onlara

kat'ıyy-üd delalet değildir. Belki "**âmm hassa, delalet-i selâseden hiçbirisiyle delalet etmez**" kaidesiyle ve mantıkta beyan olunduğu gibi "Bir hüküm, mevzu ve mahmulün vechün-mâ ile tasavvur etmek, kâfi olduğu"nın düsturuyla sabittir ki, Kur'an onlara delalet etmez fakat kabul edebilir. Demek o teşrihat, Ahkâm-ı Naza-riyedendir. Başka delaile muhavveldir. İctihadın mazannesidir. Onda tevil için mecal vardır. Muhakkikînin ihtilafatı nazariyetine delildir.

Fakat vâ esefâ... Cevabın suale, her cihetle lüzum-u mutabakatın tahayyülüyle, sualdeki halele ehemmiyet vermeyerek cevabın zarurî ve nazarî olan hükümlerini, birden me'haz-i sâilden ve menbit-i sualden hûşeçîn olup, alıp müfessir oldular. Yok, belki müevvil, yok belki mâsadakı mana yerine mana gösterdiler. Yok, belki mâsadakı olmak caiz ve bir derece mümkün olan şeyi, medlûl ve mefhum olarak tevil ettiler.

Halbuki Üçüncü Mukaddeme'nin sırrıyla zahirperestler kabul ederek ve Muhakkikîn dahi hikâyat gibi ehemmiyetsiz olduğundan tenkidsiz şu tevili dinlediler. O teşrihatı, muharref olan Tevrat ve İncil'de olduğu gibi kabul ederse, Akide-i Ehl-i Sünnet ve Cemaatte olan Masumiyet-i Enbiyaya muhalefet oluyor. Kıssa-i Lut ve Davud Aleyhimesselâm, buna iki şahiddir. Vakta ki keyfiyette İctihad ve

tevilin mecali vardır. Ben de **بِتَوْفِيقِ اللَّهِ** derim: İtikad-ı Câzim Hüda ve Peygamberimizin muradlarına kat'ıyyen Vâcibdir; zira Zaruriyat-ı Diniyedendir. Fakat murad hangisidir, muhtelefün fîhdir. Şöyle:

Zülkarneyn, İskender demem; zira isim bırakmaz. Bazı Müfessir **melik ل** 'ın kesriyle", bazı **Melek ل** 'ın

fethiyle", bazı Nebi, bazı Veli, ilââhir demişlerdir. Herhalde Zülkarneyn, **مُؤَيَّدٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ** ve Seddin binasına Mürşid bir şahıstır. Amma Sed ise: Bazı Müfessir sedd-i çin ve bazı Müfessir başka yerde cebelleşmiş ve bazı Müfessir Sedd-i Mahfidir, inkılab ve ahval-i Âlem setreylemiştir. Ve bazı ve bazı.. demişlerdir, demişlerdir... Her halde müfsidlerin def'-i şerleri için bir Redm-i Azîm ve cesîm bir Duvardır.

Amma ye'cüc me'cüc, bazı Müfessir "Veled-i Yafes'ten iki kabile" ve bazı diğer "moğol ve mançur" ve bazı dahi "akvam-ı şarkıye-i şimalî" ve bazı dahi "Benî-Âdemden bir cem'iyet-i azîme, dünya ve medeniyeti herc ü merc eden bir taife" ve bazı dahi "Mahluk-u İlahîden yerin zahrında veyahut batnında âdemî veya gayr-ı âdemî bir mahluktur ki Kıyamete, böyle nev'-i beşerin herc ü mercine sebep olacaktır." Bazı ve bazı ve bazı dediklerini dediler... Nokta-i kat'iyye ve cihet-i ittifakî budur: Ye'cüc ve Me'cüc, ehl-i garet ve fesad ve ehl-i hadaret ve medeniyete ecel-i kaza hükmünde iki taife-i mahlukullahtır.

Amma harabiyet-i sed; bazı, Kıyamette.. ve bazı, Kıyamete yakın.. ve bazı, emaresi olmak şartıyla uzaktır.. ve bazı, harab olmuş fakat dekk olmamış. "**قِيلَ**"ler çok. Herhalde Nokta-i İttifak; Seddin inhidamı, yerin sakalına bir beyaz düşmek ve oğlu olan nev'-i beşer de ihtiyar olmasına bir alâmettir. Eğer bu müzakeratı müvazene ve muhakeme etmişsen caizdir, tecviz edesin: Sedd-i Kur'an, sedd-i çin'dir ki: Çok fersahlar ile uzun ve acaib-i seb'a-i meşhureden bir **مُؤَيَّدٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ** ın İrşadıyla bina olunmuş, o zamanın ehl-i medeniyeti, ehl-i bedeviyetin şerlerinden temin eylemiştir. Evet o vahşilerden

hun kabilesi avrupa'yı herc ü merc ettiği gibi, onlardan moğol taifesi de asya'yı zîr ü zeber eylemiştir. Sonra Seddin harabiyeti Kıyamete alâmet olur. Bahusus dekk, ondan başkadır. Peygamber: "Eşrat-ı Saattenim. Ben ve Kıyamet bu iki parmak gibiyiz." dese neden istiğrab olunsun ki, harabiyet-i Sed Zaman-ı Saadetten sonra Alâmet-i Kıyamet olsun... Hem de Seddin inhidamı ömr-ü arza nisbeten yerin yüzünde ihtiyarlıktan bir buruşukluktur. Belki tamam-ı nehara nisbeten vakt-i ısfırar gibidir. Eğerçi binler sene de fâsıl olsa... Kezalik ye'cüc ve me'cüc'ün ihtilâlleri, nev'-i beşerin şeyhuhetinden gelme bir humma ve sıtması hükmündedir. Bundan sonra Onikinci Mukaddime'nin fatihasında bir tevil-i âher sana feth-i bâb eder. Şöyle: Kur'an hızası için kısası zikrettiği gibi ukad-ı hayatiye hükmünde ve Makasıd-ı Kur'aniyeden bir maksadına münasib noktaları intihab ve rabt-ı maksada ittisal ettiriyor. Eğerçi hariçte ve husulde birbirinin nârı veya Nuru birbiriyle görünmediği halde, zihninde ve üslûbda teanuk ve musahabet edebilirler. Hîna ki, kıssa hisse içindir; sana ne lâzım teşrihatı.. nasıl olursa olsun sana taalluk edemez. Kendi hisseni al, git. Hem de Onuncu Mukaddime'den istizhar et. Göreceksin: Mecaz mecaza kapı açar..

وَتَغْرُبُ (الشَّمْسُ) فِي عَيْنِ حِمَّةٍ zahirperestleri dışarıya sürüyor.

Malûm olsun ki: Esalîb-i Arab'da tecelli eden Hüccetullahın miftahı, yalnız istiare ve mecaz üzerine müesses ve Asl-ı İ'caz olan Belâgattır. Yoksa şöhret sebebiyle yalancı hadsle lakîta olunan ve rızaları olmadığı halde Esdaf-ı Âyâtta saklanan boncuklar değildir.

İstersen Onuncu Mukaddime'nin Hâtimesini istişmamla zevk et. Zira hitamı misktir ve içinde baldır. Hem de caizdir ki: Meçhul-ül keyfiyet olan Sed başka yerde sair Alâmat-ı Kıyamet gibi mestur ve Kıyamete kadar bâki ve bazı inkılabatıyla meçhul kalarak Kıyamette harab olacaktır.

İ ş a r e t : Malûmdur: Mesken, sâkinlerinden daha ziyade yaşar. Kal'a, ehl-i tahassundan daha ziyade ömrü uzundur. Sükûn ve tahassun, Vücudunun illetidir, beka ve devamına değildir. Beka ve devamına olsa da, istimrar ve adem-i hulüvvü iktiza etmez. Birşeydeki garazın devamı, belki terettübü o şeyin devamının zaruriyatından değildir. Pek çok binalar sükna veya tahassun için yapılmışken hâvi ve halî olarak ortada muallak kalıyor. Bu Sırrın adem-i tefehhümünden, tevehhümlere yol açılmıştır.

T e n b i h : Şu tafsilden maksad; Tefsiri tevilden, Kat'îyi zannîden, Vücudu keyfiyetten, Hükmü etrafın teşrihatlarından, Manayı mâsadaktan, Vukuu imkândan temyiz ve tefrik ile bir yol açmaktır.

Beşinci Mes'ele

Meşhurdur: "**Cehennem yer altındadır.**" Fakat biz Ehl-i Sünnet ve Cemaat kat'an ve yakînen yerini tayin edemeyiz. Lâkin zahir olan tahtiyettir ve yer altında olmasıdır. Buna binaen derim: Şecere-i Tûbâ gibi olan Hilkat-ı Âlemin sair nücumları gibi bizim küremiz dahi bir semeresidir. Semerenin altı o ağacın umum ağsanı altına

şamil olur. Buna binaen Cehennem yer altında o dallar içindedir. Nerede olsa yeri vardır. Tahtiyetin mesafesi uzun ve ittisali iktiza etmez. Hikmet-i cedidenin nokta-i nazarında, ateş ekser Kâinata müstevlidir. Bu hal arka tarafında gösterir ki: Bu ateşin asıl ve esası ve nev'-i beşer ile beraber ebede giden ve yolda refakat eden Cehennem, bir gün perdeyi yırtacak, hazır olun diyecek, meydana çıkacaktır. Bu noktada dikkat isterim...

Sâniyen: Kürenin tahtı ve altı merkezi ve dâhilîsidir. Bu noktaya binaen küre-i arz şecere-i zakkum-u Cehennem'in çekirdeğiyle hamiledir. Günün birinde doğacaktır. Belki fezada tayaran eden Arz öyle bir şeyi yumurtlayacaktır ki, o yumurtada Cehennem tamamıyla olunmaz ise.. başı veya diğer bir a'zası matvî olarak tazammun etmiş ki; Yevm-i Kıyamette derekât ve a'za-yı sairesiyle birleşecek, Dev-i Acib-i Cehennem, ehl-i isyana hücum edecektir. Yâhu!.. Kendin Cehennem'e gitmezsen hesab ve hendese seni oraya kadar götürebilir. Her otuzüç metrede takriben bir derece-i hararet tezayüd eylediğinden, merkeze kadar iki yüz bin dereceye yakın hararet mevcut oluyor. Bu nar-ı merkeziyenin bizim galiben bin dereceye baliğ olan ateşimizle nisbeti iki yüz defa olduğu gibi meşhur Hadîsteki: **"Cehennem ateşi ateşimizden iki yüz defa daha şediddir"** olan nisbetin aynını isbat eder. Hem de Cehennem'in bir kısmı zemherirdir. Zemherir ise bürudetiyile yandırır. Hikmet-i tabiiyede sabittir ki: Ateş bir dereceye gelir ki, suyu buz eder. Harareti def'aten bel' ettiği için, bürudetle ihrak eder. Demek umum meratibi ihtiva eden ateşin bir kısmı da zemherirdir.

T e n b i h : Malûm olsun ki: Ebede namzed olan Âlem-i Uhrevî fena ile mahkûm olan bu Âlemin mekayisiyle mesaha ve muamele olunmaz. Muntazır ol. Üçüncü Makale'nin âhîrinde Âhiret bir derece sana arz-ı didar edecektir...

İ ş a r e t : Umum fûnunun gösterdiği İntizamın şهادetiyle ve Hikmetin istikra-i tâmmının İrşadıyla ve Cevher-i İnsaniyetin remziyle ve âmâl-i beşerin tenahîsizliğinin îmasıyla yevm ve sene gibi çok enva'da olan birer nevi Kıyamet-i Mükerrerenin telmihiyle ve adem-i abesiyetin delaletiyle ve Hikmet-i Ezeliyenin telvihiyle ve Rahmet-i Bîpâyân-ı İlahiyenin işaretiyle ve Nebiyy-i Sadık'ın Lisan-ı Tasrihiyle ve Kur'an-ı Mu'ciz'in Hidayetiyle, Cennet-âbâd olan Saadet-i Uhreviyeden Nazar-ı Aklın temaşası için sekiz kapı, iki pencere açılır.

Altıncı Mes'ele

Muhakkaktır ki: Tenzil'in Hassa-i Cazibedarı, İ'cazdır. İ'caz ise, Belâgatın yüksek tabakasından tevellüd eder. Belâgat ise hasais ve mezaya, bahusus istiare ve mecaz üzere müessesedir. Kim istiare ve mecaz dûrbîniyle temaşa etmezse, mezayasını göremez. Zira ezhan-ı nâsın te'nisi için, esalîb-i Arabda yenabi-i ulûmu isale eden **Tenzil**'in içinde Tenezzülât-ı İlahiye tabir olunan Mûraat-ı Efham ve İhtiram-ı Hissiyat ve Mûmaşat-ı Ezhan vardır. Vakta ki bu böyledir, Ehl-i Tefsire lâzımdır: Kur'anın Hakkını bahş ve Kıymetini noksan etmesin. Ve Belâgatın tasdik ve sikkesi olmayan bir şeyle, Kur'an'ı

tevil etmesinler. Zira her Hakikattan daha zahir ve daha vâzih tahakkuk etmiş ki; Kur'an'ın manaları Hak oldukları gibi, tarz-ı ifade ve suret-i manası dahi beligane ve ulvîdir. Cüz'iyatı o madene irca' ve teferruatı o menbaa ilhak etmeyen, Kur'an'ın Îfa-i Hakkında mutaffifinden oluyor. Bir-iki misal göstereceğiz. Zira nazarı celbeder.

Birinci Misal: وَجَعَلْنَا الْجِبَالَ أَوْتَادًا (Allahu a'lemu

bimuradihi). Caizdir: İşaret olunan mecaz, böyle bir tasavvuru îma eder ki: Sefine gibi olan küre, bahr-i muhit-i havaînin içinde taht-el bahir bir gemisi ve umman gibi fezada direk veya demir gibi dağlarıyla irsa ve ta'mid ederek hava ile ıstıbak ettiğinden müvazeneti muhafaza olunmuştur. Demek dağlar o geminin demir ve direkleri hükmündedirler.

Sâniyen: İnkılabat-ı dâhiliyeden ihtizazat, o dağlar ile iskât olunurlar. Zira dağlar yerin mesamatı hükmündedir. Dâhilî bir heyecan olduğu vakit arz dağlar ile teneffüs ettiğinden gazabı ve hiddeti sükûnet bulur. Demek arzın sükûn ve sükûneti dağlar iledir.

Sâlisen: İmaret-i arzın direği beşerdir. Hayat-ı beşerin direği dahi, menabi-i hayat olan mâ' ve türab ve havanın istifadeye lâayık suretiyle muhafazalarıdır. Halbuki şu üç şerait-i hayatın kefilî dahi dağlardır. Zira dağ ve cibâl mehazîn-i mâ' olduğu gibi, cezb-i rutubet hasiyetiyle havaya meşşata oluyor. Hararet ve bürüdeti ta'dil ettiği gibi, havaya mahlut olan muzır gazların teressübüne ve havanın tasfiyesine sebep olduğu gibi, toprağa da terahhum ediyor. Çamurluk ve bataklık ve bahrin tasallutundan muhafaza eder.

Râbian: Belâgatça vech-i münasebet ve müşabehet budur: Faraza bir adam hayal balonuyla küreden yüksek yere uçarsa; dağların silsilelerine baksa, acaba tabaka-i türabiyeyi direkler üstüne serilip atılmış bedevi haymeler gibi tahayyül ederse.. ve münferid dağları da bir direk üstünde kurulan bir çadıra benzetilse, acaba tabiat-ı hayale muhalefet olur mu?.. Faraza sen o silsileleri müstakil dağlar ile beraber sath-ı arza keyfiyet-i vaziyeti bir bedevi Arabın karşısında tasvir tarzında tahayyül ve tahyil edersen, şöyle: Bu silsileler A'rab-ı Bedeviye'nin haymeleri gibi arz sahrasında kurulmuş ve taraf taraf da çadırlar tahallül etmiş desen.. Arabların hayalî olan üslûblarından uzak düşmüyorsun... Hem de eğer vehim ile bu Kasr-ı Müşeyyed-i Âlemden tecerrüd edip uzaktan Hikmet dûrbünüyle mehd-i beşer olan yere ve sakf-ı merfu' olan semaya temaşa edersen.. sonra silsile-i cibalde temessül ve etraf-ı semaya temas eden daire-i ufuk ile mahdud olan semayı, bir fustat gibi yerin üstüne vaz' ve cibal evtadıyla rabtolunmuş bir çadır kubbesini tahayyül ve tevehhüm edersen müttehem edemezler. Sekizinci Mes'ele'nin Tenbih'inde bir-iki misal daha gelecektir.

Yedinci Mes'ele

Kur'an'da zikrolunan: دَحِيَّهَا ve سُطِحَتْ ve فَرَّشَتْ ve

تَغْرُبُ (الشَّمْسُ) فِي عَيْنِ حِمَّةٍ ve emsalleri gibi; bazı ehl-i zahir tağlit-ı ezhan için, onlar ile temessük ederler. Lâkin

müdafaaya biz muhtaç değiliz. Zira Müfessirîn-i İzam, Âyâtın zamairindeki serairleri izhar eylemişlerdir. Bize hacet bırakmamışlar.. fakat bir ders-i ibret vermişler ve sermeşk yazmışlar.

وَلَكِنْ بَكُوا قَبْلِي فَهَيِّجُوا إِلَى الْبُكَاءِ
وَهَيِّاتَ ذُرْحِمَ يَرْقُ لِبُكَائِي

Malûmdur: Malûmu i'lam bahusus müşahed olursa, abestir. Demek içinde bir nokta-i garabet lâzımdır, tâ onu abesiyetten çıkarsın. Eğer denilse: Bakınız nasıl arz küreviyetiyle beraber musattaha ve size mehd olmuştur, denizin tasallutundan kurtulmuş. Veyahut nasıl şems, istikrarla beraber tanzim-i maişetiniz için cereyan ediyor. Veyahut nasıl binler sene ile uzak olan şems, ayn-ı hamiede gurub ediyor. Maânî-i Âyât kinayetden sarahate çıkmış oluyor... Evet şu garabet noktaları, Belâgat Nükteleridir.

Sekizinci Mes'ele

İşaret: Ehl-i zahiri hayse beyse vartalarına atanlardan birisi, belki en birincisi: İmkânâtı, vukuata karıştırmak ve iltibas etmektir. Meselâ diyorlar: "Böyle olsa, Kudret-i İlahiyede mümkündür. Hem ukûlümüzce Azametine daha ziyade delalet eder. Öyle ise bu vaki' olmak gerektir..." Heyhat!.. Ey miskinler!. Nerede aklınız Kâinata mühendis olmaya liyakat göstermiştir? Bu cüz'î aklınız ile Hüsn-ü Küllîyi ihata edemezsiniz. Evet bir zira' kadar bir burun altundan olsa, yalnız ona dikkat edilse, güzel gören bulunur.

Hem de onları hayrette bırakan tevehhümleridir ki: İmkân-ı zâtî, yakîn-i ilmîye münâfîdır. O halde yakîniye olan ulûm-u âdiyede tereddüd ettiklerinden "**lâedrî**"lere yaklaşıyorlar. Hattâ utanmıyorlar ki; mesleklerinde lâzım gelir; Van Denizi, Sübhan Dağı gibi bedihî şeylerde tereddüd edilsin. Zira onların mesleğince mümkündür: Van Denizi düşab ve Sübhan Dağı da şeker ile örtülmüş bala inkılab etsin. Veyahut o ikisi bazı arkadaşımız gibi küreviyetten razı olmayarak sefere gittiklerinden ayakları sürçerek umman-ı ademe gitmeleri muhtemeldir. Öyle ise, deniz ve Sübhan, eski halleriyle bâki olduklarını tasdik etmemek gerektir. Elâ! Ey mantıksız miskin!.. Neredesiniz?.. Bakınız. Mantıkta mukarrerdir, mahsusattaki vehmiyat bedihiyattandır. Eğer bu bedaheti inkâr ederseniz, size nasihate bedel ta'ziye edeceğim. Zira ulûm-u âdiye sizce ölmüş ve safsata dahi hayat bulmuş derecesindedir.

Dördüncü bela ki, ehl-i zahiri teşviş eder: İmkân-ı vehmîyi, imkân-ı aklî ile iltibas ettikleridir. Halbuki imkân-ı vehmî, esassız olan ırk-ı taklidden tevellüd ile safsatayı tevlid ettiğinden, delilsiz olarak herbiri bedihiyatta bir "**belki**", bir "**ihtimal**", bir "**şekk**"e yol açar. Bu imkân-ı vehmî, galiben muhakemesizlikten, Kalbin za'f-ı a'sabından ve Aklın sinir hastalığından ve mevzu ve mahmulün adem-i tasavvurundan ileri gelir. Halbuki imkân-ı aklî ise: Vâcib ve mümteni' olmayan bir maddede, Vücut ve ademe bir delil-i kat'iyye dest-res olmayan bir emirde tereddüd etmektir. Eğer delilden neş'et etmiş ise makbuldür. Yoksa muteber değildir. Bu imkân-ı vehmînin ahkâmındandır ki: Bazı vehhamlar diyor: Muhtemeldir, bürhanın gösterdiği gibi olmasın. Zira Akıl, her bir şeyi

derkedemez. Aklımız da buna ihtimal verir. Evet, yok belki ihtimal veren vehminizdir. Aklın şe'ni bürhan üzerine gitmektir. Evet Akıl herbir şeyi tartamaz, fakat böyle maddiyatı ve en küçük hâdimi olan basarın kabzasından kurtulmayan bir emri tartar. Faraza tartmaz ise, biz de o mes'elede çocuk gibi mükellef değiliz.

T e n b i h : Ben zahirperest ve nazar-ı sathî sahibi tabiriyle yâd ettiğim ve tevbih ve ta'nif ile teşhir ettiğim muhatab-ı zihniyem; ağleb-i halde ehl-i tefrit olan ve Cemal-i İslâmı görmeyen ve nazar-ı sathîyle uzaktan İslâmiyete bakan hasm-ı dindir. Fakat bazan, ehl-i ifrat olan, iyilik bilerek fenalık eden Dinin cahil dostlarıdır.

Beşinci bela: Ehl-i tefrit ve ifrat olan bîçarelerin ellerini tutarak zulûmata atan birisi de; her mecazın her yerinde Taharri-i Hakikat etmektir. Evet mecazda bir Dane-i Hakikat bulunmak lâzımdır ki, mecaz ondan neşv ü nema bularak sünbüllensin. Veyahut Hakikat, ışık veren fitildir; mecaz ise, ziyasını tezyid eden şişesidir. Evet, Muhabbet Kalbde ve Akıl Dimağdadır. Elde ve ayakta aramak abestir.

Altıncı bela: Nazarı tams eden ve Belâgatı setreden, zahire olan kasr-ı nazardır. Demek ne kadar Akılda Hakikat mümkün ise, mecaza tecavüz etmezler. Mecaza gidilse de meali tutulur. Bu Sırра binaendir: Âyet ve Hadîsin tefsir veya tercümesi, onlardaki Hüsün ve Belâgatı gösteremez. Güya onlarca karine-i mecaz, aklen Hakikatın imtinaıdır. Halbuki karine-i mania, aklî olduğu gibi hissî ve âdi ve makamî.. daha başka çok şeyler ile de olabilir. Eğer istersen Cennet-ül Firdevs gibi olan **Delail-ül İ'caz**'ın iki yüz yirmi birinci kapısından gir.

Göreceksin: O koca Abdülkahir gayet hiddetli olarak böyle müteassifleri yanına çekmiş, tevbih ve takdir ediyor.

Yedinci bela: Muarrefi münekker eden biri de: Hareke gibi bir arazı, zâtiye ve eyniyeye hasrettiklerinden, **غَيْرِ مَنْ هُوَ لَهُ** olan vasf-ı câriyi inkâr etmek lâzım geldiğinden, Şems-i Hakikat tarz-ı cereyanından çıkarılmıştır. Acaba böyleler Arabların üslûblarına hiç nazar etmemişlerdir ki: Nasıl diyorlar: Dağlar bize rast geldi. Sonra bizden ayrıldı. Başka bir dağ başını çıkardı. Sonra gitti, bizden müfarakat eyledi. Deniz dahi güneşi yuttu... ilh... "Miftah-ı Sekkakî"de beyan olduğu gibi; pek çok yerlerde san'at-ı beyaniyeden olan Kalb-i hayali, Esrar-ı Beyaniye için istimal etmektedirler. Bu ise deveran sırrıyla mağlata-i vehmiye üzerine müesses bir letafet-i beyaniyedir. Şimdi sermeşk olarak iki misal-i mühimmeyi beyan edeceğim. Tâ ki o minval üzerine işleyesin. Şöyle:

**وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ
وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ**

Şu iki Âyet gayet şâyan-ı dikkattirler. Zira zahire cümud, Belâgatın hakkını cühud demektir. Zira birinci Âyette olan istiare-i bedia, o derece hararetlidir ki; buz gibi olan cümudu eritir. Ve bulut gibi zahir perdesini berk gibi yırtar. İkinci Âyette Belâgat o kadar müstakar ve muhkem ve parlaktır ki, seyri için güneşi durdurur.

Evvelki Âyet, **قَوَائِرٍ مِنْ فِضَّةٍ** naziresidir. O da onun gibi bir istiare-i bediayı tazammun eylemiştir. Şöyle ki: Cennet'in evanileri şişe olmadığı gibi gümüş dahi değildir.

Belki şişenin gümüşe olan mübayaneti bir istiare-i bedianın karinesidir. Demek şişe şeffaflığıyla, fidda dahi beyaz ve parlaklık hasebiyle, güya Cennet'in kadehlerini tasvir etmek için iki nümunedirler ki Sâni'-i Rahman bu Âleme göndermiş. Tâ nefis ve mallarıyla Cennet'e müşteri olanların rağabatını tehyic ve iştihalarını açsın.

Aynen bunun gibi, **مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ** bir istiare-i bedia

ondan takattur ediyor. O istiarenin zemini ise, zemin ve âsuman mabeyninde hükm-ü hayal ile tasavvur olunan müsabakat ve rekabetin tahayyülü üzerine müessestir. Mezraası şöyledir ki; zemin kar ve bered ile tezemmül veya taammüm eden dağlarıyla ve rengârenk besatîniyle süslediği gibi, güya ona rekabeten ve inaden âsuman dahi cibâl ve besatîni andıran rengârenk ile teşekkül eden ve dağlara nazireler yapmak için parça parça dağılan bulutlarıyla sarılıp cilveger oluyor. O dağ gibi parça parça bulutlar; sefineler veyahut dağlar veyahut develer veyahut bostan ve derelerdir denilse, teşbihte hata edilmemiş olur. O cevvdaki seyyarelerin çobanı ra'ddır. Kamçı gibi, berkini başları üzerine silkeleyip dolaştırıyor. O müsahhar sabihalar ise, o bahr-i muhit-i havaîde seyr ü cereyan etmekle, Mahşere tesadüf etmiş dağları andırırlar. Güya Sema, su buharının zerratını ra'd ile silâh başına davet ettiği gibi.. "Rahat olun" Emriyle herkes yerine gider, gizlenir. Evet çok defa bulut dağın libasını giydiği gibi, heykeli ile teşekkül etmekle beraber bered ve karın beyazıyla televvün ve rutubet ve bürüdetiyle tekeyyüf eder. Öyle ise bulut ve dağ komşu, arkadaşlırlar. Birbirine levazımatını âriye

vermeye mecburdurlar. Bu Uhuvvet ve mübadeleti Kur'an'ın çok yerleri gösterir. Zira bazan onu, onun libasında ve ötekini berikinin suretinde bize gösterir. Hem de Tenzil'in pek çok menazilinde dağ ve bulut birbirinin elini tutup musafaha ettikleri vardır. Nasıl Kitab-ı Âlemin bir sahifesi olan zeminde muanaka ve musafahaları şahiddir. Zira umman-ı havada iskele hükmünde olan dağ tepesinde lenger-endaz olduklarını görüyoruz...

İkinci Âyet: وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ **تَجْرِي** Evet **تَجْرِي** bir

üslûba işaret ettiği gibi, **لِمُسْتَقَرٍّ** dahi bir Hakikatı telvih eder.

Demek caizdir ki, **تَجْرِي** Lafzıyla şöyle bir üslûba işaret olsun.

Şöyle: Şems, demiri altundan yapılmış mühezzeb, müzehheb, zırlı bir sefine gibi esîrden olan ve mevc-i mekfuf tabir olunan Umman-ı Semada seyahat ve yüzüyor. Eğer çendan müstekarrında lenger-endazdır. Lâkin o Bahr-i Semada o "**zeheb-i zâib**" cereyan ediyor. Fakat o cereyan arazî ve tebeî ve tefhim için mûraat ve ihtiram olunan nazar-ı hissiyledir. Fakat hakikî iki cereyanı vardır. Olmaz ise de olur. Zira maksad, beyan-ı intizamdır. Esalîb-i Arab'da olduğu gibi tebeî ise veya zâtî ise, Nizamın nokta-i nazarında birdir.

Sâniyen: Şems müstekarrında, mihveri üzerinde müteharrik olduğundan o erimiş altun gibi eczaları dahi cereyan ediyor. Bu Hareke-i Hakikiye evvelki hareke-i mecaziyenin danesidir, belki zenbereğidir

Sâlisin: Şemsin müstekarı denilen taht-ı revanıyla ve seyyarat denilen asakir-i seyyaresiyle göçüp Sahra-yı Âlemde seyr ü seferi, mukteza-yı hikmet görünüyor. Zira Kudret-i İlahiye herşeyi hayy ve müteharrik kılmıştır ve sükûn-u mutlak ile hiçbir şeyi mahkûm etmemiştir. Mevtin biraderi ve ademin ammizadesi olan atalet-i mutlak ile, Rahmeti bırakmamış ki kaydedilsin. Öyle ise Şems de hürdür. Kanun-u İlahiye İtaat etmek şartıyla serbesttir, gezebilir. Fakat başkasının hürriyetini bozmamak gerektir ve şarttır. Evet şems, Emr-i İlahîye temessül eden ve herbir hareketini Meşiet-i İlahiyeye tatbik eden bir çöl paşasıdır. Evet cereyan hakikî ve zâtî olduğu gibi arazî ve hissî de olabilir. Nasıl hakikîdir, öyle de mecazîdir. Bu mecazın menarı, **تَجْرِى** dir. Üslûbun ukde-i hayatiyesine telvih eden lafız, **لِمُسْتَقَرٍّ** dir.

Elhasıl: Maksad-ı İlahîsi, Nizam ve İntizamı göstermektir. Nizam ise şems gibi parlıyor. **كُلُّ الْعَسَلِ وَلَا تَسَلْ** Kaidesine binaen, Nizamı intaç eden hareket-i şems veyahut deveran-ı arz, hangisi olursa olsun, asıl maksadı ihlâl etmediği için sebep-i aslînin taharrisine mecbur değiliz. Meselâ: **قَالَ** nin **ا** iyle hıffet hasıldır.

Aslı ne olursa olsun, **و**'a bedel **ق** dahi olsa fark etmez. Yine **ا, ا** ve hafiftir.

İ ş a r e t : Bu tasviratla beraber hiss-i zahire istinaden; zahir, mutaassıbane bir cümud-u bâridi göstermek, nasılki Belâgatın hararet ve letafetine münafîdir. Öyle de: Delil-i Sâni' olan Nizam-ı Âlemin Esası olan Hikmetullahın şahidi olan istihsan-ı aklîye carih ve muhaliftir. Şöyle meselâ: Sübhan Dağı'na çok fersahla uzak bir mesafeden müteveccih olsan ve istesen ki: Sübhan senin cihat-ı erbaana mukabil gelse.. veyahut her cihete mukabil olarak görmüşsün, bu tebdil ve tebeddüle lâzım olan rahat bir sebebi olan kaç hareket-i vaz'îye ile birkaç adım atmak gibi en kısa yolu terk ve Sübhan Dağı gibi dehşetli bir cirm-i azîmi seni hayrette bırakacak bir daire-i azîmeyi kat'etmesini tahayyül veya teklif etmek gibi bir gayet uzun yolu ve israf ve abesiyete acib bir misali, Nizam-ı Âleme esas tutmak, bence Nizama cinayet etmektir. Şimdi insafla Nazar-ı Hakikatla bu taassub-u bârideye bak: Nasıl istikra-i tâmmın şهادetiyle sabit olan bir Hakikat-ı Bahireye muaraza ediyor. O Hakikat ise budur: Hilkatte israf ve abes yoktur. Ve Hikmet-i Ezeliye, kısa ve müstakim yolu terketmez. Uzun ve müteassif yolu ihtiyar etmez. Öyle ise; acaba istikra-i tâmmın mecaza karine olmasından ne mani tasavvur olunur ve neden caiz olmasın?..

T e n b i h : Eğer istersen Mukaddimata gir. Birinci Mukaddime'yi suğra ve Üçüncü Mukaddime'yi kübra yap. Sana netice verecektir ki: Ehl-i zahirin zihinlerini teşviş eden, felsefe-i yunaniyeye incizablarıdır. Hattâ o felsefeye Fehm-i Âyetle bir esas-ı müselleme nazarıyla bakıyorlar. Hattâ oğlu ölmüş bir kocakarıyı güldürecek derecede bir misal budur ki: Bazılar öyle bir zâtın kelâmındaki

fülûs-u felsefeyi, Cevher-i Hakikattan temyiz etmeyecek dereceden pek çok derecede âlî olan o zât-ı nekkad, Kürdçe demiş ki:

عَنْصَرٌ چَهَارَنْ ژَوَانَنْ مَلَكْ Halbuki: Bu söz ile hükemanın

mezhebi olan ki: "Melaïke-i Kiram maddeden mücerreddirler" red yolunda tasrih ediyor ki: "Melaïke-i Kiram anasırdan mahluk Ecsam-ı Nuraniyedirler." Onlar fehmetmişler ki: Anasır dört oldukları, İslâmiyet'tendir. Acaba.. Dörtlülüğü ve unsuriyeti ve besateti, hükema ıstılahatından ve müzahref olan Ulûm-u Tabiiyenin esaslarındandır. Hiç Usûl-ü İslâmiyeye taallukları yoktur, belki zahir müşahadetle hükmolunan bir kaziyedir. Evet **Dine teması olan her şey, Dinden olması lâzım gelmiyor. Ve İslâmiyet'le imtizac eden her bir madde, İslâmiyet'in anasırından olduğunu kabul etmek, Unsur-u İslâmiyet'in hasiyetini bilmemek demektir.** Zira Kitab ve Sünnet ve İcma' ve Kıyas olan Anasır-ı Erbaa-i İslâmiye, böyle maddeleri terki ve tevlid etmez.

Elhasıl: Unsuriyet ve besatet ve erbaiyet, felsefenin bataklığındandır; Şeriatın maden-i safisinden değildir. Fakat felsefenin yanlışı, seleflerimizin lisanlarına girdiğinden, bir mahmil-i sahih bulmuştur. Zira selef, "dörttür" dediklerinden murad, zahiren dörttür. Veyahut Hakikaten ecsam-ı uzviyeyi teşkil eden müvellidülma ve müvellidülhumuza ve azot ve karbon yine dörttür.

Eğer hür-fikirsən bu felsefenin şerrine bak: Nasıl ezhanı esaretle sefaletle atmıştır. Âferin, hürriyetperver olan hikmet-i cedidenin himmetine ki, o müstebid

hikmet-i yunaniyeyi dört duvarıyla zîr ü zeber etmiştir. Demek muhakkak oldu ki: Âyâtın Delail-i İ'cazının miftahı ve Esrar-ı Belâgatın keşşafı, yalnız Belâgat-ı Arabiye'nin madenindendir. Yoksa felsefe-i yunaniye'nin destgâhından değildir.

Ey Birader!

Vakta ki Keşf-i Esrar merakı bizi şu makama kadar getirdi. Biz de seni beraber çektik. Seni taciz ettik. Hem senin çok yorgunluğunu dahi biliriz. Şimdi Unsur-ul Belâgat ve İ'cazın miftahı olan İkinci Makale'nin içerisine seni gezdirmek istiyorum. Sakın o makalenin iğlak-ı üslûbu ve içinde cilveger olan mesailin elbiselerinin perişanlığı, seni temaşasından müteneffir etmesin. Zira iğlak eden, manasındaki dikkat ve kıymettir. Ve perişan eden ve zînet-i zahiriye'den müstağni eden, manasındaki cemal-i zâtiyesidir.

Evet, nazlanan ve istiğna gösteren nazeninlerin mehirleri dikkattir. Ve menzilleri dahi Kalbin süveydasıdır. Bunlara giydirdiğim elbise, zamanın modasına muhaliftir. Zira kürd mektebi denilen yüksek dağlarda büyümüş olduğumdan alaturka tarzına alışamadım. Hem de şahsın üslûb-u beyanı, şahsın timsal-i şahsiyetidir. Ben ise gördüğünüz veya işittiğiniz gibi, halli müşkil bir Muammayım...

Unsur-ul Belâgat

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الطِّيبَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ عَلَى نَبِيِّهِ

İkinci Makale

Belâgatın Ruhuna taalluk eden birkaç mes'elenin beyanındadır.

Birinci Mes'ele

Tarih lisan-ı teessüfle bize ders veriyor ki: Saltanat-ı Arabın cazibesıyla a'cam, Arablara muhtelit olduklarından; Kelâm-ı Mudarî'nin melekesi denilen Belâgat-ı Kur'aniyenin madenini müşevveş ettikleri gibi, öyle de acemlerin ve acemîlerin Belâgat-ı Arabiye'nin san'atına girdiklerinden fikrin mecra-yı tabîisi olan Nazm-ı Maânîden, Zevk-i Belâgatı nazm-ı lafza çevirmişlerdir. Şöyle ki:

Efkâr ve hissiyatın mecra-yı tabîisi Nazm-ı Maânîdir. Nazm-ı Maânî ise mantıkla müşeyyedir. Mantığın üslûbu ise müteselsil olan Hakaika müteveccihdir. Hakaika giren fikirler ise, karşısında olan Dekaik-ı Mahiyatta nâfizdirler. Dekaik-ı Mahiyat ise, Âlemin Nizam-ı Ekmeline

mümidd ve müstemiddirler. Nizam-ı Ekmelde herbir Hüsnün menbaı olan Hüsn-ü Mücerred mündemiçtir. Hüsn-ü Mücerred ise mezâyâ ve letaif denilen Belâgat çiçeklerinin bostanıdır. Çiçeklerin bostanı, Cinan-ı Hilkatte cilveger olan, ezhara perestiş eden ve şâir denilen bülbüllerin nağamatıdır. Bülbüllerin nağamatına Aheng-i Ruhanî veren ise, Nazm-ı Maânîdir. Hal böyle iken, Arab'dan olmayan dahîl ve tufeylî ve acemîler, Belâgat-ı Arabiyede üdeba sırasına geçmeye çalıştıklarından, iş çığırdan çıktı. Zira bir milletin mizacı o milletin hissiyatının menşei olduğu gibi lisan-ı millîsi de, hissiyatının ma'kesidir... Milletin emziceleri muhtelif olduğu gibi, lisanlarındaki istidad-ı belâgat dahi mütefavittir. Lâsiyyema Arabî Lisanı gibi nahvî bir lisan olsa... Bu Sırta binaen cereyan-ı efkâra mecra ve Belâgat çiçeklerine çimengâh olmaya çok derece nâkıs ve kısa ve kuru ve kır'av olan nazm-ı lafz; mecra-yı tabîîsi olan nazm-ı manaya mukabele ederek Belâgatı müşevveş etmiştir.

Zira acemîler sû-i ihtiyar veya sevk-i ihtiyaçla lafzın tertib ve tahsinine ve maânî-i lügaviyenin tahsiline daha ziyade muhtaç olduklarından ve elfaz, mecra olmak cihetiyle daha âsân ve daha zahir ve nazar-ı sathîye daha munis ve hevâm gibi avâmın nazarlarını daha cazibedar ve avamperestane nümâyışlere daha müstaid bir zemin olduğundan, elfaza daha ziyade sarf-ı himmet etmişlerdir... Yani ne kadar bir mesafe kat'ederse önlerine çok müşa'sa' sahralar kendilerini göstermek şânında olan tertib-i maânîde olan tagalgulden zihinlerini çevirip, elfaz arkasına koşup, dolaşıyorlar.

Maânînin tasavvurlarından sonra elfazın arkasına gitmekle fikirleri çatallaşmıştır. Gide gide elfaz manaya

galebe etmekle istihdam ederek; lafz, manaya hizmet etmek olan kaziye-i tabiiye aksine çevrildiğinden, tabiat-ı belâgattan böyle lafızperest mutasallıfların san'atına kadar; yok belki tasannularına uzun bir mesafe girmiştir. Eğer istersen **Harîrî** gibi bir dâhiye-i edebin **Makamat**'ına gir, gör! O dâhiye-i edeb nasıl hubb-u lafza mağlub olarak lafızperestlik hevesi o kıymetdar edebini lekedar ettiği gibi lafızperestlere de bast-ı özür etmiştir ve nümune-i imtisal olmuştur. Onun için o koca Abdülkahir bu hastalığı tedavi etmek için **Delail-i İ'caz** ve **Esrar-ül Belâgat**'ın bir sülüsünü onun ilâçlarından doldurmuştur. Evet **lafızperestlik bir hastalıktır, fakat bilinmez ki hastalıktır.**

T e n b i h : Lafızperestlik nasıl bir hastalıktır.. öyle de; suretperestlik ve üslûbperestlik ve teşbihperestlik ve hayalperestlik ve kafiyeperestlik şimdi filcümle, ileride ifrat ile tam bir hastalık ve manayı kendine feda edecek derecede bir maraz olacaktır. Hattâ bir nükte-i zarafet için veya kafiyenin hatırı için, çok edib edebde edepsizlik etmeye şimdiden başlamışlardır. Evet lafza zînet verilmeli, fakat tabiat-ı mana istemek şartıyla.. ve suret-i manaya haşmet vermeli, fakat mealin iznini almak şartıyla ve üslûba parlaklık vermeli, fakat maksudun istidadı müsaide olmak şartıyla.. ve teşbihe revnak vermeli, fakat matlubun münasebetini göze almak ve rızasını tahsil etmek şartıyla.. ve hayale cevelan ve şaşaa vermeli, fakat Hakikatı incitmemek ve ağır gelmemek ve Hakikata misal olmak ve Hakikattan istimdad etmek şartıyla gerektir.

İkinci Mes'ele

Kelâmın hayatlanması ve neşv ü neması; manaların tecessümüyle ve cemadata Nefh-i Ruh etmekle bir mükaleme ve mübahaseyi içlerine atmaktır. Şöyle: Deveran ile tabir olunan Vücuuda ve ademde iki şeyin mukarenetiyle biri ötekisine illet ve me'haz ve menşe' zannolunması olan itikad-ı örfî üzerine müesses olan mağlata-i vehmiye üstüne mebni olan kuvve-i hayalden neş'et eden sihr-i beyanıyla sehhar gibi cemadatı hayatlandırır, birbiriyle söyler. İçlerine ya adaveti veya Muhabbeti atar. Hem de manaları tecessüm ettirir, Hayat verir, içinde hararet-i gariziyeyi derceder.

Eğer istersen gürültülü menzil ıtlakına şayeste olan bu Beyte gir:

يُنَاجِينِي إِلَّا خَلْفُ مَنْ تَحْتَ مَطْلِهِ
وَتَحْتَصِمُ الْأَمَالُ وَالْيَأْسُ فِي صَدْرِي

Yani: "Mumatala-i hak perdesi altında hulf-ül va'd benimle konuşuyor. Der: Aldanma!.. Onun için sinemde ümidlerim ye's ile kavgaya başladılar, o mütezelzil hane olan sadrımı harab ediyorlar." Göreceksin nasıl şâir-i sahir emel ve ye'si tecsim etmekle hayatlandırarak nemmam olan ihlafın fitnesiyle bir muharebe ve muhasamayı temsil eyledi. Güya sinematograf gibi bu Beyt senin Aklına rü'ya görünüyor. Evet bu sihr-i beyanî bir nevi tenvim eder.

Veyahut yerin yağmur ile muaşaka ve şekvasını dinle! İşte:

تَشْكِي الْأَرْضُ غَيْبَتَهُ إِلَيْهِ ۞ وَتَرَشَّفُ مَائِهِ رَشْفَ الرُّضَابِ

Yani: Yağmurun geç gelmesini ona teşekki eder. Mahbubun ağız suyu gibi suyunu emer. Acaba yeri Mecnun, sehabı Leyla haletlerinde bu şiir sana tahyil etmiyor mu?

T e n b i h : Bu şiiri güzel gösteren içindeki hayalin Hakikate bir derece müşabehetidir. Zira yağmur gecikse sonra gelse toprak vız vız gibi bir savtı çıkartarak suyunu çeker. Bu hali gören geçliğine ve şiddet-i ihtiyacına intikal ettiğinden, meşhur deveranın Sırrıyla ve tevehhümün tasarrufatıyla bir Muaşaka ve Mükaleme suretine ifrağ eder.

İ ş a r e t : Herbir hayalde bu çiznök gibi bir Dane-i Hakikat bulunmak şarttır...

Üçüncü Mes'ele

Kelâmın elbise-i fahiresi veyahut cemali ve sureti, üslûb iledir. Yani Kalıb-ı Kelâm iledir. Şöyle ki: Ya dikkat-i nazar veya tevaggul veya mübaşeret veya san'atın telakkuhuyla hayalde tevellüd eden temayülatın hususiyatından teşekkül eden suretlerden terekküb eden istiare-i temsiliyenin parçaları telahuk ettiklerinden tenevvür ve teşerrüb ve teşekkül eden üslûb, Kelâmın kalıbı olduğu gibi, cemalin madeni ve hulel-i fahirenin Destgâhıdır. Güya Aklın borazanı denilmeye şâyan olan irade ses etmekle, Kalbin karanlık köşelerinde yatan manalar çıplak, yalın ayak, baş açık olarak çıktıklarından mahall-i suver olan hayale girerler.

O hazinet-ül hayalde buldukları sureti giyerler. En ekall bir yazmayı sarar. Veya bir pabucu giyer, lâakal

bir nişan ile çıkar. Hiç olmazsa bir düğme ile veya bir Kelime ile kendinin nerede terbiye olduğunu gösterir.

Eğer bir Kelâmın -fakat tabiattan çıkmış bir Kelâmın- üslûbunda im'an-ı nazar edersen, kendi san'atı içinde işleyen Mütেকellimi o âyine-misal üslûbun içinde göreceksin. Hattâ nefsinin nefesinden ve sesinden; mahiyetini nefsinden (üfürmesinden) tevehhüm ve mizac ve san'atını Kelâmıyla mümtezic tahayyül etsen, hayaliyyun mezhebinde muateb olmuyorsun. Eğer tereddüd ile senin hayalin, hastalığı var ise Kaside-i Bür'iyye'den olan

وَاسْتَفْرِغِ الدَّمَعَ مِنْ عَيْنٍ قَدِ امْتَلَأَتْ
مِنَ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَّ حِمِيَةَ النَّدَمِ

olan bîmarhaneye git, gör! Nasıl Hakîm-i Busayrî, istifrağla ve nedametinin perhiziyle sana reçete yazar. Eğer iştihanın açılmasıyla **üslûb** denilen Hakikatın şişesindeki **zûlal-i mana** nasıl kendine muvafık ve nasıl imtizac etmesini seyretmek ve o zûlali içmeye iştihan var ise meyhaneye git ve de: "Ey meyhaneci, kelâm-ı belig nedir?" Elbette onun san'atı onu şöyle söylettirecek:

Kelâm-ı Belig, İlim denilen çömlerle pişirilen ve Hikmet denilen büyük küplerde duran ve Fehm denilen süzgeç ile süzülen Âb-ı Hayat gibi bir manayı, zürefa denilen sâkiler döndürüp Efkar içer; Esrarda temeşşü etmekle hissiyatı ihtizaza getiren Kelâmdır.

Eğer böyle sarhoşların sözlerinden hoşlanmıyorsan suyun mühendisi olan Hüdhüd-ü Süleyman'ın Sebe'den getirdiği Nebe' ve Haberi dinle!.. Nasıl İnzal-i Kur'an ve İbda'-ı Semavat ve Arz eden Zülcelal'in tavsifini etmiştir.

Hüdhüd diyor: "Bir kavme rast geldim. **Zemin ve Âsumandan mahfiyatı çıkararak** Allah'a Secde etmiyorlar..." Bak Evsaf-ı Kemaliye içinde Hüdhüd'ün hendesesine telvih eden vâsf-ı mezburu yalnız ihtiyar eyledi.

İ ş a r e t : Üslûbdan muradım Kelâmın kalıbıdır ve suretidir. Başkalar başka diyorlar. Ve Belâgatça faidesi, kıssatın tefarıkını ve perişan olan parçalarını iltihâm ve bitiş-tirmektir. Tâ kaide-i "**Bir şey sabit olursa levazımıyla sabittir**" Sırrıyla bir cüz'ü tahrik etmekle kıssatın küllünü ihtizaza getirmektir. Güya Müttekellim, üslûbun bir köşesini muhataba gösterse, muhatab kendi kendine velev bir derece karanlık olsa da tamamını görebilir.

Bak nerede olursa olsun "**mübareze**" lafzı pencere gibi meydan-ı harbi, içinde harb olarak sana gösterir. Evet çok böyle Kelimeler vardır. Hayalin sinematografisi denilse caizdir.

T e n b i h : Üslûb meratibi pek mütefavittir. Bazan o kadar latif ve rakiktir ki, nesim-i seherden daha âheste eser. Bazan o kadar gizli oluyor ki, bu zamanın harbinin diplomatlarının desais-i harbiyelerinden daha mesturdur. Bir diplomatın kuvve-i şâmmesi lâzımdır, tâ istişmam edebilsin.

Ezcümle: **مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ** Suresinde **يَسْ**

Şive-i İfâdeden, Zemahşerî **مَنْ يَبْرُزُ إِلَى الْمَيْدَانِ** Üslûbunu istişmam etmiştir. Evet insan isyanla Hâlıkın Emrine karşı manen müdafaa ve mübareze eder...

Dördüncü Mes'ele

Kelâmın Kuvvet ve Kudreti ise; Kelâmın kuyudatı birbirine cevap vermek ve keyfiyatı birbirine muavenet etmekle umumen karınca kaderince, asıl garaza işaret ve herbiri parmağını maksad üzerine bırakmak ile

عِبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ * وَكُلُّ إِلَى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ

Düsturuna timsal olmaktır. Demek kuyudat zenav gibi veyahut dereler gibi.. maksad ise ortalarından istimdad edici bir havuz gibi olmak gerektir.

Elhasıl: Zihnın şebekesi üstünde tersim olunan ve nazar-ı akl ile alınan suret-i garaz, müşevveş olmamak için, tecavüb ve teavün ve istimdad lâzımdır.

İşaret: Bu noktadan İntizam neş'et etmekle tenasüb tevellüd edip Hüsn ve Cemal parlar. Eğer istersen Rabb-i İzzet'in Kelâmına teemmül et... Ezcümle: Zerresi büyük bir taş kadar büyük olan azabdan tahvif ve insanı, kalâk ve tahammülsüz olduklarını göstermek için sevk edilen

وَلَيْنَ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ olan Âyete bak. Nasılki "şeyi zıddından in'ikas ettirmek" olan Kaide-i Beyaniyeye binaen tehvil ve tahvif için azabın bir parçasının derece-i tesirini göstermek istediğinden, **killet** olan esas-ı maksada, nasıl Kelâmın her tarafı elini oraya uzatıp kuvvet veriyor.

Şöyle: **إِنْ** Lafzındaki teşkik ile tahfif.. ve **مَسَّتْ** deki yalnız temas.. ve **نَفْحَةٌ** maddesinde ve sîgasında

ve tenkirindeki taklil ve tahkir.. ve مِنْ deki teb'iz.. ve nekale bedel عَذَاب zikrindeki tehvin.. ve رَبِّكَ deki Îma-i Rahmet, umumen taklili göstermekle, Azabı nihayet derecede ta'zim ve tehvîl eder.

Zira azı böyle olursa, çoğundan Allah esirgesin...

T e n b i h : Bu sana sermeşktir. Yazabilirsen meşk et. Zira bütün Âyât-ı Kur'aniye bu İntizam ve Tenasüb ve Hüsne mazhardırlar. Fakat makasid bazan mütedâhilen müteselsildir. Her birinin tevabii ötekiyle mukarin olur, fakat muhtelit olmaz. Dikkat etmek gerektir. Zira nazar-ı sathî böyle yerlerde çok halt eder.

Beşinci Mes'ele

Kelâmın servet ve vüs'ati ise; -nasıl suret-i terkib, nefs-i maksadı gösterir. Öyle de- müstetbeatının telmihatıyla ve esalibin işaretıyla garazın levazım ve tevabiini göstermek ve ihtizaza getirmektir. Zira telmih ve işaret ise, sâkin olan hayalâtı ihtizaza ve sâkit olan cevânbini söylettirmekle Kalblerin en uzak köşelerindeki istihsanı ve alkışlamayı tehyic etmeye büyük bir esastır. Evet telmih ve işaret ise yolun etrafını temaşa ile tenezzüh etmek içindir. Kasd ve taleb ve tasarruf için değildir. Demek mütekellim onda mes'ul olmaz. Eğer istersen bu Beyitlerin içlerine gir. Bir derece seyre şâyan noktalar vardır:

İşte çal olan atına binmiş, nazenin karşısında gençlenmek isteyen ihtiyar babanın sakalının içine bak, Belâgatın çok anahtarlarını bulacaksın. Al kapıları aç, işte:

قَالَتْ كَبِرْتُ وَشَبْتُ قُلْتُ لَهَا * هَذَا غُبَارُ وَقَايعِ الدَّهْرِ

Yani: Dedi: "İhtiyar oldun." Dedim: "Değildir; belki mesaib-i dehrin gürültüsünden ayakları altında çıkıp sakalıma konmuş bir beyaz gubardır."

Hem de:

وَلَا يَرَوْعَكَ إِيْمَاضُ الْقَتِيرِ بِهِ * فَإِنَّ ذَاكَ ابْتِسَامُ الرَّأْيِ وَالْأَدَبِ

Yani: Sakalımın beyazlanmakla parlaması seni korkutmasın. Zira Nur-u Mütecessim gibi dimağdan erimiş sakaldan mecra bulup kendini gösteren Fikir ve Edebin tebessümüdür.

Hem de:

وَعَيْنُكَ قَدْ نَامَتْ بِلَيْلِ شَبِيَّةٍ * فَلَمْ تَنْتَبِهْ إِلَّا بِصُبْحِ مَشِيبِ

Yani: Gece gibi gençlikte gözün nevm-i gaflette dalmış, ancak subh-misal olan sakalın beyazıyla uyanabildi.

Hem de:

وَكَأَنَّمَا لَطَمَ الصَّبَاحُ جَبِينَهُ * فَاقْتَصَّ مِنْهُ وَخَاضَ فِي أَحْشَائِهِ

Yani: Ciriti istemek yolunda, sabah, atımın yüzüne yed-i beyzasıyla bir tokat vurdu. Atım dahi kisasını almak için tayyar olan subha erişti, yere vurdu, içinde dört ayağıyla gezindi. Demek atım çal'dır.

Hem de:

كَأَنَّ قَلْبِي وَشَاحَاهَا إِذَا خَطَرْتُ * وَقَلْبَهَا قُلُبُهَا فِي الصَّمْتِ وَالْخَرَسِ

Yani: Kalbim maşukumun kemeri gibi hareket ve hışhış etmekte; onun Kalbi ise onun bileziği gibi sükûn ve sükûttadır. Demek beli ince, bileği kalın olduğu gibi; Kalbim müştak, onun Kalbi müstağnidir. Demek Hüsün ve Aşk ve istîğnayı ve iştiyakı bir taş ile vurmıştır.

Hem de:

وَأَلْقَى بِصَحْرَاءِ الْغَيْطِ بَعَاةً * نَزُولَ الْيَمَانِي ذِي الْعِيَابِ الْمُحْمَلِ

Yani: Tacir-i Yemenî gibi yağmurdan gelen sel, yüklerini, eskallerini gabît sahrasına attı. Nasılki bir tüccar akşamda bir köye gelse, gecede köylüler rengârenk eşyalarını satın alsalar; sabahleyin herkes bir renk ile süslenmiş olduğu halde evinden çıkıyor. Hattâ köyün çobanı dahi kırmızı bir mendili bağlıyor. Öyle de, sel sahraya yükünü attığı gibi ticaret-i hafiyeye benzer İmtizacat-ı Kimyeviye ile çiçeklerin nazeninlerine güya rengârenk elbise alınır, dikilir. Hattâ çiçeklerin çobanı ıtlakına şâyan olan kefne (1) başını kırmızılaştırıyor.

Hem de:

غَارَ الْوَفَاءِ وَفَاضَ الْغَدْرُ وَانْفَرَجَتْ * مَسَافَةُ الْخُلْفِ بَيْنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ

Yani: "Vefa, gavr-ı in'idama çekildi.. tufan-ı gadr feverana başladı. Kavl ve amel ortasında uzun bir mesafe açıldı..."

Uzağa gitmek istemiyorsan bu makalenin bir parça mâkabline nazar et. Bu mes'eleye nümune olmak için çok parçaları bulacaksın. Ezcümle: "**Âyâtın Delail-i İ'cazının miftahı ve Esrar-ı Belâgatının keşşafı yalnız**

(1): Dikenli, ihrak edilir bir dağ mahsulüdür.

Belâgat-ı Arabiyedir. Felsefe-i yunaniye değildir." Veyahut Makale-i Ūlâda olan Mes'ele-i Ūlânın Hâtimesindeki işarete bak. İşte "Hilkat denilen Şeriat-ı Fıtrîye, meczub ve misafir olan küre-i arza farz etmiştir ki: Şemse iktida eden yıldızların safında durmak, şüzuz etmemek... Zira zemin zevciyle beraber **اَتَيْنَا طَائِعِينَ** demişlerdir. Taat ise Cemaatle daha ahsendir."

Şimdi teemmül et! Bu misaller, karşı ve arkalarından öyle makamâtı gösterir ki, arkalarından başka makamât hayal-meyal gibi başını çıkarıyor.

Altıncı Mes'ele

Kelâmın semeratı ise; tabakat-ı muhtelifede, suver-i müteaddi-dede teşekkül eden maânîdir. Şöyle: Kimya'ya aşına olanlara malûmdur. Bir maddeyi, meselâ altun gibi bir unsuru istihsal edildiği vakit, makine veya fabrika ile müteaddid borular ile muhtelif teressübatıyla, mütenevvi' teşekkülat ile tabakat-ı mütefavitede geçer. En nihayet ondan bir kısım tahassül eder. Kelâm denilen maânî-i mütefavitenin fotoğrafıyla alınmış muhtasar bir haritanın istiab ettiği gibi..

Mefahim-i mütefavitenin suret-i teşekkülü budur ki, tesirat-ı hariciyeden Kalbin bir kısım ihtisasatı ihtizaza gelmekle müyulul tevellüd eder. Ondan hevaî manalar bir derece Aklın nazarına ilişmekle, Akli kendine müteveccih

eder. Sonra o buhar halindeki mana bir kısmı tekasüf etmekle temayülât ve tasavvuratın bir kısmı muallak kalıp bir kısım dahi takattur ettiğinden Akıl ona rağbet gösterir. Sonra mayi halindeki kısımdan bir kısım tasallüb ve tahassül ettiğinden, Akıl onu Kelâm içine alıyor. Sonra o mütesallibden bir resm-i mahsus ile temessül ve tecelli ettiğinden, Akıl onun kametine göre bir Kelâm-ı Mahsus ile onu gösterir. Demek müteşahhıs olanı, Kelâmın suret-i mahsusası içine alıyor. Ve tasallüb etmeyi fehvanın eline verir. Ve tahassül etmeyi işaret ve keyfiyet-i kelâma yükler. Ve takattur etmeyi Kelâmın müstetbeatına havale eder. Ve tabahhur etmeyi üslûbun ihtizazatına ve Kelâm ile refakat eden mütekellimin etvarıyla rabteder.

İşte bu silsilenin borularından ismin müsemması ve fiilin manası ve harfın medlûlü ve nazmın mazrufu ve heyetin mefhumu ve keyfiyatın mermuzu ve müstetbeatın müşarünileyhleri ve hitabı teşyi' eden etvarın muharrikleri, hem de "**Dâllün bil-ibare**"nin maksudu ve "**Dâllün bil-îşaret**"in medlûlü ve "**Dâllün bil-fehva**"nın mefhum-u kıyasîsi ve "**Dâllün bil-iktiza**"nın mana-yı zarurîsi ve daha başka mefahim umumen bu silsilenin birer tabakasından in'ikad eder ve şu madenden çıkar.

Eğer seyretmek istersen kendi Vicdanına bak, şu meratibi göreceksin. Şöyle: Senin mahbubun vakta gözünüzün penceresinden şua ve berk-i hüsnünü Vicdanınıza ilka ederse, o Aşk denilen

نَارِ الْمَوْقَدَةِ birden yandırmaya başladığından, hissiyat iltihaba başlamakla, âmâl ve müyulat dahi heyecana gelip birden o âmâller üst kattaki hayalin tabanını deler. İmdad istediklerinden o hazinet-ül hayalde safbeste-i hareket ve mahbubun

mehasinini ellerinde tutmuş veyahut onun mehasinini hatıra getirmekle tasvir eden, başkasının mehasini ile işba' olunmuş olan hayalât ise o âmâlin imdadına koşarlar; beraber hücum edip hayalden lisana kadar inmekle beraber zülâl-i visale olan meyli arkalarında.. ve firaktan olan teellümü sağda.. ve ta'zim ve te'dib ve iştıyakı sola.. ve terahhum ve lütfu iktiza eden mahbubun mehasinini önlerine.. ve hediye olarak medihanın gerdanını ve senanın

dürrlerini ellerine almakla beraber o النَّارُ الْمُوقَدَةُ عَلَى الْأَفِيدَةِ

ıtlakına şâyan olan o ateşi söndürmek için zülâl-i visali celbeden tavsif-i bil-fezail ile arz-ı hacet ederler.

İşte bak kaç tabakatta bildiğin manadan başka ne kadar maânî başlarını çıkarıp görünüyor. Eğer korkmuyorsan İbn-i Farîd'in veya Ebu Tayyib'in gözlerinden müdhiş olan Vicdanlarına bak. Ve Vicdanın tercümanı olan

غَرَسْتُ بِاللَّحْظِ وَرَدًا فَوْقَ وَجْنَتِهَا ❀ حَقٌّ لِّطَرْفِي أَنْ يَجْنِيَ الذِّي غَرَسَا

Hem de

فَلِلْعَيْنِ وَالْأَحْشَاءِ أَوَّلُ هَلْ أَتَى ❀ تَلَا عَايِدِي الْآسَى وَثَالِثَ تَبَّتْ

Hem de

صَدَّ حَمَاظِمَائِي لِمَاكَ لِمَاذَا ❀ وَهُوَ أَكْ قَلْبِي صَارَ مِنْهُ جُذَاذَا

Hem de

حُشَايَ عَلَى جَمْرٍ ذِكِّي مِنَ الْغَضَا ❀ وَعَيْنَايَ فِي رَوْضٍ مِنَ الْحُسْنِ تَرْتَعُ

gör ve dinle ki, çendan gözleri Cennet'te tenezzüh eder. Fakat Vicdanlarındaki Cehennem tazib eder. Öyle de

mehasinine işaret ve istiğnasına remz ve teellüm-ü firaka îma ve şevke tasrih ve taleb-i visale telvih ve terahhumunu celbeden hüsnüne tansis etmekle beraber hissiyatını tahrik eden heyet-i etvarıyla çok hayalât-ı rakikayı göstermişlerdir.

İ ş a r e t : Nasıl bir hükûmetin intizamında, her memura istidadı nisbetinde, vazife derecesinde, hizmet miktarınca ücret vermek lâzımdır. Öyle de, böyle meratib-i mütefaviteden ihtilat eden manalar ise, garaz-ı küllî olan mesûk-u lehül-kelâmın merkezine kurbiyet nisbetinde ve maksuda hizmet derecesinde herbirine İnayet ve ihtimamda hisse ve nasiblerini taksim-i âdil ile tefrik etmek gerektir. Tâ ki, o muadeletle İntizam ve o İntizamdan Tenasüb ve o Tenasübden Hüsn-ü Vifak ve o Hüsn-ü Vifaktan Hüsn-ü Muaşeret ve o Hüsn-ü Muaşeretten Kelâmın Kemaline bir Mizan-üt Ta'dil çıkabilsin. Yoksa **vazifesi hizmetkârlık ve tabiatı çocukluk olanlar, büyük rütbeye girmekle tekebbür eder. Tekebbür etmekle tenasübünü bozup muaşereti teşviş eder.** Demek kuyudat-ı kelâmın istidadlarını nazara almak gerektir. Evet herşeyi istidadı nisbetinde terfi' etmek lâzımdır. Zira görünüyor ki göz, burun gibi bir a'za ne kadar güzel olursa, hattâ altundan olursa, haddinden büyük olduğu halde sureti çirkin eder.

T e n b i h : Nasıl bazan en küçük bir nefer bir hizmete meselâ düşman ordusuna keşf-i râze gider, müşir gidemez veyahut bir küçük Talebe yaptığı işi büyük bir Âlim yapamaz. Çünkü büyük adam her şeyde büyük olmak lâzım gelmez. Herkes kendi san'atında büyüktür. Kezalik o maânî-i mütezahime içinde bazan bir küçük

mana riyaset eder. O kıymettar oluyor. Zira onun Vazifesi şimdi gelecek bir esbab ile ehemmiyetlidir. Buna işaret eden ve kıymetine menar olan sarîh hüküm ve lâzım-ı karibinin adem-i salahiyetidir ki, onun hatırası için irsal-i lafz ve sevk-i hitab edilsin ve Kelâm dahi postacılık etsin. Zira ya bedihî ve malûmdur, görünüyor veyahut hafif ve zayıftır, asıl garazda ehemmiyeti yoktur. Veyahut onu hüsn-ü telakki ve kabul edecek ve ona kulak verecek muhatab yoktur. Veyahut mütekellimin haline muvafakat ve tekellüme dâî olan arzuya hizmet edemez. Veyahut muhatabın şe'n ve haysiyetine imtizaç, istimzaç edemez. Veyahut Kelâmın makamında ve müstetbeatın tevabiinde ecnebi görünüyor. Veyahut garazın muhafazasına ve levazımın tedarikine müstaid değildir. Demek her bir makamda bu esbablardan yalnız birinin sözü dinlenir. Fakat umumen ittihad etseler, Kelâmı en yüksek tabakaya çıkartıyorlar.

H â t i m e

Bazı maânî-i muallaka vardır ki, bir şekl-i muayyenesi ve bir vatan-ı hususiyesi yoktur. Müfettiş gibi herbir daireye girer. Bazı kendine hususî bir lafız takıyor. Bu muallakatın bir kısmı ise harfiye ve hevaiye gibidir. Başka Kelime onu derununa çeker. Bazan bir cümleye belki bir kıssate nüfuz eder. Ne vakit o cümleyi ezdirirsen Ruh gibi o mana takattur eder. Meselâ hasret ve iştiyak ve temeddüh ve teessüf ilâ âhir.. gibi manalardır...

Yedinci Mes'ele

Belâgatın Ukde-i Hayatiyesi, tabir-i diğ er ile beyanın felsefesi veyahut şiirin Hikmeti ise; hariciyatın nevamisi ve mekayisini temessül etmektir. Şöyle: Hakaik-i hariciyedeki kanunları kıyas-ı temsilî cihetiyle ve deveran tarîkiyle ve vehmin tasarrufuyla şâirane olan maneviyat ve ahvalde yerleştirmektedir. Demek âyine gibi hariçten in'ikas eden Hakikatın Şualarını temessül eder. Güya kendi san'at-ı hayaliyesiyle ve Nakş-ı Kelâmîsiyle Hilkat ve tabiatı taklid ve muhakât eder. Evet Kelâmda Hakikat olmaz ise de, en ekall şebih ve nizamından istimdad etmek ve onun danesi üzerinde sünbüllenenmek gerektir. Fakat her danenin mahsus bir sünbülü vardır. Bir buğday bir ağaç kadar sünbüllenmez. Felsefe-i beyan nazara alınmaz ise; Belâgat hurafat gibi hayal gul gibi sâmi'e hayretten başka bir faide vermez.

İ ş a r e t : Felsefe-i beyaniyeye müşabih, Nahv'in dahi bir felsefesi vardır. O felsefe ise, vâzının Hikmetini beyan eder. Kütüb-ü Nahiv'de mezkûr olan, münasebat-ı meşhure üzerine müessestir. Meselâ bir mamule iki âmil dâhil olmaz. Ve "hel" lafzı fiili gördüğü gibi sabretmez, visal ister. Hem fâil kuvvetlidir, kavî olan zammeyi kendine gasbeder. Meselâ, hariç ve Kâinatta cari olan Kanunların birer aks-i misalîsidir.

T e n b i h : Bu Münasebat-ı Nahviye ve Sarfiye olan Hikmet-i Vâzı' ise; felsefe-i beyan derecesinde olmaz ise de, pek büyük bir kıymeti vardır. Ezcümle: İstikra ile sabit olan Ulûm-u Nakliyyeyi, Ulûm-u Akliyenin suretlerine çeviriyor.

Sekizinci Mes'ele

Maânî-i beyaniyenin aşılması ve telkîhi ve manaların becayış ve inkılabları Kelimenin mana-yı hakikîsi, ya garaz veyahut mana-yı muallakadan birisini teşerrüb ve içine cezb etmektir. Zira içine girdiği vakit sahib-ül beyt olan Hakikata ve Esasa dönüyor. Ve asıl Lafzın sahibi olan mana ise bir suret-i hayatiyeye dönüyor. Ona meded verir. Ve müstetbeattan istimdad eder. Bu Sırdandır ki Kelime-i Vâhidenin maânî-i müteaddidesi oluyor. Ve becayış ve telkîhat bundan çıkar. Bu noktadan gaflet eden, büyük bir Belâgatı kaybeder...

İ ş a r e t : Bir şey merkeb ve binilmiş ise **عَلَى** Lafzına müstehak olduğu gibi, zarf gibi içine aldığından **فِي** Lafzını ister.

تَجْرِي فِي الْبَحْرِ gibi. Hem de bir şey âlet olduğundan **بَاء** Lafzını ister.

سَعَدْتُ السَّطْحَ بِالسُّلَمِ gibi. Ve mekân ve merkeb olduğundan **إِلَى** ve **عَلَى** Lafızlarını dahi ister. Hem de gaye olduğundan **فِي** ve **لَا** Lafızlarını ister. İlet ve zarf olduğundan **حَتَّى** Lafızlarını dahi ister.

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ gibi. İşte sermeşk; sen de kıyas edebilirsen et!..

T e n b i h : Bu mütedâhil manaların hangisi daha ziyade senin garazına temas eder ve maksada Sıla-i Rahm vardır. İleriye sür ve izhar et. Bâkileri ona teşyi' edici yapdır. Yoksa senin tarz-ı ifaden haşmet ve zînet-i beyaniyeden çıplak olacaktır.

Dokuzuncu Mes'ele

İrade-i Cüz'iyeyi ve tasavvur-u basiti âciz bırakan Kelâmın yüksek tabakası şudur ki: Mütedâhilen müteselsil olan makasıdın taaddüdü ve mütenasilen murtabıt olan metalibin teselsülü ve netice-i vâhideyi tevlid eden asılların içtimaı ve her biri ayrı ayrı semere veren fûru'-u kesîrenin istinbatına istidad veya tazammunu iledir. Şöyle ki:

Maksad-ül makasıd olan en uzak ve yüksek hedef-i garazdan ayrılıp gelmekte olan maksadlar birbirine murtabıt ve birbirinin noksanıyetini tekmil ve komşuluk hakkını eda etmekle, Kelâma vüs'at ve azamet verir. Güya birini vaz'etmekle öteki ve diğeri ve başkasını ve daha başkasını vaz'eder. Ve sağ ve solda ve her cihetin nisbetini gözetmekle birden o makasıdı, Kelâmın kasr-ı müşeyyedesine kuruyor. Güya çok Akılları kendi Aklına muavenet etmek için istiare etmiş, istihdam ediyor. Sanki o mecmu-u makasıdda herbir maksad, tesavir-i mütedâhileden müşterek-ün fîh bir cüzdür. Nasıl mütedâhil tasvirlerde siyah bir noktayı bir ressam koysa; o nokta birinin gözü ötekisinin yüzünün hali, berikisinin burnunun deliği, başkasının ağzı olduğu gibi Kelâm-ı Âlîde dahi öyle Noktalar vardır.

İkinci Nokta: Kıyas-ı mürekkeb ve müteşaab Sırrıyla metalib tenasül edip teselsül etmektir. Güya mütekellim o metalibin beka ve tenasülünün bir tarih-i tabiîsine işaret eder. Meselâ Âlem güzeldir. Demek Sâniî, Hakîmdir. Abes yaratmaz, israf etmez, istidadatı mühmel bırakmaz. Demek intizamı daima tekml edecek. Ciğersikâf ve tahammülsûz ve emel öldürücü bütün Kemalâtı zîr ü zeber eden hicran-ı ebedî olan ademi, insana musallat etmez. Demek Saadet-i Ebediye olacaktır. Üçüncü Makale'nin ikinci şahadetinin mukaddemesinde Nübüvvet-i Mutlakanın mebhasinde insanın hayvandan üçüncü cihet-i farkı, buna iyi bir misaldir.

Üçüncü Nokta: Netice-i Vâhideyi tenatüc eden usûl-ü müteaddideyi cem' ve zikretmektir. Zira herbir aslın yüksek netice ile kasden ve bizzât irtibatı olmaz ise, lâakal bir derece ihtizaza ve inkişafa getirir. Güya usûl denilen mezahir ve âyinelerin ihtilafıyla ve netice ve mütecellinin Vahdetiyle maksadın tecerrüdüne ve ulviyetine ve Hayat-ı Âlem denilen Deveran-ı Umumî tesmiye olunan Hayat-ı Külliye ile yâd edilen Hakikatıyla Kelâmın Kuvve-i Hayatiyesinin İttisaline işarettir. Üçüncü Makale'nin âhirindeki Üçüncü Maksadda olan Birinci Maksad buna bir derece misaldir. Hem de Üçüncü Makale'de Dördüncü Mes'ele ve meslekten olan İşaret ve İrşad ve Tenbih ve Muhakeme buna misaldir.

فَانْظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِآيَاتِ رَبِّكَ لَا
تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ فَوَيْلٌ حِينَئِذٍ لِلظَّاهِرِيِّينَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ مَا
لَا يَفْقَهُمُونَ عَلَى التَّكْرَارِ

Evet Rabb-i İzzet'in Kelâmına dikkat edilse bu Hakikat her yerde Nur gibi parlar. Evet Nur gibi köşelerinde ve mekatı'larında içtima edip Zülâl-i Belâgat fışkırıyor. Nefrin o zahirperestlere ki bu Hakikatten gaflet edip tekrara hamlediyorlar.

Dördüncü Nokta: Kelâmı öyle ifrağ etmek ve istidad vermektir ki: Pek çok fûru'ların tohumlarını mutazammın ve pek çok Ahkâma me'haz ve pek çok maânîye ve vücuh-u muhtelifeye delalet etmektir. Güya bu istidadı tazammun ile Kelâmın kuvve-i nâmiyesinin kuvvetine telvih eder ve hasılatının kesretini gösterir. Sanki o fûru' ve vücuhların mahşeri olan mes'elede cem'eder, tâ ki mezaya ve mehasinini müvazenet edip herbir fer'i bir garaza sevk ve herbir vechi bir vazifeye tayin eder.

فَانْظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا آجَدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا الْقُرْآنُ
بِيَدِهَا الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحْرَةُ الْبَيَّانِ سَاجِدِينَ لِبَلَاغَتِهِ

Evet Kıssa-i Musa meşhur darb-ı meseldeki Tefarik-ul Asâdan daha nâfi'dir. Nasıl o Asâ ne kadar parçalansa yine bir işe yarar. Kıssa-i Musa dahi öyledir. Bu hâsiyetine binaendir ki, Kur'an Yed-i Beyza-i Mu'ciz-ül Beyaniyle o Kıssayı aldı. Ve Suver-i Müteddide gösterdi. Herbir ciheti hüsn-ü istimal etti. Fenn-i beyanın seharesi, Belâgatına secde ber zemin-i hayret ve muhabbet ettiler.

Ey Birader! Bu Mes'elede olan hayal-meyal Belâgat, bu esalib ile sana öyle bir şecereyi tersim eder ki; cesîm

urûku müteşâbike, uzun boğumları mütenasika ve müteşâib dalları müteanika, meyve ve semeratı mütenevvîa olan bir Şecere-i Hakikat sana tasvir eder. Eğer istersen Altıncı Mes'ele'ye temaşa et. Zira çendan müşevveş ise bir derece bu mes'elenin bir parçasına misal olabilir.

Tenbih ve İtizar: Ey Birader! Bilirim ki şu Makale sana gayet muğlak görünüyor. Fakat ne çare Mukaddeminin şe'ni İcmal ve İcazdır. Kütüb-ü Sâlise'de sana tecelli edecektir

Onuncu Mes'ele

Kelâmın Selaseti ise: Bir derece hissiyattan tafralık ve iştibak etmemek ve tabiatı taklid ve harice temessül ve mesîl-i garazda sedad ve maksad ve müstekarrın temeyyüzüdür. Şöyle ki: Kelâmda hissiyatta tamam olmadan çifte atmak, başkasıyla mezcetmek, selasetini tağyir eder. Ve Nizamsız iştibaktan tevakki ve maânî-i müteselsileden tederrüc lâzımdır.

Hem de san'at-ı hayaliyesiyle tabiata şakirdlik etmek gerektir. Tâ tabiatın kavanini onun san'atında in'ikas edebilsin.

Hem de tasavvuratını öyle hariciyata muhâkî ve müşakîl etmek lâzımdır. Faraza tasavvuratı dimağdan kaçıp hariçte tecessüm etseler, hariç onları istilhak ve neseblerini inkâr etmesin ve desin: **"Onlar benim"** veyahut **keennehu** veyahut **benim veledimdir...**

Hem de garazın mesîlinde ve kasdın mecrasında teferruk etmemek için sedad etmek, çeleşepe (1) temayül

(1): Bu kelime Kürdçedir.

etmemektir. Tâ canibler garazın kuvvetini teşerrüb etmekle ehemmiyetsiz etmesin.. Belki köşeler, tazammun ettikleri taravet ve letafetiyle zenav gibi garaza imdad ve kuvvet vermek gerektir.

Hem de kasdın müstekarı temeyyüz ve ağrazın mültekası taayyün etmek, selasetin selâmetine lâzımdır.

Onbirinci Mes'ele

Beyanın selâmet ve sıhhatı ise; hükmü, levazım ve mebadisiyle ve âlât-ı müdafaasıyla isbat etmektir. Şöyle ki: Bir Hükmün levazımını ihlâl etmemek, rahatlığını bozmamak ve nazara almak ve mebadisinden istimdad-ı hayat etmek için müracaat etmek ve hücum eden evhamın itirazatına mukabele edecek sual-i mukaddere cevap olan kuyudatıyla tekallüd etmek gerektir. Demek Kelâm meyvedar bir ağaçtır. Cinayet ve ictinadan himayet etmek için dikenleri ve süngüleri dizilmişler. Güya o Kelâm, birçok münazaratın neticesi ve pekçok Muhakematın zübdesi olduğundan, gayet ulvî olarak evhamın şeyatîni, istirak-ı sem' edemezler; eğri nazar ile bakamazlar. Güya mütekellim altı cihetini nazara alıp, etrafına bir sur çekmiştir. Yani mevzu veyahut mahmulü takyid ile.. veyahut tavsif ile.. veyahut başka cihetle vehmin hücumuna müsaid noktalarda birer müdafî müheyya ederek, baştan aşağıya kadar mukadder suallere cevap hükmünde olan kuyudatıyla mücehhez etmektir. Eğer buna misal istersen şu Kitab bitamamihi buna uzunca bir misaldir. Lâsiyyema Makale-i Sâlise en parlak bir misaldir.

Onikinci Mes'ele

Kelâmın selâmet ve rendeçlenmesi ve itidal-i mizacı ise, her kaydın istihkak ve istidadına göre inayeti taksim ve hil'at-ı üslûbu tevzi' ve giydirmektir. Hem de hikayette olursa mütekellim kendini

مَحْكِيٌّ عَنْهُ yerinde farz etmek gerektir. Şöyle: Eğer başkasının

hissiyat ve efkârının tasvirinde ise **مَحْكِيٌّ عَنْهَا** hulûl etmek ve onun Kalbinde misafir olmak ve lisanıyla tekellüm etmek gerektir. Eğer kendi malında tasarruf etse, alâmet-i kıymet olan itibar ve ihtimamın taksiminde her kaydın istihkak ve istidad ve rütbesini nazara almak ile taksiminde adalet.. ve üslûblarda istidadın kametine göre kesmektir. Tâ herbir maksad onun münasibinde olan üslûbdan cılveger olabilsin. Zira üslûbun esasları üçtür:

Birincisi: Üslûb-u Mücerreddir. Seyyid Şerif'in ve Nasıruddin-i Tûsî'nin sade olan ma'rez-i kelâmları gibi...

İkincisi: Üslûb-u Müzeyyendir. Abdülkahir'in "Delail-ül İ'caz" ve "Esrar-ül Belâga"sındaki müşa'şa' ve parlak Kelâmı gibi...

Üçüncüsü: Üslûb-u Âlîdir. Sekkakî ve Zemahşerî ve İbn-i Sina'nın bazı muhteşem Kelâmları gibi... Veyahut şu Kitabın mealindeki arabîyy-ül ibare, lasiyyema Makale-i Sâlise'deki müşevveş fakat muhkem parçaları gibi. Zira mevzuun ulviyeti şu Kitabı Üslûb-u Âliye ifrâğ etmiştir. Yoksa benim san'atımın tesiri cüz'îdir.

Elhasıl: Eğer İlahiyat ve usûlün bahis ve tasvirinde isen, şiddet ve kuvvet ve heybeti tazammun eden Üslûb-u Âlîden ayrılmamak gerektir.

Eğer hitabiyat ve iknaiyatta isen, zînet ve parlaklık ve tergib ve terhibi tazammun eden Üslûb-u Müzeyyenî elinden gelirse elden bırakma. Fakat gösteriş ve tasannu' ve avamperestane nümâyîş etmemek gerektir.

Eğer muamelat ve muhaverat ve âlet olan İlimlerde isen; Vefa ve İhtisar ve selâmet ve selaset ve tabiîliği tekeffül eden ve sadeliği ile cemal-i zâtîyeyi gösteren Üslûb-u Mücerrede iktisar et.

Bu mes'elenin Hâtimesi: Kelâmın kanaat ve istiğnası ve asabiyeti ise makamın haricinde üslûbu aramamaktır. Şöyle ki: Mananın kametine göre bir üslûbu kestirmek istediğin vakit, dâhil-i makamda olan menbadan ve mevzuun fabrikasından lâakal Kelâmın tazammun ettiği mevzuun veya kıssatın veya san'atın levazımının parça parçasından ve tevabiininin kıt'a kıt'asından bir üslûbu dikmek, zaruret olmadan harice medd-i nazar etmemek, tabir hata olmasa, harice boykotaj etmek ile elbette Kelâmın kuvveti tezayüd ettiği gibi, servetin dağılmamasına en büyük esastır. Demek mana ve makam ve san'at ise, Kelâmın delalet-i vaz'iyesine yardım edebilir. Nasıl Kelâm, delalet-i vaz'ie ile manayı gösterir, öyle de böyle üslûb ise tabiatıyla manaya işaret eder. Eğer bir nümune istersen Dokuzuncu Mes'eledeki Arabî parçalarına bak. İşte:

فَانْظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِآيَاتِ رَبِّكَ لَا
تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ فَوَيْلٌ حِينَئِذٍ لِلظَّاهِرِيِّينَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ مَا
لَا يَفْهَمُونَ عَلَى التَّكْرَارِ

فَإِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا
أَخَذَهَا الْقُرْآنُ بِالْيَدِ الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحْرَةُ الْبَيَانِ مَحَبَّةً وَحَيْرَةً
سَاجِدِينَ لِبَلَاغَتِهِ

Eğer istersen Ulûm-u Âliyenin **آلِيَه** Kitaplarının dibacelerine

bak. Eğer çendan o dibacelerde şu San'at-ı Belâgat çok dakik ve latif olmazsa da; fakat ondaki beraat-ül istihlal, bu Hakikata bir beraat-ül istihlaldir. Hem de şu Kitabın dibacesinde Mu'cizata işaret yolunda Peygamberimizin Zâtı, Nübüvvetine Mu'cize gösterilmiştir. Hem de **Üçüncü Makale**'nin dibacesinde Kelime-i Şehadetin iki Cümlesi birbirine şahid gösterilmiştir. Hem de **Yedinci Mukaddeme**'de, İnşikak-ı Kamer'e yere inmeyi ilâve edenlere denilmiş: Mu'cizenin kamerini münhasif ve Şems gibi Bürhan-ı Nübüvveti Süha gibi mahfî olmasına sebep oldunuz. Buna kıyasen şu Hakikate, şu Kitabda birçok nümune bulabilirsin. Zira bu Kitabın mesleği, benim gibi harice boykotajdır. Hattâ zaruret olmazsa, efkâr ve mesailde ve misallerde ve esalîbde harice boykotaj etmektir. Fakat tevafuk-u hâtır olabilir. Zira Hakikat birdir. Hangi kapıyla girsen, aynını göreceksin.

H â t i m e

Söylenene bak, söyleyene bakma; söylenilmiştir... Fakat ben derim: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne içinde söylemiş? Ne için söylemiş? Söylediği sözü gibi dikkat etmek, Belâgat nokta-i nazarından lâzımdır, belki elzemdir.

İ ş a r e t : Malûm olsun ki; fenn-i maânî ve beyanın mezayasının Belâgatça mühim bir şartı, kasden ve amden garazın cihetine emarat ile işaret ve alâmatın nasbıyla kasd ve amdini göstermektir. Zira onda tesadûf bir para etmez.

Fenn-i bediin ve tezyinat-ı lafzîyenin şartı ise, tesadûf ve adem-i kasddır. Veyahut tesadûfî gibi tabiat-ı manaya yakın olmaktır.

T e l v i h : Pûşide olmasın ki tabiata ve hakikat-ı hariciyeye delalet eden ve hükm-ü zihnîyi kanun-u haricî ile rabteden; tabir caiz ise perdeyi delerek, altındaki Hakkı gösteren âletlerin en sekkabı **إِنَّ** -i Tahkikiyedir. Evet şu **إِنَّ** nin şu hâsiyetine binaendir ki Kur'anda kesretle istimal olunmuştur.

T e n b i h : Ey birader! Bu makaledeki kavanin-i latife şu perişan esalîbden teberri ve nefret etmesi seni tağlit etmesin. Meselâ: Eğer bu kanunlar iyi olsaydılar, onları vaz' edene iyi bir Ders-i Belâgatı verecekler idi. Hem de güzel bir üslûbu giyecekler idi. Halbuki onları vaz' eden ise Ümmidir. Üslûbları dahi perişandır, gibi bir vehme zâhib olma. Yahu! Bu vehme ehemmiyet verme. Zira bir fende herbir ilim sahibi onda san'atkâr olmak lâzım gelmez. Hem de ile'l-merkeziye olan kuvve-i cazibe, an-il merkeziye olan kuvve-i dafiaya galibdir. Çünkü kulağın dimağa karabeti ve Akıl ile Sıla-i Rahmi vardır. Halbuki Maden-i Kelâm olan Kalb ise, lisandan uzak ve ecnebidir. Ve hem de çok defa lisan, Kalbin dilini tamamen

anlamıyor. Lasiyyema Kalb bazan mes'elenin derin yerlerinden - kuyu dibinde gibi- bir tıntın eder ise lisan işitemez, nasıl tercümanlık edecektir?!.

Elhasıl: Fehim ifhamdan daha esheldir vesselâm!..

İtizar: Ey şu dar ve ince ve karanlık olan yolda benim ile arkadaşlık eden sabırlı ve metanetli zât! Zannediyorum bu İkinci Makale'de yalnız hayretle seyirci oldun, müstemi' olmadın. Çünkü anlamadın. Hakkınız var, zira mesail gayet derin ve ırkları uzun ve ibare ise gayet muhtasar ve muğlak.. ve Türkçem de epeyce noksan ve müşevveş.. ve vaktim dahi dar.. ben de acele.. sıhhatim muhtel.. başım nezlelidir. Şu karışık zeminde ancak şöyle bir varakpare

çıkabilir. **وَالْعُذْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ**

Ey Birader! "**Unsur-u Hakikat**"ı kübra gibi ve "**Unsur-u Belâgat**"ı suğra gibi mezcet. Elektrik şuaı gibi olan Hads-i Sadıkı geçir. Tâ gayet hararetli ve parlak ziyalı olan "**Unsur-u Akide**"yi netice vermek için senin zihnine istidadat verebilsin.

İşte "**Unsur-u Akide**"yi Üçüncü Makale'de arayacağız.

İşte başlıyorum: " **نَحْنُ** " ... (1)

(1): Kürdçedir.

Unsur-ul Akîde

Üçüncü Makale

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

Bu Kelime-i Âliye, Üss-ül Esas-ı İslâmiyet olduğu gibi Kâinat üstünde temevvüc eden İslâmiyetin en Nuranî ve en Ulvî Bayrağıdır. Evet Misak-ı Ezeliye ile peyman ve yeminimiz olan İman, bu Menşur-u Mukaddeste yazılmıştır. Evet Âb-ı Hayat olan İslâmiyet ise, bu Kelimenin Ayn-ül Hayatından nebean eder. Evet Ebede namzed olan nev'-i beşer içinde Saadet-Saray-ı Ebediyeye tayin ve tebşir olunanın ellerine verilmiş bir Ferman-ı Ezelîdir. Evet Kalb denilen Avalim-i Gayba karşı olan penceresinde kurulmuş olan Latife-i Rabbaniyenin fotoğrafıyla alınan Timsal-i Nuranîyle Sultan-ı Ezel'i ilân eden Harita-i Nuraniyesidir ve Tercüman-ı Beligidir. Evet Vicdanın esrarengiz olan Nutk-u Beliganesini Cem'iyet-i Kâinata karşı vekaleten inşad eden Hatib-i Fasihi ve Kâinata Hâkim-i Ezel'i ilân eden İmanın Mübelliğ-i Beligi olan Lisanın elinde bir Menşur-u Lâyezalîdir.

İ ş a r e t : Bu Kelime-i Şehadetin iki Kelâmı birbirine Şahid-i Sadıktır ve birbirini tezkiye eder. Evet Uluhiyet Nübüvvete

Bürhan-ı Limmîdir. Muhammed Aleyhisselâm, Sâni'-i Zülcelal'e Zâtıyla ve Lisânıyla Bürhan-ı Innîdir...

T e n b i h : Hakaik-i Akaid-i İslâmiye, bütün teferruatıyla Kütüb-ü İslâmiyede mufassalan müberhene ve musarrahadır, görünebilir. Ve görülen şeyi göstermek, zahirin hafasına veya muhatabın gabavetine işaret ve techil olduğundan, Akidenin yalnız üç-dört unsurunu beyan edeceğim. Diğer Hakaikini Fuhûl-ü Ülemanın Kitaplarına havale ederim. Zira bana hacet bırakmamışlar.

Mukaddeme

Ehl-i Dikkatin malûmudur ki: Makasîd-ı Kur'anîyenin fezlekesi dörttür: Sâni'-i Vâhid'in isbatı ve Nübüvvet ve Haşr-i Cismanî ve Adldir.

Birinci Maksad: Delail-i Sâni' beyanındadır. Bir bürhanı da Muhammed'dir (Aleyhisselâm). Sâni'in Vücut ve Vahdeti, isbata ihtiyaçtan müstağnidir. Lâsiyyema Müslümanlara karşı çok derece eclâ ve azhardır. Binaenaleyh Hitabımı ecanibe, bahusus Japonya'ya tevcih eyledim. Zira onlar eskide bazı sualler etmiştiler.. ben de cevab vermiştim. Şimdi ihtisar ile yalnız bir-iki suallerine müteallik o cevabın bir parçasını söyleyeceğim.. Onlardan bir sual:

مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ إِلَهِ الذِّى تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ
وَالْخَلْقُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ أَمِنَ الْعَدَمُ أَوِ الْمَادَّةُ أَوْ ذَاتُهُ إِلَى آخِرِ
سُوءِ الْآتِهِمُ الْمُرَدَّةِ

Yani: Vücut-u Sâni'e delil-i vâzıh nedir?

İ ş a r e t : Gayr-ı mütenahî olan Marifetullah, böyle mahdud olan kelâma sığışmaz. Binaenaleyh Kelâmımdaki iğlakın mazur tutulması mercûdur.

T e n b i h : Bervech-i âti Kelâmdan maksad: Muhakeme ve müvazenenin tarîkını göstermektir. Tâ ki, mecmuunda Hakikat tecelli etsin. Yoksa zihnin cüz'iyeti sebebiyle o mecmuun herbir cüz'ünde neticenin tamamını taharri etmek, kuvve-i vâhimenin tasallut ve tereddüdüyle Hakikatı evham içinde setretmektir.

Mukaddeme

Hakikatın Keşfine mani olan arzu-yu hilaf ve iltizam-ı muhalif ve tarafdâr-ı nefis cihetiyle asılsız evhamını bir asla irca' etmekle kendini mazur göstermek ve müşterinin nazarı gibi yalnız meayibi görmek ve çocuk tabiatı gibi bahane ile mahane tutmak gibi emirlerden nefsini tecrid ile şartıma mûraat edebilirsen Huzur-u Kalb ile dinle:

Birinci Maksad

Cemi' Zerrat-ı Kâinat, birer birer Zât ve Sıfât ve sair vücuh ile gayr-ı mahdude olan imkânât mabeyninde mütereddid iken, bir ciheti takib, hayretbahşa mesalihi intac etmekle Sâni'in Vücub-u Vücuduna şehadetle Avalim-i Gaybiyenin enmuzeci olan Latife-i Rabbaniyeden İlân-ı Sâni' eden İtikadın misbahını ışıklandırıyorlar. Evet herbir zerre kendi başıyla Sâniî ilân ettiği gibi,

tesavir-i mütedâhileye benzeyen Mürekkebat-ı Müteşabike-i Mütesaide-i Kâinatın herbir makam ve herbir nisbetinde herbir zerre müvazene-i cereyan-ı umumîyi muhafaza ve her nisbette ayrı ayrı mesalihi intac ettiklerinden Sâni'in Kasd ve Hikmetini izhar ve kıraet ettikleri için Sâni'in delaili, zerrattan kat kat ziyadedir.

Eğer desen: Neden herkes Akıyla görmüyor?..

Elcevab: Kemal-i zuhurundan... Evet Şiddet-i Zuhurdan görünmemek derecesine gelenler vardır. Cirm-i şems gibi.

تأمل سطور الكائنات فإنها * من الملائكة على اليك رسائل

Yani: Eb'ad-ı Vasia-i Âlemin sahifesinde Nakkaş-ı Ezelî'nin yazdığı silsile-i hâdisatın satırlarına Hikmet nazarıyla bak ve Fikr-i Hakikatla sarıl. Tâ ki Mele-i A'lâdan gelen Selasil-i Resail seni A'lâyı İlliyyîn-i Yakîne çıkarsın.

İ ş a r e t : Kalbinde Nokta-i İstimdad, Nokta-i İstinad ile Vicdan-ı Beşer Sâni'i unutmamaktadır. Eğer çendan Dimağ ta'til-i eşgal etse de, Vicdan edemez. İki Vazife-i Mühimme ile meşguldür. Şöyle ki: Vicdana müracaat olunsa, Kalb bedenin aktarına Neşr-i Hayat ettiği gibi.. Kalb gibi Kalbdeki Ukde-i Hayatiye olan Marifet-i Sâni' dahi; cesed gibi İstidadat-ı Gayr-ı Mahdude-i İnsaniye ile mütenasib olan âmâl ve müyul-ü müteşabeye Neşr-i Hayat eder; lezzeti içine atar ve kıymet verir ve bast ve temdid eder. İşte Nokta-i İstimdad...

Hem de bununla beraber kavga ve müzahametın meydanı olan dağdağa-i hayata peyderpey hücum gösteren Âlemin binler musibet ve mezahimlere karşı yegâne Nokta-i İstinad Marifet-i Sâni'dir...

Evet herşeyi Hikmet ve İntizamla gören Sâni'-i Hakîm'e itikad etmezse ve Alel-Amyâ tesadüfe havale ederse ve o beliyyata karşı elindeki kudretin adem-i kifayetini düşünse; tevahhuş ve dehşet ve telaş ve havftan mürekkeb bir halet-i cehennem-nümun ve ciğershikâfta kaldığından eşref ve Ahsen-i Mahluk olan insan, herşeyden daha perişan olduğundan Nizam-ı Kâmil-i Kâinatın Hakikatına muhalif oluyor. İşte Nokta-i İstinad... Evet melce' yalnız Marifet-i Sâni'dir.

Demek şu iki Nokta ile bu derece Nizam-ı Âlemde hükümfermalık, Hakikat-ı Nefs-ül Emriyenin hassa-i münhasırası olduğu için, her Vicdanda iki pencere olan şu iki Noktadan Vücut-u Sâni' tecelli ediyor. Akıl görmezse de fitrat görüyor... Vicdan nezzardır, Kalb penceresidir.

T e n b i h : Arş-ı Kemalât olan Marifet-i Sâni'in mi'raclarının usûlü dördtür:

Birincisi: Tasfiye ve İşraka müesses olan Muhakkikîn-i Sofiyyenin minhacıdır.

İkincisi: İmkân ve hudûsa mebni olan Mütetekellimînin tarîkidir. Bu iki asıl, filvaki' Kur'an'dan teşa'ub etmişlerdir. Lâkin fikr-i beşer başka surete ifrağ ettiği için, tavîl-üz zeyl ve müşkilleşmiştir.

Üçüncüsü: Hükemanın mesleğidir. Üçü de taarruz-u evhamdan masun değildirler...

Dördüncüsü ki, Belâgat-ı Kur'aniyenin Ulüvv-ü Rütbesini ilân eden ve İstikamet cihetiyle en kısası ve vuzuh cihetiyle beşerin umumuna en eşmeli olan Mi'rac-ı Kur'anî'dir. İşte biz dahi bunu ihtiyar ettik. Bu da iki nevidir:

BİRİNCİSİ: "Delil-i İna yet" tir ki; menafi'-i eşyayı ta'dad eden bütün Âyât-ı Kur'aniye bu delile îma ve şu bürhanı tanzim ediyorlar. Bu delilin zübdesi, Kâinatın Nizam-ı Ekmeline riayet-i mesalih ve hikemdir. Bu ise: Sâni'in Kasd ve Hikmetini isbat ve tesadüf vehmini ortadan nefy ediyor.

Mukaddeme: Eğer çendan her adam Âlemdaki riayet-i mesalih ve İntizamda istikra-i tâm edemez ve ihata edemez. Fakat nev'-i beşerdeki telahuk-u efkâr sayesinde, Kâinatın herbir nev'ine mahsus Kavaid-i Külliye-i Muntazamadan ibaret olan bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir.

Bununla beraber bir Emirde İntizam olmazsa Hüküm Külliyetiyle cereyan edemediği için, Kaidenin Külliyeti nev'in Hüsn-ü İntizamına delildir. Demek cemi'-i fûnun-u ekvan kaidelerin külliyetlerine binaen, istikra-i tâmla Nizam-ı Ekmeli intac eden birer bürhandırlar. Evet Fûnun-u Kâinat bitamamiha mevcudatın silsilelerindeki halkalardan asılmış olan mesalih ve semeratı ve İnkılabat-ı Ahvalin telâfifinde saklanmış olan Hikem ve Fevaidi göstermek ile Sâni'in Kasd ve Hikmetine parmak ile şehadet ve işaret ettikleri gibi şeyatîn-i evhama karşı birer Necm-i Sâkıbdır.

İşaret: Cehl-i mürekkebi intac eden, nazar-ı sathîyi tevliid eden ülfetten tecrid-i nazar etsen ve Akla karşı sedd-i turuk eden evhamın âşiyânı olan mümaresat-ı elzemiyattan nefsinı tahliye etsen; hurdebînî bir hayvanın sureti altında olan Makine-i Dakika-i Bedia-i İlahiye nin şuursuz, mecra ve mahrekleri tahdid olunmayan ve imkânâtında evleviyet olmayan esbab-ı basita-i camide-i tabiiyeden

husul-pezir ve o destgâhın masnuu olduğunu kendi nefsinı kandırıp mutmain ve ikna edemiyorsun. Meğer herbir zerrede **Eflatun** kadar bir şuur ve **Calinos** kadar bir Hikmeti isbat ettikten sonra zerrat-ı saire ile vasıtasız muhabereyi itikad ve esbab-ı tabiiyenin üss-ül esası hükmünde olan cüz'-i lâ-yetecezzadaki kuvve-i cazibe ve kuvve-i dafianın içtimalarının hortumu üzerindeki muhaliyetin damgasını kaldırabilsen...

Eğer nefsin bu muhalâta ihtimal verse, seni insaniyet defterinden sildirecektir. Fakat caizdir ki: Herbir şeyin esası zannettikleri olan cezb ve def' ve hareket, Âdâtullahın Kanunlarına birer isim olsun. Fakat Kanun Kaidelikten tabîliğe ve zihnîlikten haricîliğe ve itibardan Hakikata ve âletiyetten müessiriyete gelmemek şartıyla kabul ederiz.

T e n b i h : فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ Nazarını

Âleme gezdir. Hangi yerinde noksanıyeti görebilirsin? Kellâ... Gören görmez. Meğer kör ola veya kasr-ı nazar illetiyle mübtela ola. İstersen Kur'an'a müracaat et. Delil-i İnayeti vücuh-u mümkinenin en ekmel vechiyle bulacaksın. Zira Kur'an, Kâinatta Tefekkürü Emir verdiği gibi, fevaidi tezkâr ve Nimetleri ta'dad eder. İşte o Âyât, şu Bürhan-ı İnayete mezhirdir. İcmali budur, tut!.. Tafsili ise: Eğer Meşiet-i İlahiye taalluk ederse Âyât-ı Âfâkiye ve Enfüsiyeyi tefsir tarîkinde Sema ve beşer ve arzın ilimlerine ma'kud olan Kütüb-ü Selâsede tefsir edilecektir. O vakit şu bürhan tamam-ı suretiyle sana görünecektir.

İKİNCİ DELİL-İ KUR'ANÎ: "Delil-i İhtira'"dır. Bunun hülâsası: Mahlukatın her nev'ine, her ferdine ve o nev'e ve o ferde müretteb olan âsâr-ı mahsusasını muntic ve istidad-ı kemaline münasib bir Vücutun verilmesidir. Zira hiçbir nev'-i müteselsil, ezelî değildir. İmkân bırakmaz. Hem de bizzarure bazının "hudûs"u nazarın müşahedesiyle ve sairleri dahi Aklın Hikmet nazarıyla görülür.

Vehim ve tenbih: İnkılab-ı Hakikat olmaz. Nev'-i mutavassıtın silsilesi devam etmez. Tahavvül-ü esnaf, inkılab-ı hakaikin gayrisıdır.

İ ş a r e t : Herbir nev'in bir Âdemi ve bir büyük pederi olduğundan silsilelerdeki tenasülden neş'et eden vehm-i bâtıl o Âdemlerde, o evvel pederlerinde tevehhüm olunmaz. Evet Hikmet, fenn-i tabakat-ül arz ve ilm-i hayvanat ve nebatat lisanıyla iki yüz bini mütecaviz olan enva'nın Âdemleri hükmünde olan mebde-i evvellerinin herbirinin müstakillen hudûsuna şehadet ettiği gibi; mevhum ve itibarî olan kavanin ve şuursuz olan esbab-ı tabiiye ise, bu kadar hayretfeza silsileler ve bu silsileleri teşkil eden ve efrad denilen dehşetengiz hadsiz Makine-i Acibe-i İlahiyenin Tasni' ve İcadına adem-i kabiliyetleri cihetiyle herbir ferd ve herbir nevi', müstakillen Sâni'-i Hakîm'in Yed-i Kudretinden çıktığını ilân ve izhar ediyor. Evet Sâni'-i Zülcelal herşeyin cebhesinde hudûs ve imkân damgasını koymuştur.

T e n b i h : Ezeliyet-i madde ve hareket-i zerrattan teşekkül-ü enva' gibi umûr-u bâtılâya ihtimal vermek, sırf başka şeyle nefsinin ikna etmek sadedinde olduğu için,

o umûrun esas-ı fasidesini tebeî nazarıyla adem-i derkinden neş'et eder. Evet nefsini ikna etmek suretinde müteveccih olursa, muhaliyet ve adem-i makuliyetine hükmedecektir. Faraza kabul etse de "تَغَاْفُلُ عَنِ الصَّانِعِ" sebebiyle hasıl olan ızdırar ile kabul edebilir.

T e n b i h : Mükerrerem olan insan, İnsaniyetin Cevheri itibariyle daima Hakkı satın almak istiyor ve daima Hakikatı arıyor ve daima maksadı Saadettir. Fakat bâtıl ve dalal ise, Hakkı arıyorken haberi olmadan eline düşer. Hakikatın madenini kazarken ihtiyarsız bâtıl onun başına düşer. Veyahut Hakikatı bulmaktan muztar veya Tahsil-i Haktan haib oldukça, asıl fitratı ve vicdanı ve fikri; muhal ve gayr-ı makul bildiği bir emri, nazar-ı sathî ve tebeî ile kabulüne mecbur oluyor.

İşte bu Hakikatı pîş-i nazara al!. Göreceksin ki: Bütün Nizam-ı Âlemden eser-i gaflet olarak tevehhüm ettikleri ezeliyet-i madde ve hareket ve şu bütün Akılları hayrette bırakan nakş ve san'at-ı bediada tahayyül ettikleri tesadüf-ü amyâ ve bütün Hikemin şهادatına rağmen esbab-ı camideden itikad ettikleri tesir-i hakikî ve nefislerine mugalata edip vehmin -istimrara istinaden- iğvasıyla tecessüm ve tahayyül olunan tabiat-ı mevhumeyi merci' yapmakla teselli ettikleri; elbette fitratları reddeder. Fakat yalnız Hakka teveccüh ve Hakikata kasd ettikleri için şu evham-ı bâtıla davetsiz olarak yolun canibinden taarruz ettikleri için, elbette hedef-i garazına nazarını dikmiş olan adam o evhama tebeî ve sathî bir nazar ile bakıyor. Onun için, müzahref olan içine nüfuz edemez... Fakat ne vakit rağbet ve kasd ve satın almak nazarıyla baksa; almaya değil, belki iltifat etmeye ve bakmaya tenezzül etmez!..

Evet şu kadar çirkin bir şeyi Vicdan ve Akıl muhal görüyor. Kalb dahi kabul etmez. İllâ ki müşagabe ile safsata edip herbir zerreye hükemanın akıllarını ve hükkamın siyasetlerini verip, tâ herbir zerre ehavatıyla ittifak ve intizam mes'elesinde müşavere ve muhabere etsinler. Evet bu surette bir mesleği, insan değil hayvan dahi kabul etmez. Fakat ne çare, mesleğin lâzım-ı beyyini meslektendir. Şu meslek ise, bu suretten başka birşey ile tasvir edilmez. Evet bâtılın şe'ni şöyledir: Ne vakit tebeî bir nazar ile bakılırsa, sıhhatine bir ihtimal verilir. Fakat im'an-ı nazar eyledikçe, ihtimal-i sıhhat bertaraf olur.

İ ş a r e t : Madde dedikleri şey ise; suret-i mütegayyire, hem de hareket-i zâile-i hâdiseden tecerrüd etmez. Demek hudûsu muhakkaktır. Feyâ acaba! Sâni-i Vâcib-ül Vücud'un Lâzım-e-i Zaruriye-i Beyyinesi olan Ezeliyeti zihinlerine sığdıramayan nasıl oldu da herbir cihetten Ezeliyete münafî olan maddenin ezeliyetini zihinlerine sığdırabilirler? Hakikaten cây-ı taaccübdür... Evet insan düşündükçe, cemi' Sıfat-ı Kemaliye ile muttasıf olan Sâni'den istiğrab ve istinkâr ettikleri şu hayret-efza masnuatı tesadüf-ü amyâya ve hareket-i zerrata isnad ettikleri için, insanı insaniyetten pişman eder.

T e l v i h : Harekât-ı zerrattan husulü dava olunan kuvvet ve suretler, araziyetleri cihetiyle enva'daki mübayenet-i cevheriye teşkil edemez. Araz Cevher olamaz. Demek bütün enva'ın fasılları ve umum a'razın havass-ı mümeyyizeleri, adem-i sıraftan muhtera'dırlar. Tenasül, teselsülde şerait-i âdiye-i itibariyedendir.

İşte delil-i ihtiraînin icmalî... Eğer açık olarak mufasssalan istersen Kur'anın Firdevsine gir. Zira hiçbir رَطْب ve يَابِس yoktur ki; o Tenezzühgâhta ya çiçek veya gonca halinde bulunmasın. Eğer ecel müsaid ve meşiet taalluk ve tevfik refik olursa, Elfaz-ı Kur'aniyenin esdafında şu bürhanı tezyin eden Cevherleri, gelecek Kütübde tafsil edilecektir.

Vehim ve Tenbih: Eğer sual etsen: "Nedir şu tabiat ki daima onun ile tın tın ediyorlar?.. Nedir şu kavanin ve kuva ki daima onlar ile mütedemdimdirler?" Cevab vereceğiz ki: Âlem-i şehadet denilen, cesed-i hilkatin anasır ve a'zasının e'fallerini İntizam ve Rabt altına alan Şeriat-ı Fitriye-i İlahiye vardır. İşte şu Şeriat-ı Fitriyedir ki, "tabiat" veya "Matbaa-i İlahiye" ile müsemmadır. Evet tabiat, Hilkat-i Kâinata cârî olan Kavanin-i İtibariyesinin mecmu' ve muhassalasından ibarettir. İşte Kuva dedikleri şey, her biri şu Şeriatın birer hükmüdür. Ve Kavanin dedikleri şey, her biri şu Şeriatın birer mes'elesidir. Fakat o Şeriatdaki Ahkâmın istimrarına istinaden, hem de hayali Hakikat suretinde gören ve gösteren nüfusun istidadları bir zemin-i şûre müheyya etmesiyle vehim ve hayal tasallut ederek tazyik edip şu tabiat-ı hevaiye tevazzu' ve tecessüm edip mevcud-u haricî ve hayalden misal suretine girmiştir. Evet şunun gibi, vehmin çok hileleri vardır.

İşaret: Şu tabiat ve Kuva-yı Umumiye tesmiye ettikleri Emirler, kat'iyen Aklı ikna edecek ve Fikre kendini beğendirecek ve Nazar-ı Hakikat ona ünsiyet edecek hiçbir mülâyemet ve münasebet yok iken ve şu Kâinata illet ve masdar olmaya kabiliyeti mefkud iken, mahza

Sâni'den tegafül ve İntizamın ilcaından tevellüd eden yalnız ızdırar ile veleh-resan-ı ukûl olan Kudretin Âsârını şu matbaa-misal olan tabiatın san'atından görmek, tabiatı mistar iken masdar tahayyül etmek; lâzım-ı eammın vücuduyla, melzum-u ehassın vücudunu intaca çalışan akîm bir kıyasın neticesidir. Evet şu kıyas-ı akîm, dalalet ve hayret vâdilerine çok yolları açmıştır.

Tenvir: Ef'al-i ihtiyariyenin nazzamı olan Şeriat ve Kanun şu kadar hark ve muhalefetle beraber birçok cühhal-i vahşiye; âdeta Şeriatı bir Hâkim-i Ruhanî ve Nizamı bir Sultan-ı Manevî tevehhüm edip, bir tesiri tahayyül eder. Evet bir taburun veya askerin muttarid olan harekâtını ve yeknesak olan etvarlarını ve birbiriyle rabtolunan ahvallerini müşahede eden vahşi bir adam, şu efrad-ı adîdeyi veyahut heyet-i askeriye, manevî bir ipile merbut zannederse; acaba garib görünecek midir? Veyahut bir bedevi veya bir şâir-üt tab', nâsı bir vaz'-ı hasende ifrağ eden ve mabeynlerini te'lif eden Nizamı bir mevcud-u manevî ve Şeriatı bir Halife-i Ruhanî temessül ederse, çok görünecek midir? Öyle ise Kâinatın ahvaline taalluk eden ve tabiat tesmiye olunan ve Tasdik-i Enbiya veya Tekrim-i Evliyadan başka hark olunmayan ve müstemirre olan şu Şeriat-ı Fitriye-i İlahiye, evhamda tecessüm etsin, neden taaccüb olunsun?

Vehim ve Tenbih: İnsanın zihni ve lisanı ve sem'i; cüz'î ve teakubî oldukları gibi, Fikri ve Himmeti dahi cüz'îdir. Ve teakub tarıkıyla yalnız bir şeye taalluk eder ve meşgul kalır. Hem de insanın kıymet ve mahiyeti, Himmeti nisbetindedir. Himmetin derecesi ise, maksad ve iştilal ettiği şeyin nisbetindedir. Hem de insan teveccüh

ve kasdettiği şeyde, güya "fena fî-l maksad" oluyor. İşte şu noktaya binaen hasis bir emir veya pek cüz'î bir şey, büyük bir adama isnad olunmaz. Zira tenezzül etmez. Ve Himmetini o küçük şeye sığıştıramaz. Himmeti ağır, o şey gayet hafif olduğundan güya müvazenet bozulur. Hem de insan hangi şeye temaşa ederse, elbette mekayisini ve esaslarını kendi nefsinde arayacaktır. Eğer bulmazsa, etrafında ve ebna-yı cinsinde arayacaktır. Hattâ hiçbir cihetten mümkünata benzemeyen Vâcib-ül Vücut'u tefekkür etse; yine kuvve-i vâhimesi şu vehm-i seyyii düstur ve dûrbîn yapmak istiyor. Halbuki Sâni'-i Zülcelal, şu nokta-i nazarda temaşa edilmez. Kudretine inhisar yoktur. Ziya-yı şems gibi, Kudret ve İlim ve İradesi şamile ve âmmedir, münhasır olmaz, müvazeneye gelmez. En büyük şeye taalluk ettiği gibi, en küçük ve en hasis şeye dahi taalluk eder. Mikyas-ı azameti ve mizan-ı kemali mecmu-u âsâdır. Herbir cüz'ü mikyas olamaz. İşte Vâcib-ül Vücut'u mümkünata kıyas etmek, kıyas-ı maalfârıktır. Mezbur vehm-i bâtil ile muhakeme etmek hata-yı mahzdır.

İşte şu hata-i bîdebane ve şu vehm-i bâtilin netice-i seyyiesidir ki: Tabiiyyun, esbabı müessir-i hakikî olduklarına; ve mu'tezile hayvanları efal-i ihtiyariyelerine hâlık olduklarına; ve hükema, cüz'iyatta İlm-i İlahînin nefyine; ve mecusiler, halk-ı şerr başkasının eseri olduğuna itikad ettiler. Güya onlarca Sâni' o kadar azametiyle beraber, nasıl şöyle umûr-u hasiseye ve cüz'iyeye tenezzül edip iştigal etsin. Yuf onların akıllarına ki, şöyle bir vehm-i bâtilin hükmüne esir oldular. Ey Birader!.. Şu vehim itikad tarîkıyla olmazsa da, vesvese cihetiyle bazan Mü'minlere musallat oluyor.

İ ş a r e t : Eğer desen: "Delil-i ihtirâî i'tâ-i vücuddur. İ'tâ-i vücud ise; i'dam-ı mevcudun refikidir. Halbuki adem-i sırfıtan Vücudu ve Vücud-u Mahzdan adem-i sırfı Aklımız tasavvur edemiyor." Cevaben derim: Yahu! Sizin bu istis'âbınız ve şu mes'elenin tasavvurundaki istiğrabınız, bir kıyas-ı hâdi'in netice-i vahîmesidir. Zira İcad ve İbda-i İlahîyi, Abdin san'at ve kesbine kıyas edersiniz. Halbuki Abdin elinden bir zerreyi İmate veyahut İcad etmek gelmez. Belki yalnız umûr-u itibariye ve terkibiyede bir san'at ve kesbi vardır. Evet bu kıyas aldatıcıdır, insan kendini ondan kurtaramıyor.

Elhasıl: İnsan Kâinatta mümkinatın öyle bir kuvvet ve kudretini görmemiş ki, icad-ı sırf ve i'dam-ı mahz etsin. Halbuki hükm-ü aklîsi de daima üss-ül esası, müşahedattan neş'et eder. Demek Âsâr-ı İlahiyeye mümkinat tarafından bakıyor. Halbuki hayret-efza âsârıyla müsbet olan Kudret-i Sâni'in canibinden temaşa etmek gerektir. Demek İbadın ve Kâinatın umûr-u itibariyeden başka tesiri olmayan kuvvet ve kudretlerin cinsinden olan bir kudret-i mevhumde içinde Sâniî farz ederek o noktadan şu mes'eleye temaşa ediyor. Halbuki Vâcib-ül Vücud'un canibinden, Kudret-i Tâmmesi nokta-i nazarından bu mes'eleye temaşa etmek gerektir.

İ ş a r e t : Birinin âsârı muhakeme olunursa, onun hassasını nazara almak lâzımdır. İşte şu mes'eledede, edilmemiştir. Zira bu mes'eleye, acz-i abdin arkasında kudret-i mümkinatın tarafında kıyas-ı temsilînin perdesi altında temaşa ediyor. Halbuki Tekvin-i Âlemde bir kısmının maddesiz İbda' ve bir kısmı dahi maddeden İnşa ile şu kadar hayret-feza Âsâr-ı Mu'cize ile

Kudret-i Kâmile-i İlahiyeyi göstermekle beraber ondan sarf-ı nazar etmek, gaibi şahid suretinde görmek olan kıyas-ı hâdî' ile ve ebna-yı cinsini muhakeme ettiği gibi; bir kaide-i mahdude ile Vâcib-ül Vücud'a nazar ederler. Hattâ çok mes'eleyi akl-ı selim makul gördüğü halde, onlar gayr-ı makul tevehhüm ederler.

T e n b i h : Muhtereattan kat'-ı nazar; masnuatın en zahir ve münevver ve "ziya" dedikleri olan Nur-u Ayn-ı Âlemin kavanin-i acibesi ve onun semeresi ve misal-i musaggarı olan nur-u basarın nevamis-i bediasıyla münevver ve musavver olan Kemal-i Kudret-i İlahiyenin canibinde; müvazene nokta-i nazarında gayr-ı makul ve uzak tevehhüm olunan mesaile temaşa edilirse, me'nus ve ayn-ı aklın kirpikleri ortasında görülecektir.

T e n b i h : Nasılki zaruriyattan nazariyat istintac olunur. Öyle de Âsâr-ı Sâni'in zaruriyatı, mahfiyat-ı san'atına bürhandır. İkisi beraber bu mes'eleyi isbat eder.

T e l v i h : Acaba Nizam-ı Âlemdeki san'attan daha dakik, daha acib, daha garib, Cins-i Kudret-i Mümkünattan daha uzak, Akıl tasavvur edebilir mi?.. Elbette edemez. Zira fünün; gösterdikleri fevaid ve hikem ile bizzarure Sâni'in Kasd ve San'at ve Hikmetine şehadet ettiklerinden Ukûlü kabul etmeye muhtar etmişlerdir. Yoksa bu bedihiyattan en küçük bir Hakikatı, Akıl kendi kendine kalsa idi kabul etmezdi.

Evet Zemin ve Âsumanı hamleden ve muallakta tutan ve Ecrâm-ı Kâinatı istihdam eden ve Nizamında idhal ile hiçbir Emrine isyan edilmeyen Zât-ı Akdes'ten neden istiğrab olunsun ki; ondan derecatla eshel ve ehaff olanı hamletsin. Evet bir dağı kaldıran, bir hokkayı

kaldırabilmekten tereddüd etmek, sırf safsata etmektir. Elhasıl: Nasıl Kur'an'ın bazısı, bazısına Müfessirdir; kezalik Kâinat Kitabı dahi, bazı sutûru arkalarındaki San'at ve Hikmeti tefsir eder.

İ ş a r e t : Eğer desen: Bazı mutasavvıfın kelâmından ittisal ve ittihad ve hulûl zahir oluyor. Ve ondan tevehhüm edilir ki: Bazı maddiyyunun mesleği olan vahdet-ül vücuda bir münasebet gösterir.

Elcevab: Müteşabih hükmünde olan muhakkikîn-i sofiyenin şatahatını ki: Vücud-u Akdes'e hasr-ı nazar ve istiğrak ve mümkünattan tecerrüd cihetiyle matmah-ı nazar ettikleri delil içinde neticeyi görmek, yani Âlemden Sâniî müşahede etmek tarîkıyla takib ettikleri meslek olan cedavil-i ekvanda Cereyan-ı Tecelliyatı ve Melekûtiyet-i Eşyada Sereyan-ı Füyuzatı ve meraya-yı mevcudata Tecelli-i Esmâ ve Sıfatı ise; dîk-ul elfaz sebebiyle uluhiyet-i sâriye ve hayat-ı sâriye tabir ettikleri Hakaikı başkalar anlamadılar... Sû-i tefehhüm ile kendi istidad-ı şûrelerinden zuhur eden evham-ı vâhiyeye, Muhakkikînin kelimat ve şatahatını tatbik ettiler. Yuha onların akıllarına!.. Süreyya derecesinde olan Muhakkikînin Efkâr-ı Mücerredeleri, sera derekesinde olan mukallidîn-i maddiyyunun efkâr-ı sefilesinden binler derece uzaktır. Evet şu iki fikrin tatbikine çalışmak, şu zaman-ı terakkide akl-ı beşerin dûçar-ı sekte olduğunu ve varta-i mevte düştüğünü izhar etmektir ki; insaniyet müteessifane nazar ederek ve istidad-ı tahkik ve terakki lisanıyla

كَلَّا وَاللَّهِ إِنِّي الشَّرُّ مِن الشَّرِّ يَا وَائِينَ الضِّيَاءِ السَّاطِعِ مِنَ الظُّلْمَةِ الطَّامِسَةِ

demeye mecbur oluyor.

İ ş a r e t : Şunlar, ehl-i vahdet-üş şuhuddurlar. Fakat vahdet-ül vücud ile mecazen tabir edilebilir. Fakat hakikaten vahdet-ül vücud, bazı Hükema-i Kadîmenin meslek-i bâtılasıdır.

T e n b i h : Şu mutasavvifinin reis ve kebiri demiş ki: İttisali veya ittihadı veya hulûlü iddia eden Marifet-i İlahiyeden hiçbir şey istişmam etmemiştir. Evet mümkün, Vâcib ile nasıl ittisal veya ittihad edecek? Kellâ!.. Evet mümkünün ne kıymeti vardır; tâ ki Vâcib onda hulûl ede, hâşâ!.. Neam, mümkünde Füyuzat-ı İlahiyeden bir Feyz tecelli eder.

İşte bunların mesleği ötekilerin mesleğine münasebet ve temas edemez. Zira maddiyyunun mesleği maddiyata hasr-ı nazar ve istiğrak ettiklerinden, efkârları fehmi uluhiyetten tecerrüd edip uzaklaştılar. O derece maddeye kıymet verdiler ki; herşeyi maddede görmek, hattâ Uluhiyeti onda mezcetmek gibi bir meslek-i müteassıfeye girmişlerdir. Fakat Ehl-i Vahdet-üş Şuhud olan Muhakkikîn-i Sofiye o derece Vâcib'e hasr-ı nazar etmişler ki; mümkünatın hiçbir kıymeti kalmamıştır. "Bir vardır" derler... El'insaf... Sera Süreyya kadar birbirinden uzaktır. Maddeyi cemi' enva' ve eşkaliyle halkeden Hâlık-ı Zülcelal'e kasem ederim ki: Dünyada şu iki mesleğin temasını intac eden re'y-i ahmakaneden daha kabih ve daha hasis ve daha sahibinin mizac-ı Aklının inhırafına delil olacak bir re'y yoktur.

T e n v i r : Küre-i arz küçük, parça parça ve rengârenk ve mütehalif cam parçalarından farz olunursa herbiri başka çeşitle levnine ve cirmine ve şekline nisbetle

şemsten bir Feyz alacaktır. Şu hayalî Feyz ise, ne güneşin zâtı ve ne ayn-ı ziyasıdır. Hem de ziyanın temasili ve elvan-ı seb'asının tesaviri ve güneşin tecellisi olan şu gûna-gûn ve rengârenk çiçeklerin elvanı faraza lisana gelirse, herbiri "Güneş benim gibidir" veyahut "Güneş benim" diyeceklerdir.

أَنْ خَيَالَاتِي كِه دَامِ أَوَّلِيَا سَتِ عَكْسِ مَهْرُ وَيَانِ بُوسْتَانِ خُدَاسَتِ

Fakat Ehl-i Vahdet-üş Şuhudun meşrebi, ehl-i mahv ve sekrin meşrebidir. Safi meşreb ise, meşreb-i ehl-i fark ve sahvıdır.

حَقِيقَةُ الْمَرْءِ لَيْسَ الْمَرْءُ يُدْرِكُهَا فَكَيْفَ كَيْفِيَّةُ الْجَبَّارِ ذِي الْقَدَمِ
هُوَ الَّذِي أَبَدَ عَ الْأَشْيَاءَ وَأَنشَاهَا فَكَيْفَ يُدْرِكُ كُهُ مُسْتَحْدَثُ النَّسَمِ

T e n b i h : İşte Vücut-u Sâni'in delail-i icmalîsi... Tafsili ise Kütüb-ü Selâsede gelecektir. Eğer desen: "Delail-i Tevhidin burada velev icmalen olsun beyanını isterim." Derim ki: Delail-i Tevhid, o kadar müştehire ve çoktur ki; bu Kitabda zikirden müstağ-nidirler. İşte

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا Âyetinin sadefinde meknûn

olan Bürhan-üt Temanü', bu minhaca bir menar-ı neyyirdir. Evet İstiklal, Uluhiyetin Hâssa-i Zâtiyesidir ve Lâzıme-i Zaruriyesidir.

Tenvir: Kâinattaki teşabüh-ü âsâr ve etrafı birbiriyle muanaka ve el ele tutmuş birbirine arz-ı intizam ve birbirinin sualine karşı cevap-ı savab ve birbirinin nida-yı ihtiyacına lebbeyk cevabı vermek ve bir Nokta-i Vâhideye temaşa etmek ve bir Mihver-i Nizam üzerinde deveran etmek cihetiyle Sâni'in Tevhidine telvih, belki Hâkim-i Ezel'in Vahdaniyetine tasrih ediyor. Evet, bir makinenin sâni ve muhteri bir olur.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهٗ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ

**Kitab-ı Âlemin evrakıdır Eb'ad-ı Nâmahdud
Sutur-u Kâinat-ı Dehrdir A'sar-ı Nâma'dud
Basılmış Destgâh-ı Levh-i Mahfuz-u Hakikatta
Mücessem Lafz-ı Manidardır Âlemde her mevcud.**

Hoca Tahsin'in nâma'dud ve nâmahduddan muradı nisbîdir. hakikî lâ-yetenahîlik değildir.

İşaret: Sâni-i Zülcelal ne kadar Evsaf-ı Kemaliye varsa, onlarla muttasıftır. Zira mukarrerdir ki: Masnu'da olan Feyz-i Kemal, Sâni'in Kemalinden iktibas edilmiş bir zıll-i zalilidir. Demek Kâinatta ne kadar Hüsün ve Cemal ve Kemal varsa, umumundan lâyuhadd derecede yüksek tabakada Evsaf-ı Cemaliye ve Kemaliye ile Sâni' muttasıftır. Evet İhsan Servetin, İcad Vücudun, İcab Vücubun, Tahsin Hüsnün fer'idir ve delilidir. Hem de Sâni-i Zülcelal, cemi' nekaisten münezzehtir. Maddiyatın mahiyatının istidadsızlığından neş'et eden nekaisten müberradır. Kâinatın mahiyat-ı mümkinnesinden neş'et eden evsaf ve levazımatından mukaddestir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ جَلَّ جَلَالُهُ

İkinci Maksad

Mukaddeme

Eğer desen: Dibacede demiş idin: Kelime-i Şehadetin ikinci Kelâmı birincisine şahid ve meşhuddur.

Elcevab: Neam, evet. Marifetullah denilen Kâ'be-i Kemalâta giden minhacların en müstakim ve en metini, Sahib-i Medine-i Münevvere Aleyhisselâm'ın yaptığı Tarîk-i Hadîd-i Beyzasıdır ki; Ruh-u Hidayet hükmünde olan Muhammed Aleyhisselâm, Avalim-i Gaybın mişkât ve zücacesi hükmünde olan Kalbinin Ma'kes ve Tercümanı makamında olan Lisan-ı Sadıkı, Berahin-i Sâni'in en sadık bir delil-i zîhayat ve bir Hücet-i Nâtıka ve bir Bürhan-ı Fasihtir. Evet hem Zâtı, hem Lisanı birer Bürhan-ı Neyyirdir. Neam, Hilkat tarafından Zât-ı Muhammed Bürhan-ı Bahirdir. Hakikat canibinden Lisanı, Şahid-i Sadıktır. Evet Muhammed Aleyhisselâm hem Sâni'e, hem Nübüvvete, hem Haşre, hem Hakka, hem Hakikata bir Hücet-i Katiıdır. Tafsili gelecektir.

Tenbih: Devir lâzım gelmez. Zira Sıdkının delaili, Sâni'in delailine tevakkuf etmez.

Temhid: Peygamberimiz (A.S.M.) Sâni'in bir Bürhanıdır. Öyleyse şu Bürhanın İsbat-ı Sıdkını ve intacını ve sureten ve maddeten sıhhatini isbat etmek gerektir... **دَعْوُ :**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِكَ

Emma ba'dü: Ey Hakikatın Âşıkı!.. Eğer Vicdanımı mütalaa etmekle Hakikatleri rasad etmek istersen; Kalb dedikleri Latife-i Rabbaniyenin pası ve zengârı hükmünde olan arzu-yu hilaf ve iltizam-ı taraf-ı muhalif ve mazur tutulmak için kendi evhamına bir hak vermek ve bir asla irca' etmek ve mecmuun neticesini her bir ferdden istemek ki, za'fiyeti sebebiyle neticenin reddine bir istidad-ı seyyie verilir (1).

Hem de bahaneli çocukluk tabiatı, hem de mahaneli düşman seciyesi, hem de yalnız ayıbı görmek şânında olan müşteri nazarı gibi emirlerden o mir'atı taskil ve tasfiye et, müvazene ve mukabele eyle. Ekser emaratın imtizacından tezahür eden Hakikatın şu'le-i cevvalesini karine-i münevvere et; tâ ekaldeki evham-ı muzlimeyi tenvir ve def' edebilesin... Hem de munsıfane ve müdakkikane ile dinle, kelâm tamam olmadan itiraz etme. Nihayete kadar bir cümledir, bir hükümdür. Tamam olduktan sonra bir vehmin kalırsa söyle...

T e n b i h : Şu bürhanın suğrası, Nübüvvet-i Mutlakadır. Kübrası ise, Nübüvvet-i Muhammed'dir (Aleyhissalâtu Vesselâm). İşte başlıyoruz:

(1): Dikkat lâzımdır.

İ ş a r e t : Sâni'in Hikmeti ve Ef'alindeki adem-i abesiyet ve Kâinattaki en hasis ve en kalil şeyde Nizamın müraatı ve adem-i ihmali ve nev'-i beşerin mürşide olan ihtiyac-ı zarurîsi, nev'-i beşerde Vücut-u Nübüvvet, kat'an istilzam ederler...

Eğer desen: Bu icmaldeki manayı anlamadım, tafsil et...

Derim: İşte dinle, görüyorsun ki; maddiye ve maneviye olan nev'-i beşerdeki Nizamın, hem de Hasiyet-i Aklın kuvvetiyle taht-ı tasarrufuna alınan çok enva'n ahvaline verildiği intizamın merkezi ve madeni hükmünde olan Nübüvvet-i Mutlakanın bürhanı, insanın hayvaniyetten üç noktada olan terakkisidir:

Birincisi: "Fikrin evveli amelin âhiri, amelin evveli fikrin âhiri" olan kaidesinin zımnındaki Sırr-ı Acibdir. Şöyle: Nur-u Nazar ile il-el-i müterettibe-i müteselsilenin meyanında olan terettübü keşfederek umum Kemalât-ı İnsaniyenin tohumu hükmünde olan mürekkebatı, besaite tahlil ve irca' etmekle hasıl olan Kabiliyet-i İlim.. ve Terkib dedikleri kavanin-i cariyeyi istimal edip, san'atıyla tabiatı muhakât olan kabiliyet-i san'attan nazarının kusurunu ve evhamın müzahameti ve sevk-i insaniyetin adem-i kifayeti cihetiyle bir Mürşid-i Nebiye ihtiyaç gösteriyor; tâ, Âlemdeki Nizam-ı Ekmelin müvazenesi muhafaza olunsun.

İkincisi: Gayr-ı mütenahî olan beşerin istidadı, gayr-ı mahsur olan âmâl ve müyulâtı ve gayr-ı mazbut olan tasavvurat ve efkârı, gayr-ı mahdud olan kuvve-i şehevîye ve gazabîyesidir...

İ ş a r e t : Bir adama milyonlarca sene ömür ile bütün lezaiz-i dünyeviye ve her cihetten tasallut-u tâm verildiği

halde.. istidadındaki lâ-yetenahîliğin hükmünce bir "âh.. âh.. leyte"yi çekecektir. Güya o adem-i rıza ile remz ve işaret ediyor ki: İnsan Ebede namzeddir ve Saadet-i Ebediye için halk olunmuştur. Tâ gayr-ı mütenahî bir zamanda, gayr-ı mahdud ve geniş bir Âlemde, gayr-ı mahsur olan İstidadatını bilfiile çıkarabilsin.

T e n b i h : Adem-i abesiyet ve hakaik-i eşyanın sübutiyetleri îma ediyor ki: Bu dar ve mahsur ve herbir lezzetinde çok a'razın müzahametiyle keşmekeş ve tehasüdden hâlî olmayan şu dünya-yı deniye içinde Kemalât-ı İnsaniye yerleşmez. Belki geniş ve müzahametsiz bir Âlem lâzımdır. Tâ insan hakkıyla sünbüllensin ve ahval ve kemalâtına nizam vermekle, Nizam-ı Âleme hemdest-i vifak olabilsin.

Tenbih ve İşaret:

İstitradî olarak Haşre îma olundu. İleride zâten bürhan-ı kat'îyle isbat edilecektir. Fakat burada istediğim Nokta: İnsandaki İstidad Ebede nâzırdır. Eğer istersen insaniyetin Cevherine ve Nâtıkıyetin kıymetine ve İstidadın muktezasına teemmül ve tedkik et. Sonra da o Cevher-i İnsaniyetin en küçük ve en hasis hizmetkârı olan hayale bak, gör. Yanına git ve de: "Ey hayal ağa!.. Beşaret sana!. Dünya ve mâfîhanın saltanatı milyonlar sene ömür ile beraber sana verilecektir, fakat akibetin dönmemeksizin fena ve ademdır." Acaba hayal sana nasıl mukabele edecek? Âyâ, istibşar ve sürur.. veyahut telehhüf ve tahassürle cevap verecektir? Ecel, neam, evet, Cevher-i İnsaniyet A'mak-ı Vicdanın dibinde enîn ve

hanîn edip bağırarak: "Eyvah.. vâ hasretâ.. Saadet-i Ebediyenin fıkdanına!.." diyecektir. Hayale zecr ve ta'nif ederek: "Yahu! Bu dünya-yı fâniye ile razı olma!" İşte ey Birader, hîna bu saltanat-ı fâniye, sultan-ı insaniyetin en hakir hizmetkârı veyahut şâiri veyahut san'atkâr ve tasvircisini işba' ve razı edemezse, nasıl o hayal gibi çok hizmetkârların sahibi olan sultan-ı insaniyeti işba' edebilir? Kellâ!.. Neam.. onu işba' edecek yalnız Haşr-i Cismanînin sadefinde meknun olan Saadet-i Ebediyedir.

Üçüncüsü: İnsanın itidal-i mizacı ve letafet-i tab'ı ve zînete olan meylidir. Yani: İnsanın insaniyete lââyık bir suret-i taayyüşe olan meyl-i fitrîsidir. Neam, insan hayvan gibi yaşamamalıdır ve yaşamaz. Belki Şeref-i İnsaniyete münasib bir Kemal ile yaşamak gerektir. Binaenaleyh beşere mesken ve melbes ve me'keli, sanayi-i kesîre ile taltif etmesine muhtaçtır. Bu san'atlarda yalnızca Kudretinin adem-i kifayetine binaen ebna-yı cinsiyle imtizac etmek.. o da, iştirak etmek.. o da, teavün etmek.. o da, sa'yin semeratını mübadele etmesini iktiza etmekle beraber kuva-yı insaniyedeki inhimak ve tecavüz sebebiyle adaletle ihtiyaç.. o da, her Aklın adaletle adem-i kifayetine binaen onu muhafaza edecek Kavanin-i Külliyyenin vaz'larına ihtiyaç.. o da, tesirini muhafaza etmek için icra edecek bir mukannine.. o mukannin dahi zahiren ve bâtinen hâkimiyetini muhafaza etmek için maddeten ve manen tefevvuka.. hem de Sâni'-i Âlem'in tarafından bazı umûr ile muhassas olmasıyla bir imtiyaz ve kuvvet-i nisbete.. hem de Evamirine olan İtaati temin ve tesis eden azamet-i Sâni'in tasavvurunu zihinlerde idame edecek bir müzekkire-i mükerrere olan İbadete muhtaçtır. O İbadet dahi Sâni'in canibine efkârı tevcih eder.

O teveccüh ise inkıyadı tesis, o inkıyad dahi, Nizam-ı Ekmele îsal eder. O Nizam-ı Ekmel dahi, Sırr-ı Hikmetten tevellüd eder. Sırr-ı Hikmet dahi adem-ül abesiyeti ve Sâni'in Hikmeti, masnu'daki teennuku kendine şahid gösterir.

İşte eğer insanın hayvandan şu cihat-ı selâse ile olan temayüzünü derk edebildin; bizzarure netice veriyor ki: Nübüvvet-i Mutlaka, nev'-i beşerde Kutub, belki Merkez ve bir Mihverdir ki; ahval-i beşer onun üzerine deveran ediyor. Şöyle ki:

Cihet-i ûlâda dikkat et! Bak nasıl sevk-ül insaniyet ve meyl-i tabiînin adem-i kifayeti ve nazarın kusuru ve tarîk-ı akıldaki evhamın ihtilatı, nasıl nev'-i beşeri eşedd-i ihtiyaçla bir Mürşid ve Muallime Muhtaç eder. O mürşid Peygamberdir.

İkinci cihette tedebbür et. Şöyle: İnsandaki lâ-yetenahîlik ve tabiatındaki meyl-üt tecavüz ve kuva ve âmâlindeki adem-i tahdid ve Âlemdeki meyl-ül istikmalin dalı hükmünde olan insandaki meyl-üt terakkinin semeresi hükmünde olan kamet-i namiye-i istidad-ı insanîsine intibak etmeyen; belki camid ve muvakkat olan kanun-u beşer ki: Tedricen tecarüb ile hasıl olan netaic-i efkârın telahukuyla vücuda gelen o kavanin-i beşer, şu semere-i istidadın çekirdeklerinin terbiye ve imdadına adem-i kifayetin sebebiyle; maddeten ve manen iki Âlemde saadet-i beşeri temin edecek, hem de kamet-i istidadının büyümesiyle tevessü' edecek, zîhayat ve ebediye bir Şeriat-ı İlahiyeye ihtiyaç gösterir. İşte Şeriatı getiren Peygamberdir.

Eğer desen: "Biz görüyoruz ki, dinsizlerin veya sahih bir Dini olmayanların ahvalleri muaddele ve munazzamadırlar."

Elcevab: O Adalet ve İntizam, Ehl-i Dinin İkazat ve İrşadatıyladır. Ve o Adalet ve Faziletin Esasları, Enbiyanın tesisleriyle. Demek Enbiya, Esas ve maddeyi vaz' etmişlerdir. Onlar da o Esas ve Fazileti tutup, onda işlediklerini işlediler. Bundan başka Nizam ve Saadetleri, muvakkattır. Bir cihetten kaime ve müstakime ise, çok cihattan mâile ve münhaniyedir. Yani: Ne kadar sureten ve maddeten ve lafzen ve maaşen muntazamadır; fakat sîreten ve maneviyaten ve manen faside ve muhtelledir.

Ey Birader!.. İşte sıra üçüncü cihete geldi. İyi tefekkür et!.. Şöyle: ahlâktaki ifrat ve tefrit ise, istidadatı ifsad ediyor. Ve şu ifsad ise abesiyeti intac eder. Ve şu abesiyet ise; Kâinatın en küçük ve en ehemmiyetsiz şeylerinde mesalih ve hikemin riayetiyle, Âlemde hükümfermalığı bedihî olan Hikmet-i İlahiyeye münakızdır.

Vehim ve Tenbih: "meleke-i marifet-i hukuk" dedikleri, her fenalığın maddeten zararını ihsas ede ede ve efkâr-ı umumiyei ikaz etmekle hasıl olan "meleke-i riayet-i hukuk" dedikleri Emri, Şeriat-ı İlahiyeye bedel olarak dinsizlerin tasavvuru ve Şeriattan istiğnaları bir tevehhüm-ü bâtıldır. Zira dünya ihtiyarlandı. Öyle bir şeyin mukaddematı da zahir olmadı. Bilakis mehasinin terakkisiyle beraber mesavi dahi terakki edip daha dehşetli ve aldatıcı bir şekle giriyor. Evet nasılkı Nevamis-i Hikmet, desatir-i hükûmetten müstağni değildir. Öyle de, Vicdana hâkim olan Kavanin-i Şeriat ve Fazilete eşedd-i ihtiyaç ile muhtaçtır. İşte şöyle mevhume olan meleke-i ta'dil-i ahlâk, kuva-yı selâseyi Hikmet ve İffet ve Şecaatta muhafaza etmesine kâfi değildir. Binaenaleyh insan

bizzarure Vicdan ve tabiatlara müessir ve nafiz olan Mizan-ı Adalet-i İlahiyeyi tutacak bir Nebi'ye muhtaçtır.

İ ş a r e t : Binlerce Enbiya, nev'-i beşerde Nübüvveti iddia ederek binlerce Mu'cizatla müddeayı isbat etmişlerdir. İşte o Enbiyanın cemi' Mu'cizatları lisan-ı vâhid ile Nübüvvet-i Mutlakayı ilân eder. Bizim şu suğramıza dahi bir bürhan-ı katı'dır. Buna tevatür-ü bilmana veya ne tabir ile diyorsanız deyiniz, metin bir delildir.

T e n b i h : Şu Muhakematın cihet-ül vahdeti budur ki: Eğer cemi' fünün ele alınır ve fününların kavaidinin külliyetleriyle keşfettikleri ittisak ve intizama temaşa edilirse, hem de mesalih-i cüz'iyeye-i müteferrikanın mayesi ve Ukde-i Hayatiyesi hükmünde olan bir lezzeti veya bir muhabbeti veya bir emr-i âheri içine atılmakla -ekl ve nikâhtaki gibi- perişan olan umûr ve ef'al o maye ile irtibat ve ittisal ettiklerini, İnayet-i İlahiye nokta-i nazarında nazar-ı dikkate alınır; hem de Hikmetin şهادetiyle sabit olan adem-i abesiyet ve adem-i ihmali mütalaaya alınır, istikra-i tâmla netice veriyor ki: Mesalih-i külliye'nin kutub ve mihveri ve maden-i hayatı hükmünde olan Nübüvvet, nev'-i beşerde zarurîdir... Faraza olmazsa, perişan olan nev'-i beşer; güya muhtel bir Âlemden şu muntazam Âleme düşüp cereyan-ı umumînin ahengini ihlâl ettiği kabul olunursa, biz insanlar sair Kâinata karşı ne yüzümüz kalacaktır?..

T e n b i h : Ey Birader!. Eğer Bürhan-ı Sâni'in suğrası senin sahife-i zihninde intikaş etmiş ise, hazır ol!. Kübrası olan Nübüvvet-i Muhammed'in bahsine geçiyoruz:

İşaret ve İrşad: Kübra sadıktır. Zira Sahife-i İtibar-ı Âlemde menkuş olan Âsâr-ı Enbiyayı mütalaa etsen.. ve lisan-ı tarihte cereyan eden ahvallerini dinlersen.. ve Hakikatı, yani cihet-ül vahdeti tesir-i zaman ve mekân ile girdiği suretlerden tecrid edebilirsen göreceksin ki: İna-yet-i İlahiyyenin ziyası olan mehasin-i mücerredenin şu'lesi olan Hukukullah ve Hukuk-u İbadı; Enbiya, düstur-u hareket ettiklerini ve nev'-i beşer tarafından Enbiyaya karşı keyfiyet-i telakkileri ve ümeme karşı suret-i muameleleri ve terk-i menafi'-i şahsiye ve sair umûrlar ki onlara Nebi dedirmiş ve Nübüvvete medar olmuş olan Esaslar ise; evlâd-ı beşerin sinn-i tekemmül ve kühûlette olan Üstadı ve Medrese-i Ceziret-ül Arab'da Menba-ı Ulûm-u Âliye ve Muallimi olan Zât-ı Muhammed'de daha ekmel ve daha azhar bulunur.

Demek oluyor ki: İstikra-i tâm ile, hususan nev'-i vâhidde, lâsiyyema intizam-ı muttarid üzerine müesses olan kıyas-ı hafinin ianesiyle ve kıyas-ı evlevînin teyidiyle Nübüvvet-i Muhammed'i netice vermekle beraber, tenkih-ül menat denilen hususiyattan tecrid nokta-i nazardan cemi' enbiya lisan-ı mu'cizatlarıyla Vücut-u Sâni'in bir bürhan-ı bahiresi olan Muhammed'in Sıdkına şehadet ederler.

İtizar: Kısa cümlelerle söylemiyorum muğlakça oluyor. Zira şu Hakaik her tarafa derin köklerini attıklarından mes'ele uzunlaşıyor. Suret-i mes'eleyi bozmak ve parça parça etmek ve Hakikatı incitmek istemiyorum. Hem de Hakikatın etrafına bir daireyi çekmek istiyorum, tâ Hakikat mahsur kalıp kaçmasın. Ben tutmazsam başkası tutsun. Beni mazur tutsanız, febiha... Ve illâ hürriyet var, tahakküm yoktur. Keyfinize...

Mukaddeme

Peygamberin Delil-i Sıdkı; herbir hareket, herbir halidir... Evet herbir hareketinde adem-i tereddüd ve mu'terizlere adem-i iltifat ve muarızlara adem-i mübalât ve muhalif olanlardan adem-i tahavvüf, Sıdkını ve Ciddiyetini gösteriyor. Hem de Evamirinde Hakikatın Ruhuna olan isabeti, Hakkıyetini gösterir.

Elhasıl: Tahavvüf ve tereddüd ve telaş ve mübalât gibi hile ve adem-i vüsuku ve itminansızlığı îma eden umûrlardan müberra iken, bilâ-perva ve kuvvet-i itminanla en hatarlı makamlarda olan hareketi ve nihayette olan isabeti ve iki Âlemde semere verecek olan zîhayat kaideleri harekâtıyla tesis ettiğine binaen, herbir Fiil ve herbir Tavrının iki taraftan yani bidayet ve nihayetten Ciddiyeti ve Sıdkı, nazar-ı ehl-i dikkate arz-ı didar ediyor. Bahusus mecmu'-u harekâtının imtizacından Ciddiyet ve Hakkıyet şu'le-i cevvale gibi ve in'ikasatından ve müvazenatından Sıdk ve İsabet, berk-i lâmi' gibi tezahür ve tecelli ediyor.

İ ş a r e t : Zaman-ı mazi ve zaman-ı hal, yani Asr-ı Saadet ve zaman-ı istikbal.. tazammun ettikleri Berahin-i Nübüvvet lisan-ı vâhid ile Maden-i Ahlâk-ı Âliye olan Zât-ı Muhammed'de (Aleyhissalâtu Vesselâm) Dâî-yi Sıdkı ve Dellâl-ı Nübüvveti olan Bürhan-ı Zâtının nidasına cevap ve hemdest-i vîfak olarak Nübüvvetini i'lâ ve ilân ettiklerini

kör olmayanlara gösterdiler. Şu halde Kitab-ı Âlemden olan fasl-ı zamanın sahife-i selâsesini mütalaa edeceğiz. Hem de o Kitaptan mes'ele-i uzma ve münevvere olan Zât-ı Muhammed'i (A.S.M.) temaşa ve ziyaret edeceğiz. Müddeamız olan Bürhanın Kübrasını onun ile isbat edeceğiz.

İşte bu Noktaya binaen Mesalik-i Nübüvvet dördtür. Beşincisi meşhur ve mesturdur.

Birinci Meslek

Yani, Mes'ele-i Âliye-i Zâtiyeyi temaşa etmekte dört Nükteyi bilmek lâzımdır:

Birincisi: لَيْسَ الْكَحْلُ كَالْتَّكْحُلِ Kaidesine binaen sun'î ve tasannuî olan şey, ne kadar mükemmel olsa da, tabîi yerini tutmadığından heyetinin feletatı, müzahrefiyeti îma edecektir.

İkincisi: Ahlâk-ı Âliyenin, Hakikatın zeminiyle olan rabıta-i ittisali Ciddiyettir. Ve deveran-ı dem gibi hayatlarını idame eden ve imtizaçlarından tevellüd eden haysiyete kuvvet veren, heyet-i mecmuasına intizam veren yalnız Sıdktır. Evet şu rabıta olan Sıdk ve Ciddiyet kesildiği anda, o Ahlâk-ı Âliye kurur ve hebaen gidiyor.

Üçüncüsü: Umûr-u mütenasibede temayül ve tecazüb ve mütezâdde olan eşyalarda tenafür ve tedafü' kaide-i meşhuresi, maddiyatta nasıl cereyan ediyor; Maneviyat ve Ahlâkta dahi cereyan eder.

Dördüncüsü: **لِكُلِّ حُكْمٍ لَيْسَ لِكُلِّ**

Şimdi gelelim maksada: İşte Âsâr ve Siyer ve Tarih-i Hayatı... Hattâ a'danın şهادetleriyle, Zât-ı Peygamber'de vücudu muhakkak olan Ahlâk-ı Âliyenin kesret ve ihata ve tecemmu' ve imtizacından tevellüd eden İzzet ve Haysiyetten neş'et eden Şeref ve Vakar ve İzzet-i Nefs ile ferîşteler, devlerin ihtilat ve istiraklarından tenezzühleri gibi sırr-ı tezada binaen, o Ahlâk-ı Âliye dahi hile ve kizbden tereffu' ve tenezzüh ve teberri ederler. Hem de hayat ve mayeleri makamında olan Sıdk ve Hakkıyeti tazammun ettiklerinden, şu'le-i cevvale gibi Nübüvveti aleniyete çıkarıyor.

T e n b i h : Ey Birader! Görüyorsun ki: Bir adam yalnız şecaatle meşhur olursa, o şöhet ona verdiği haysiyeti ihlâl etmemek için, kolaylıkla yalana tenezzül etmez. Nerede kaldı ki, cemi' Ahlâk-ı Âliye birden tecemmu' ede...

Evet mecmu'da bir hüküm bulunur, ferdde bulunmaz.

İşaret ve Tenbih: Görüyoruz: Bu zamanda Sıdk ve kizbin mabeynleri ancak bir parmak kadar vardır. Bir çarşıda ikisi de satılır. Fakat herbir zamanın bir hükmü var. Hiçbir zamanda Asr-ı Saadet gibi Sıdk ve kizbin ortasındaki mesafe açılmamıştır. Şöyle ki: Sıdk kendi Hüsn-ü Hakikîsini Kemal-i Haşmetle izhar ve onun ile temessük eden Muhammed'i (A.S.M.) A'lâ-yı İlliyyîn-i Şerefe i'lâ ve Âlemde İnkılab-ı Azîmi îka ettiğinden şarktan garba kadar kizbden bu'd derecesini göstermekle Kıymet-i Âliyesini i'lâ etmek cihetiyle sûku ve metânı gayet nâfık

ve râic etmiştir (1). Ve kizb ise: Teşebbüsât-ı azîmeyi murdarların lâşeleri gibi ruhsuz bıraktığı için nihayet-i kubhunu izhar ve onun ile temessük eden müseylime ve emsali, esfel-i safilîn-i hıssete düşürdüğü cihetle, meta-ı zehr-âlûdu ve sûku gayet muattal ve kesad etmiştir (2). İşte Ehl-i İzzet ve tefahur olan kavm-i Arab'ın tabiatlarındaki meyl-ür râic saikasıyla müsabaka ederek o kâsid kizbi terkedip ve râic Sıdk ile tecemmül ederek adaletlerini Âleme kabul ettirmişlerdir. İşte Sahabelerin aklen olan Adaletleri bu Sırdan neş'et eder.

İrşad ve İşaret: Tarih ve Siyer ve Âsâr nokta-i nazarından dikkat olunursa; Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm dört yaşından kırk yaşına kadar, lâsiyyema şe'ni, ahlâkı ve hileyi dışarıya atmakta olan hararet-i gariziyenin şiddet-i iltihabı zamanında, Kemal-i İstikametle ve Kemal-i Metanetle ve Tamam-ı Ittîrad-ı Ahval ile ve Müsavat ve Müvazenet-i Etvar ile ve Nihayet-i İffet ile ve hiçbir hali mesturiyeti muhafaza etmeyen -lasiyyema öyle ehl-i inada karşı- bir hileyi îma etmemekle beraber yaşadığı nazara alınırsa, sonra istimrar-ı ahlâkının zamanı olan kırk seneden sonra o İnkılab-ı Azîm nazara alınırsa; Haktan geldiğini ve Hakikat olduğunu tasdik etmezse, nefesine levmetisin... Zira zihninde bir sofestaî gizlenmiş olacaktır. Hem de en hatarlı makamlarda -gar'da gibi- tarîk-i halâsı mefkud iken ve hayt-ul emel bihasebi'l-âde kesilirken, gayet Metanet ve Kemal-i Vüsuk ve Nihayet-i İtminan ile olan Hareket ve Hal ve Tavrı,

(1): Şimdiki hürriyet gibi.

(2): Menfur casusluk gibi.

Nübüvvet ve Ciddiyetine şahid-i kâfidir ve Hak ile temessük ettiğine delildir.

İkinci Meslek

Yani: Sahife-i ûlâ, zaman-ı mazidir. İşte şu sahifede dört Nükteyi nazar-ı dikkate almak lâzımdır:

Birincisi: Bir fende veyahut kısasta, bir adam esaslarını ve Ruh ve ukdelerini ahzederek müddeasını ona bina ederse, o fende hazakat ve maharetini gösterir.

İkincisi: Ey Birader! Eğer tabiat-ı beşere ârif isen; küçük bir haysiyetle, küçük bir davada, küçük bir kavimde, küçük bir hilafın serbestiyetle irtikâb olunmadığına nazar edersen; gayet büyük bir haysiyetle, nihayet cesîm bir Davada, hasra gelmeyen bir kavimde, hadsiz bir inada karşı, her cihetten Ümmiliğiyle beraber, hiçbir cihetle Akıl müstakil olmayan mes'elelerde, tam serbestiyetle bilâ-perva ve kemal-i vüsuk ile alâ ruûs-il eşhad zikir ve nakilden güneş gibi Sıdkın tulû' edeceğini göreceksin.

Üçüncüsü: Bedevilere nisbet çok Ulûm-u Nazariye vardır; medenîlere nisbeten lisan-ı âdât ve ef'alın telkinatıyla, ulûm-u mütearifenin hükümlerine geçmişlerdir. Bu Nükteye binaen bedevilerin hallerini muhakeme etmek için, kendini o bâdiyede farzetmek gerektir. Eğer istersen İkinci Mukaddeme'ye müracaat et, zira şu Nükteyi izah etmiştir.

Dördüncüsü: Bir Ümmi, Ülema meyanında mütedavil bir fende beyan-ı fikir ederse, ittifak noktalarda muvafık olarak ve muhtelefün-fîha olan noktalarda muhalefet edip, musahhihane olan söylemesi, onun tefevvukunu ve kesbî olmadığını isbat eder.

Şu Nüktele binaen deriz ki: Resul-i Ekrem Aleyhissalâti Vesselâm malûm olan Ümmiyetiyle beraber güya gayr-ı mukayyed olan Ruh-u Cevvale ile Tayy-ı Zaman ederek mazinin a'mak-ı hafasına girerek, hazır ve müşahid gibi Enbiya-yı Salifenin Ahvallerini ve Esrarlarını teşrih etmesiyle; bütün Enzar-ı Âleme karşı öyle bir Dava-yı Azîmede -ki, bütün Ezkiya-i Âlemin nazarlarını dikkate celbeder- bilâ-perva ve nihayet vüsuk ile müddeasına mukaddeme olarak o Esrar ve Ahvalin Ukad-ı Hayatiyeleri hükmünde olan Esaslarını zikretmekle beraber, Kütüb-ü Salifenin ittifak noktalarında musaddık ve ihtilaf noktalarında musahhih olarak kısas ve Ahval-i Enbiyayı bize hikâye etmesi, Sıdk ve Nübüvvetini intac eder.

Tezhib: Cemi' Enbiyanın Delail-i Nübüvvetleri, Sıdk-ı Muhammed'e (A.S.M.) delildir ve cemi' Mu'cizatları, Muhammed'in bir Mu'cize-i Maneviyesidir (Aleyhimüsselâm). Bunda dikkat edersen anlayacaksınız.

İ ş a r e t : Ey Birader! Bazan Kasem, bürhanın yerini tutar. Zira bürhanı tazammun eder. Öyle ise:

وَالَّذِي قَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ لِلْحِصَصِ وَسَيَّرَ رُوحَهُ فِي أَعْمَاقِ
الْمَاضِي وَفِي شَوَاهِقِ الْمُسْتَقْبَلِ فَكَشَفَ لَهُ الْأَسْرَارَ مِنْ زَوَايَا
الْوَاقِعَاتِ إِنَّ نَظْرَهُ النَّقَّادُ أَدَقُّ مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَيْهِ وَمَسْلَكُهُ
الْحَقُّ أَغْنَى مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَى النَّاسِ

Evet, neam. Onun Nur-u Nazarına hayal, kendini Hakikat gösteremiyor ve Hak olan mesleği telbisten müstağnidir.

Üçüncü Meslek

Yani: Zaman-ı halin, yani Asr-ı Saadetin sahifesinde dört Nükte, bir Noktayı nazar-ı dikkate almak gerektir:

Birincisi: Küçük bir âdet, küçük bir kavimde veya zayıf bir haslet, kalil bir taifede; büyük bir hâkimin, büyük bir himmetle kolaylıkla kaldıramadığını nazara alırsan; acaba gayet çok, tamamen müstemirre, nihayet derecede me'luf ve çok da mütenevvia, tamamen rasiha olan âdât ve ahlâk, nihayet kesîr ve me'lufatına gayet mutaassıb ve şedid-üş şekîme olan bir kavmin a'mak-ı ervahından az fedakârlıkla, kısa bir zamanda kal' ve ref ettiğini ve o âdât-ı seyyienin yerine başka âdât ve ahlâk fidanlarını gars etmesi ve defaten nihayet derecede tekemmül ettiklerini nazara alırsan ve dikkat edersen, hârikulâde olduğunu tasdik etmezsen; seni sofestaî defterinde yazacağım.

İkincisi: Şahs-ı manevî hükmünde olan bir devletin nümüvv-ü tabîisi hükmünde olan teşekkülû ise, mütemehhildir. Ve devlet-i atîkaya galebesi -ki ona inkıyad, tabiat-ı sâniye hükmüne girdiği için- tedricîdir. Öyle ise maddeten ve manen hâkim, hem de gayet cesîm bir devleti kısa bir zamanda teşkili, hem de düvel-i râsihaya defî gibi galebe etmesi; maneviyat ve ahvalde cari olan âdâtın bizzarure hârikulâde olduğunu görmezsen körler defterinde yazılacaksın.

Üçüncüsü: Tahakküm-ü zahirî, kahr ve cebr ile mümkündür. Fakat Efkâra galebe etmek, hem de Ervaha tahabbüb ve tabayia tasallut, hem de hâkimiyetini Vicdanlar üzerine daima muhafaza etmek; Hakikatın hassa-i fârikasıdır. Bu hassayı bilmezsen, Hakikattan bîganesin.

Dördüncüsü: Tergib veya terhib hilesiyle ancak yalnız bir tesir-i sathî edip ve akla karşı sedd-i turuk edecektir. Şu halde a'mak-ı kulûbe nüfuz ve erakk-ı hissiyatı tehyic ve şükûf-misal olan İstidadatı inkişaf ettirmek ve kâmine ve nâime olan seciyeleri ikaz ve tenbih ve Cevher-i İnsaniyeti feverana getirmek ve Kıymet-i Nâtıkıyeti izhar etmek, Şua-ı Hakikatın hâssasıdır. Evet kasavet-i mücessemenin misal-i müşahhası olan "ve'd-i benat" gibi umûrlardan Kalblerini taskil etmesi ve rikkat-i letafetin lem'ası olan hayvanata merhamet, hattâ karıncaya şefkat gibi umûr ile tezyin etmesi; öyle bir İnkılab-ı Azîmdir -hususan öyle akvam-ı bedevideki, hiçbir kanun-u tabiiyeye tevfik olmadığından, hârikulâde olduğu musaddak-kerde-i erbab-ı basirettir. Basiretin varsa tasdik edeceksin.

Şimdi **Nokta**'yı dinle: İşte tarih-i Âlem şehadet eder ki: En büyük dâhî odur ki; bir veya iki hissini ve seciyenin ve istidadın inkişafına ve ikazına ve feverana getirmesine muvaffak olsun. Zira öyle bir hiss-i nâim ikaz edilmezse, sa'y hebaen gider ve muvakkat olur. İşte en büyük dâhî ancak bir veya iki hissini ikazına muvaffak olabilmiştir. Ezcümle: Hiss-i Hürriyet ve Hamiyet ve Muhabbet...

Bu Noktaya binaen Ceziret-ül Arab Sahra-i Vesiasında olan akvam-ı bedevide kâmine ve nâime ve mesture olan

Hissiyat-ı Âliye -ki, binlere baliğdir- birden inkişaf, birden ikaz, birden feveran ve galeyana getirmek; Şems-i Hakikatın, ziya-i şu'lefeşanın hassasıdır. Bu Noktayı Aklına sokmayanın, biz Ceziret-ül Arab'ı gözüne sokacağız. İşte Ceziret-ül Arab... Onüç asır beşerin terakkiyatından sonra, en mükemmel feylesoflardan yüz taneyi göndersin, yüz sene kadar çalışsın; acaba bu zamana nisbeten o zamana nisbet yaptığının yüzde birini yapabilir mi?..

İ ş a r e t : Kim tevfik isterse, Âdetullah ve Hilkat ve Fıtrat ile aşinalık etmek ve dostluk etmek gerektir. Yoksa, Fıtrat tevfigsizlikle bir cevap-ı red verecektir. Cereyan-ı umumî ise, muhalif harekette bulunanları adem-âbâd hiçahiçe atacaktır. İşte buna binaen temaşa et. Göreceksin ki: Hilkatte cari olan kavanin-i amîka-i dakîka -ki, hurdebîn-i Akıl ile görölmez- Hakaik-i Şeriat ne derecede mûraat ve muarefet ve münasebette bulunmuşlardır ki, o Kavanin-i Hilkatın müvazenesini muhafaza etmiştir. Evet şu a'sar-ı tavîlede şu müsademat-ı azîme içinde Hakaikını muhafaza, belki daha ziyade inkişafa getirdiğinden gösterir ki; Resul-i Ekrem Aleyhisselâm'ın Mesleği, hiçbir vakit mahvolmayan Hak üzerine müessestir.

Şu Nükte ve Noktaları bildikten sonra geniş ve muhakemeli ve müdakkik bir zihinle dinle ki: Muhammed-i Hâşimî Aleyhissalâtu Vesselâm Ümmiyeti ve adem-i kuvvet-i zahiresi ve adem-i hâkimiyeti ve adem-i meyl-i saltanat ile beraber, gayet hatırlı mevâki'de kemal-i vüsuk ile teşebbüs ederek Efkâra galebe etmekle, Ervaha tahabbüb ve tabayia tasallut, gayet kesîre ve müstemirre ve râsiha ve me'lufe olan âdât ve ahlâk-ı vahşianeyi

esasıyla hedmederek, onların yerine Ahlâk-ı Âliyeyi gayet metin bir esas ile lahm ve demlerine karışmış gibi tesis etmekle beraber, zaviye-i vahşette hâmid olan bir kavimdeki kasavet-i vahşiyeyi ihmad ve hissiyat-ı dakikayı tehyic... Evet, Hissiyat-ı Âliyeyi ikaz ve Cevher-i İnsaniyetlerini izhar etmekle beraber evc-i medeniyete bir zaman-ı kasirde is'ad ederek, şark ve garbda oturmuş bir devlet-i cesîmeyi bir zaman-ı kalilde teşkil edip, ateş-i cevval gibi belki Nuru Nevvar gibi veyahut Asâ-yı Musa gibi sair devletleri bel' ve imha derecesine getirdiğinden, basar-ı basireti kör olmayanlara Sıdkını ve Nübüvvetini ve Hakk ile temessükünü göstermiştir. İşte eğer sen görmezsen, seni insanların defterinden sildirecektir.

Dördüncü Meslek

Sahife-i müstakbelden, lasiyyema Mes'ele-i Şeriattır. İşte dört Nükteyi nazar-ı dikkatten dür etmemelisin.

Birincisi: Bir şahıs dört veya beş fende meleke sahibi ve mütehassıs olmaz. Meğer hârîka ola...

İkincisi: Mes'ele-i vâhide, iki mütekellimden sudûr eder. Birisi, mebd'e' ve muntehası ve siyak ve sibaka mülâyemetini ve ehavatıyla nisbetini ve mevzi-i münasibde istimalini, yani münbit bir zeminde sarfını nazara aldığı için o fende olan maharetine ve melesine ve İlmine delalet ettiği halde; öteki mütekellim şu noktaları ihmal ettiği için sathiyetine ve taklidiyetine delalet eder. Halbuki Kelâm yine o kelâmdır. Eğer Aklın bunu farketmezse, Ruhun hisseder.

Üçüncüsü: İkinci Mukaddeme'de geçtiği gibi bir-iki

asır evvel hârika sayılan keşif bu zamana kadar mestur kalsaydı, tekemmül-ü mebadi cihetiyle bir çocuk da keşfedebildiğini nazara al. Onüç asır geri git, o zamanların tesiratından kendini tecrid et, dehşet-engiz olan Ceziret-ül Arab'da otur, dikkatle temaşa et, görürsün ki: Ümmi, tecrübe görmemiş, zaman ve zemin yardım etmemiş tek bir adam ki; yalnız zekâyâ değil, belki gayet kesîr tecarübün mahsulü olan fününun kavaniniyle öyle bir Nizam ve Adaleti tesis ediyor ki: İstidad-ı beşerin kameti, netaic-i efkârı teşerrübünden tekebbür ederse, o Şeriat dahi tevessü' ederek Ebede teveccüh eder. Kelâm-ı Ezeli'den geldiğini ilân etmekle beraber, iki Âlemin Saadetini temin eder. İnsaf edersen, bu ise yalnız o zamanın insanların değil, belki nev'-i beşerin tavk-ı haricinde göreceksin. Meğer evham-ı seyyie, senin şu tarafa müteveccih olan fıtratının tarafını (1) çürütmüş ola...

Dördüncüsü: Onuncu Mukaddeme'de geçtiği gibi, hem de ikinci nokta-i itirazın cevabında da geleceği gibi şudur ki: Cumhurun istidad-ı efkârı derecesinde Şeriatın İrşad etmesidir. Şöyle ki: Cumhurun âmiliği için, Hakaik-i Mücerredeyi; me'lufları vasıta olmaksızın adem-i telakkileri sebebiyle, müteşabihat ve teşbihat ve istiarat ile tasvir etmesidir. Hem de fünün-u ekvanda cumhurun, hiss-i zahir sebebiyle hilaf-ı vaki'i zarurî telakki etmekle beraber, mebadi basamakları adem-i in'ikad ve tekemmülünden, mağlataların vartalarına düşmemek için, Şeriat öyle mesailde ibham etti ve mutlak bıraktı; lâkin Hakikatı îmadan hâlî bırakmadı.

(1): Dikkat lâzımdır.

Vehim ve Tenbih: Resul-i Ekrem'in herbir Fiil ve herbir Halinde Sıdk lemaan eder. Fakat her Fiili ve her Hali Hârîka olmak lâzım değildir. Zira İzhar-ı Hârîka tasdik-i müddeâ içindir. Hacet olmadığı veya münasib olmadığı vakitte cereyan-ı umumiye mütabaatle, Kavanin-i Âdâtullahâ destedâd-ı teslim oluyor. Hem de öyle olmak gerektir.

Ey Birader! Şu Tenbih, Birinci Mesleğin Mukaddemesi'nin taifesindendir. Nisyanın hatasıyla yolunu şaşırarak yerini kaybedip şuraya girmiştir. İyice şu Nükteleri tut. İşte neticeye giriyoruz:

Bak ey Birader! Fünun ve Ulûmun Zübde-i Hakikiyesi Berahin-i Akliye üzerine müesses olan diyanet ve Şeriat-ı İslâmiye öyle fünunları tazammun etmiştir. Ezcümle: Fenn-i Tehzib-i Ruh ve Riyazet-ül Kalb ve Terbiyet-ül Vicdan ve Tedbir-ül Cesed ve Tedvir-ül Menzil ve Siyaset-ül Medeniye ve Nizamât-ül Âlem ve Fenn-ül Hukuk ve saire... Lüzum görülen yerlerde tafsil ve lüzum olmayan veya ezhanın veya zamanın müstaid ve müsaid olmadığı yerlerde birer fezleke ile Kavaid-i Esasiyeyi vaz' ederek tenmiye ve tefri'ini Ukûlün meşveret ve istinbatatına havale etmiştir ki; bu fünunun mecmuuna değil, belki ekalline onüç asır terakkiden sonra en medenî yerlerde en hârîka zekâ ile mevsuf olanlar, tâkat-ı beşerin haricinde -bahusus o zamanda- olduğunu tasdikten vicdan-ı munsıfane seni menedemiyor.

İşte fazl odur ki; a'da ona şehadet ede. Yeni Dünya'nın en meşhur feylesofu olan **carlayl**, Almanya'nın meşhur bir hakîminden ve rical-i siyasiyesinden naklen diyor ki: "O tedkikatından sonra kendi kendine sual ederek

demiş: İslâmiyet böyle olursa acaba medeniyet-i hazıra Hakaik-i İslâmiyetin dairesinde yaşayabilir mi? Kendisi kendine "Evet" ile cevap veriyor. Şimdiki Muhakkikler o daire içinde yaşamaktadırlar. Evvelki feylesof dahi diyor ki: Hakaik-i İslâmiyet çıktıkları zaman; ateş-i cevval gibi hatabın parçalarına benzeyen sair efkâr ve edyanı bel' etti. Hem de hakkı vardır. Zira başkaların safsatıyatından birşey çıkmaz, ilââhirihi...

Evet onüç asırdan beri o kadar dehşetli müsademata karşı Hakaikını muhafaza etmiştir. Belki bu müsademe, keşmekeş; Hakikat-ı İslâmiyetin omuzu üstünden türab-ı hafayı terkik ve tahfif ediyor. Neam, vücud ve hal-i Âlem buna şahiddir. Makale-i ûlâdaki mukaddematı nazara almak gerektir.

Vehim ve Tenbih: Eğer desen: Herbir fende yalnız bir fezlekeyi bilmek bir adam için mümkündür...

Elcevab: Neam, lâ!.. Zira öyle bir fezleke ki: Hüsn-ü isabet ve mevki-i münasibde ve münbit bir zeminde istimal gibi sâbıkan mezkûr sair Noktalar ile cam gibi maverasından ittıla-ı tâm ve melekeyi gösteren fezlekeler mümkün değildir. Evet, kelâm-ı vâhid iki mütekellimden çıkarsa; birinin cehline ve ötekisinin ilmine bazı umûr-u mermuze-i gayr-ı mesmua ile delalet eder.

İşaret ve İrşad ve Tenbih: Ey benimle şu Kitabın evvel-i menazilinden hayaliyle seyr ü sefer eden Birader-i Vicdan! Geniş bir nazar ile nazar et ve müvazene et. Kendi hayalinde muhakeme etmek için bir meclis-i âliye teşkil et. Sonra da "Mukaddemat-ı İsna Aşer"den müntehabatını davet et, hazır olsunlar. Sonra da şu kaidelerle müşavere et!.. İşte:

Bir şahıs çok fünunda mütehassıs ve meleke sahibi olmaz. Hem de bir Kelâm iki mütekellimden mütefavittir, başkalaşır. Ve hem de fünün, mürur-u zaman ile telahuk-u efkârın neticesidir. Hem de müstakbeldeki bedihî birşey, mazide nazarî olabilir. Hem de medenîlerin malûmu, bedevilere meçhul olabilir. Hem de maziye, müstakbele kıyas etmek, bir kıyas-ı hâdi'-i müşebbittir. Hem de ehl-i veber ve bâdiyenin besateti ise, ehl-i meder ve medeniyetin hile ve desaisine mütehammil değildir. Evet, neam; hile medeniyetin perdesi altında tesettür edebilir. Hem de pek çok ulûm, âdât ve ahval ve vukuatın telkinatıyla teşekkül edebilir. Hem de beşerin nur-u nazarı, müstakbele nüfuz edemez. Müstakbele mahsus olan şeyleri göremez. Hem de beşerin kanunu için bir ömr-ü tabîî vardır. Nefs-i beşer gibi o da inkıta' eder. Hem de muhit, zaman ve mekânın, nüfusun ahvalinde büyük bir tesiri vardır. Hem de eskide hârikulâde olan şeyler, şimdi âdi sırasına geçebilir. Zira mebadi tekemmül etmişler. Hem de zekâ eğer çendan hârika olsa da, bir fennin tekmline kâfi değildir. Nasıl çok fenlerde kifayet edecektir?

İşte ey Birader! Şu zâtlar ile müşavere et. Sonra da müfettişlik sıfatıyla nefsini tecrid et.. Hayalat-ı muhitiye ve evham-ı zamaniyenin elbiselerini çıkart, çıplak ol. Bahr-i bîkeran-ı zaman olan şu asrın sahilinden, içine gir. Tâ Asr-ı Saadet olan adaya çık. İşte herşeyden evvel senin nazarına çarpacak ve tecelli edecek şudur ki: Vahîd, nâsırı yok, saltanatı mefkud, tek bir şahıs; umum Âleme karşı mübareze eder. Ve küre-i zeminden daha büyük bir Hakikatı omuzuna almış ve bütün nev'-i beşerin Saadetine tekeffül eden bir Şeriatı ki: O şeriat,

Fünun-u Hakikiye ve Ulûm-u İlahiyenin zübdesi olarak istidad-ı beşerin nümüvvü derecesinde tevessü' edip iki Âlemde semere vererek ahval-i beşeri güya bir meclis-i vâhid, bir zaman-ı vâhidin ehli gibi tanzim eden öyle bir Adaleti tesis eder. Eğer o Şeriatın Nevamisinden sual edersen ki: Nereden geliyorsunuz? Ve nereye gideceksiniz? Sana şöyle cevap verecekler ki: Biz Kelâm-ı Ezelîden gelmişiz. Nev'-i beşerin Selâmeti için Ebedin yolunda refakat için Ebede gideceğiz. Şu dünya-yı fâniyeyi kestikten sonra, bizim surî olan irtibatımız kesilirse de; daima Maneviyatımız beşerin Rehberi ve Gıda-yı Ruhanîsidir.

H â t i m e

Şübehat ve şükûkun üç menbaları vardır. Şöyle: Eğer Maksud-u Şâri'den ve efkârın istidadları nisbetinde olan İrşaddan tecahül edip, bütün evham-ı seyyienin yuvası hükmünde olan şöyle bir mağlata ile itiraz edersen ki, Şeriatın başı olan Kur'anda üç Nokta vardır:

Birincisi: Kur'an'ın mâbih-il imtiyazı ve vuzuh-u ifade üzerine müesses olan Belâgata münafîdir ki, vücud-u müteşabihat ve müşkilâtır.

İkincisi: Şeriatın Maksud-u Hakikîsi olan İrşad ve Talime münafîdir ki, fünun-u ekvanda bir derece ibham ve ıtlakatıdır.

Üçüncüsü: Tarîk-ı Kur'an olan Tahkik ve Hidayete muhaliftir. İşte o da bazı zevahiri, Delil-i Aklînin hilafına imale edip, hilaf-ı vakıa ihtimalidir.

Ey Birader!.. Tevfîk Allah'tandır. Ben de derim ki: Sebeb-i noksan gösterdiğin olan şu üç Nokta, tevehhüm ettiğin gibi değildir. Belki üçü de İ'caz-ı Kur'an'ın en sadık şahidleridir. İşte:

Birinci Noktaya cevab: Zâten iki defa şu cevabı zımnen görmüşsün. Şöyle ki: Nâsın ekseri cumhur-u avamdır. Nazar-ı Şâri'de ekall, eksere tâbidir. Zira avama müvecceh olan hitabı, havass fehm ve istifade ediyorlar. Bilakis olursa olamaz. İşte cumhur-u avam ise, me'luf ve mütehayyelatından tecerrüd edip Hakaik-i Mücerrede ve makulat-ı sırfeyi temaşa edemezler. Meğer mütehayyelatlarını dûrbün gibi tevsit etseler... Fakat mütehayyelatın suretlerine hasr ve vakf-ı nazar etmek, cismaniyet ve cihet gibi muhal şeyleri istilzam eder. Lâkin nazar, o suretlerden geçerek Hakaikı görüyor. Meselâ: Kâinattaki Tasarruf-u İlahîyi Sultanın Serir-i Saltanatında olan tasarrufunun suretinde temaşa edebilirler.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى gibi... İşte hissiyat-ı cumhur şu

merkezde olduklarından, elbette İrşad ve Belâgat iktiza eder ki: Onların hissiyatı riayet ve ihtiram edilsin ve efkârları dahi bir derece mümaşat ve ihtiram edilsin. İşte riayet ve ihtiram; Ukûl-ü Beşere karşı olan Tenezzülat-ı İlahiye ile tesmiye olunur. Evet o Tenezzülat, te'nis-i ezhan içindir. Onuncu Mukaddeme'ye müracaat et.

İşte bunun içindir ki: Hakaik-i mücerredeye temaşa etmek için hissiyat ve hayal-âlûd cumhurun nazarlarını okşayan Suver-i Müteşabiheden birer dûrbün vaz' edilmiştir. İşte şu cevabı teyid eden maânî-i amîka veya müteferrikayı bir suret-i sehl ve basitade tasavvur veya tasvir etmek için nâsın kelâmında istiarat-ı kesîreyi irad ederler. Demek müteşabihat dahi, istiaratın en ağmaz olan kısmıdır. Zira en hafî Hakaikın Suver-i Misaliyesidir.

Demek işkal ise mananın dikkatindendir, lafzın iğlakından değildir.

Ey mu'teriz! İnsafla nazar et ki, fikr-i beşerin bahusus avamın fikirlerinden en uzak olan Hakaikı, şöyle bir tarîk ile takrib etmek, acaba Tarîk-i Belâgat olan Mukteza-yı Halin Mutabakatına Muvafık ve makamın nisbetinde Kemal-i Vuzuh ve ifadeye mutabıktır; yahut tevehhüm ettiğin gibidir? Hakem sen ol...

İkinci Noktaya cevab: İkinci Mukaddeme'de mufasssalar geçmiştir. Âlemde meyl-ül istikmalin dalı olan insandaki meyl-üt terakkinin semeratı ve tecarüb-ü kesîre ile ve netaic-i efkârın telahukuyla teşekkül eden ve merdiven-i terakkinin basamakları hükmünde olan fûnun ise; müterettibe ve müteavine ve müteselsiledirler. Evet müteahhirin in'ikadı, mütekaddimin teşekkülüne vâbestedir. Demek mukaddem olan fen, Ulûm-u Mütearifenin derecesine gelecek; sonra müteahhirine mukaddeme olabilir.

Bu Sırta binaendir ki: Şu zamanda temahhuz-u tecarüble satha çıkıp ve tevellüd etmiş olan bir fennin faraza on asır evvel bir adam tefhim ve talimine çalışsa idi, mağlata ve safsataya düşürmekten başka birşey yapamazdı. Meselâ, denilse idi: "Şemsin sükûnuyla arzın hareketine ve bir katre suda bir milyon hayvanatın bulunduklarına temaşa edin, tâ Sâni'in Azametini bilirsiniz." Cumhuriyet avam ise; hiss-i zahir veya galat-ı hissin sebebiyle hilaflarını zarûî bildikleri için ya tekzib veya nefislerine mugalata veya mahsus olan şeye mükâbere etmekten başka ellerinden birşey gelmezdi. Teşviş ise; bahusus onuncu asra kadar, minhac-ı irşada büyük

bir vartadır. Ezcümle; sathiyet-i arz ve deveran-ı şems onlarca bedihiyat-ı hissiyeden sayılırdı.

T e n b i h : Şu gibi mes'eleler, müstakbeldeki nazariyata kıyas olunmaz. Zira müstakbele aid olan şeylere hiss-i zahir taalluk etmediği için iki ciheti de muhtemeldir. İtikad olunabilir. İmkân derecesindedir. İtminan kabildir. Onun hakk-ı sarihi tasrih etmektir.

Lâkin hîna ki hissin galatı bizim "مَا نَحْنُ فِيهِ"imizi imkân derecesinden bedahete, yani cehl-i mürekkebe çıkardı. Onun Nazar-ı Belâgatta hiç inkâr olunmaz olan Hakkı ise; ibham ve ıtlaktır. Tâ, ezhan müşevveş olmasınlar. Fakat Hakikata telvih ve remz ve îma etmek gerektir. Efkâr için kapıları açmak, duhûle davet etmek lâzımdır. Nasılki Şeriat-ı Garra öyle yapmıştır.

Yahu.. ey Birader! İnsaf mıdır, taharri-i Hakikat böyle midir ki: Sen İrşad-ı Mahz ve Ayn-ı Belâgat ve Hidayetin mağzı olan şeyi, İrşada münafî ve mübayin tevehhüm edesin? Ve Belâgatça Ayn-ı Kemal olan şeyi noksan tahayyül edesin? Ya eyyühel hoto! Acaba senin zihn-i sakîminde belâgat o mudur ki, ezhanı tağlit ve efkârı teşviş ve muhitin müsaadesizliği ve zamanın adem-i i'dadından ezhan müstaid olmadıkları için Ukûle tahmil edilmeyen şeyleri teklif etmektir? Kellâ.

كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ bir Düstur-u Hikmettir. İstersen Mukaddemata müracaat et... Bahusus Birinci Mukaddeme'de iyi tefekkür et!

İşte bazı zevahiri, Delil-i Aklînin hilafına göstermek olan **Üçüncü Nokta'ya cevab:**

Birinci Mukaddeme'de tedebbür et, sonra bunu da dinle ki; Şâri'in İrşad-ı Cumhurdan maksud-u aslîsi: İsbat-ı Sâni'-i Vâhid ve Nübüvvet ve Haşir ve Adalette münhasırdır. Öyle ise: Kur'an'daki zikr-i ekvan, istitradî ve istidlal içindir. Cumhurun efhamına göre san'atta zahir olan Nizam-ı Bedi' ile Nazzam-ı Hakikî olan Sâni'-i Zülcelal'e istidlal etmek içindir. Halbuki san'atın eseri ve nizamı herşeyden tezahür eder. Keyfiyet-i teşekkül nasıl olursa olsun, maksad-ı aslîye taalluk etmez.

T e n b i h : Mukarrerdir ki delil, müddeadan evvel malûm olması gerektir. Bunun içindir ki; bazı nususun zevahiri, ittizah-ı delil ve isti'nas-ı efkâr için cumhurun mu'tekadat-ı hissiyelerine imale olunmuştur. Fakat delalet etmek için değildir. Zira Kur'an, Âyâtının telâfifinde öyle emarat ve karaini nasbetmiştir ki; o sadeplerdeki Cevahiri ve o zevahirdeki Hakikatları Ehl-i Tahkika parmakla gösterir ve işaret eder. Evet "Kelimetullah" olan Kitab-ı Mübin'in bazı Âyâtı, bazısına Müfessirdir. Yani bazı Âyâtı, ehavâtının mâ-fiz-zamirlerini izhar eder. Öyle ise bazıları diğer bir ba'za karine olabilir ki; mana-yı zahirî murad değildir.

Vehim ve Tenbih: Eğer istidlalin makamında denilse idi ki: Elektriğin acaibi ve cazibe-i umumiyenin garaibi ve küre-i arzın yevmiye ve seneviye olan hareketi ve yetmişden ziyade olan anasırın imtizac-ı kimyeviyelerini ve şemsin istikrarıyla beraber suriye olan hareketini nazara alınız, tâ Sâniî bilesiniz!. İşte o vakit delil olan san'at, Marifet-i Sâni' olan neticeden daha hafî ve daha gamız ve kaide-i istidlale münafî olduğundan bazı zevahiri, efkâra göre imale olunmuştur. Bu ise: Ya müstetbe-üt terakib kabilesinden veya kinaî nev'inden olduğu

için medar-ı sıdk ve kizb olmaz. Meselâ: **قَالَ** Lafzındaki **ا** eliftir.

Aslı **و** olsa, **ق** olsa, ne olursa olsun tesir etmez.

Ey Birader!. İnsaf et... Acaba şu üç nokta-i itiraz cemi' a'sarda cemi' insanların İrşadları için İnzal olunan Kur'an'ın İ'cazına en zahir delil değil midir?.. Evet..

وَالَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ الْمُعْجَزَ إِنَّ نَظَرَ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ وَبَصِيرَتُهُ التَّقَادَةَ
أَدَقُّ وَأَجَلُّ وَأَجَلُّ وَأَنْفَذُ مِنْ أَنْ يَلْتَبِسَ أَوْ يَشْتَبِهَ عَلَيْهِ الْحَقِيقَةُ
بِالْخَيَالِ وَإِنَّ مَسْلَكَهُ الْحَقَّ أَغْنَى وَأَعْلَى وَأَنْزَهُ وَأَرْفَعُ مِنْ أَنْ
يُدْلِسَ أَوْ يُغَالِطَ عَلَى النَّاسِ

(1) Neam.. hayalin ne haddi vardır ki; nurefşan olan nazarına karşı kendini Hakikat gösterebilsin. Evet, mesleği Nefs-i Hak ve mezhebi Ayn-ı Sıdktır. Hak ise, tedlis ve tağlit etmekten müstağnidir.

(1): Şu Arabiyyü-ül ibare iki mezheb-i bâtılın reddine işarettir.

Beşinci Meslek

Marufe ve meşhure olan Havarik-ı Zahire ve Mu'cizat-ı Mahsusedir. Siyer ve tarihin Kitapları onlar ile meşhundur. Ülema-

yı Kiram (جَزَاهُمُ اللَّهُ خَيْرًا) hakkıyla tefsir ve tedvin etmişlerdir. Malûmun talimi lâzım gelmemek için biz tafsilinden kat'-ı nazar ettik.

İ ş a r e t : Şu havarik-ı zahirenin herbir ferdi eğer çendan mütevatir değildir, mutlaka cinsleri, belki çok enva'ı kat'iyyen ve yakînen mütevatir-i bilmanadır. O havarik birkaç nev' üzerindedir. İşte:

Bir nev'i: İrhasat-ı mütenevviadır. Güya o asır Peygamber'den (A.S.M.) istifade ve istifaza ederek, Keramet sahibi olduğundan, Kalb-i Hassasından Hiss-i Kabl-el Vukua binaen İrhasatla Fahr-i Âlem'in geleceğini ihbar etmiştir.

Bir nev'i dahi: Gaybdan olan İhbarat-ı Kesîresidir. Güya tayyar olan Ruh-u Mücerredi, zaman ve mekân-ı muayyenin kayıdlarını kırmış ve hudud-u maziye ve müstakbeleyi çiğnemiş, her tarafını görerek bize söylemiş ve göstermiştir.

Bir kısmı dahi: Tahaddi vaktinde izhar olunan havarik-ı hissiyedir. Bine karib ta'dad olunmuştur. Demek söylediğimiz gibi herbir ferdi, âhâdî de olursa mecmuu mütevatir-i bilmanadır.

Birisi: Mübarek olan Parmaklarından suyun nebeanıdır. Güya maden-i sehavet olan Yed-i Mübarekesinden Maye-i Hayat olan Suyun nebeanıyla Menba-ı Hidayet

olan Lisanından, Maye-i Ervah olan Zülâl-i Hidayetin Feveranını hissen tasvir ediyor.

Biri de: Tekellüm-ü Şecer ve Hacer ve Hayvandır. Güya Hidayetindeki Hayat-ı Maneviye, cemadat ve hayvanata dahi sirayet ederek Nutka getirmiştir.

Biri de: İnşikak-ı Kamer'dir. Güya Kalb-i Sema hükmünde olan Kamer, mübarek olan Kalbiyle inşikakta bir münasebet peyda etmek için sine-i saf ve berrakını Mübarek Parmağın işaretiyle iştiyakan şakk ve çâk etmiştir.

T e n b i h : İnşikak-ı Kamer mütevatir-i bilmanadır.

وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ olan Âyet-i Kerime ile sabittir. Zira hattâ Kur'an'ı

inkâr eden dahi, bu Âyetin manasına ilişmemiştir. Hem de ihtimal vermeye şâyan olmayan bir tevil-i zaîften başka tevil ve tahvil edilmemiştir.

Vehim ve Tenbih: İnşikak, hem âni, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem şu zaman gibi âsumana adem-i tarassud, hem vücud-u sehab, hem ihtilaf-ı metalî' cihetiyle bütün Âlemin görmeleri lâzım gelmez ve lâzım değildir. Hem de hem-matla' olanlarda sabittir ki, görülmüştür. Birisi ve en birincisi ve en kübrası olan Kur'an-ı Mübin'dir. İşte sâbıkan bir nebzesine îma olunan yedi cihetle İ'cazı müberhendir. İlââhîrîhî... Sair Mu'cizatı Kütüb-ü Mutebereye havale ediyorum.

H â t i m e

Ey benim Kelâmımı mütalaa eden zevat!.. Geniş bir fikir ile ve müteyakkız bir nazar ile ve müvazeneli bir basiretle.. Mecmu-u Kelâmımı yani Mesalik-i Hamseyi muhit bir daire veya müstedir bir sur gibi nazara alınız, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'ın Nübüvvetine merkez gibi temaşa ediniz. Veyahut sultanın etrafına halka tutmuş olan asakir-i müteavinenin nazarıyla bakınız! Tâ ki bir taraftan hücum eden evhamı, mütecavibe ve müteavine olan cevanib-i saire def edebilsin. İşte şu halde Japonların suali olan

مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَىٰ وَجُودِ إِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ

ye karşı derim: İşte Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm...

İşaret ve İrşad ve Tenbih: Vakta Kâinat tarafından, Hükûmet-i Hilkat canibinden müstantık ve sâil sıfatıyla gönderilen fenn-i hikmet, istikbale teveccüh eden nev'-i beşerin talâlarına rastgelmiş; birden fenn-i hikmet şöyle bir takım sualleri irad etmiş ki: "Ey insan evlâdları!.. Nereden geliyorsunuz?.. Kimin Emriyle.. Ne edeceksiniz?. Nereye gideceksiniz?.. Mebdeiniz nereden?. Ve müntehanız nerededir?" O vakit nev'-i beşerin Hatib ve Mürşid ve Reisi olan Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm ayağa kalkarak, Hükûmet-i Hilkat canibinden gelen fenn-i hikmete şöyle cevap vermiştir ki: "Ey müstantık efendi! Biz maaşir-i mevcudat, Sultan-ı Ezel'in Emriyle, Kudret-i İlahiyenin dairesinden memuriyet sıfatıyla gelmişiz. Şu Hulle-i Vücudu bize giydirerek ve şu Sermaye-i Saadet olan İstidadatı veren, Cemi'-i Evsaf-ı Kemaliye ile muttasıf

ve Vâcib-ül Vücut olan Hâkim-i Ezel'dir. Biz maaşır-i beşer dahi, şimdi Saadet-i Ebediyenin esbabını tedarik etmekle meşgulüz. Sonra birden Ebede müteveccihen Şehristan-ı Ebed-ül Âbâd olan Haşr-i Cismanîye gideceğiz.

İşte ey Hikmet, halt etme ve safsata yapma!.. Gördüğün ve işittiğin gibi söyle!.."

Üçüncü Maksad

Haşr-i Cismanîdir. Evet, Hilkat onsuz olmaz ve abestir. Neam, Haşır Haktır ve doğrudur... Bürhanın en vâzihı, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'dır.

Mukaddeme

Kur'an-ı Mübin, Haşr-i Cismanîyi o derece izah etmiştir ki; edna bir şübheyi bırakmamış. İşte biz de kuvvetimize göre onun berahinini bir derece tefsir için birkaç makasîd ve mevakıfına işaret edeceğiz.

BİRİNCİ MAKSAD: Evet Kâinattaki Nizam-ı Ekmel, hem de Hilkatteki Hikmet-i Tâmmе, hem de Âlemdeki adem-i abesiyet, hem de Fıtrattaki adem-i israf, hem de cemî' fûnun ile sabit olan istikra-i tâmm, hem de yevm ve sene gibi çok enva'da olan birer nevi' Kıyamet-i Mükerrere, hem de İstidad-ı Beşerin Cevheri, hem de insanın lâ-yetenahî olan âmâlî, hem de Sâni'-i Hakîm'in Rahmeti, hem de Resul-i Sadık'ın Lisânı, hem de Kur'an-ı Mu'ciz'in Beyanı; Haşr-i Cismanîye sadık şahidler ve Hak ve Hakikî bürhanlardır.

Mevkîf ve İşaret:

1- Evet Saadet-i Ebediye olmazsa Nizam, bir suret-i zaîfe-i vâhiyeden ibaret kalır. Cemi' maneviyat ve revabıt ve niseb, hebaen gider. Demek nazzamı, Saadet-i Ebediyedir.

2- Evet İnyet-i Ezeliyenin timsali olan Hikmet-i İlahiye, Kâinattaki riayet-i mesalih ve hikem ile mücehhez olduğundan, Saadet-i Ebediyeyi ilân eder. Zira Saadet-i Ebediye olmazsa, Kâinatta bilbedahe sabit olan hikem ve fevaide karşı mükâbere edilecektir.

3- Neam, Akıl ve Hikmet ve İstikra'nın şehadetleriyle sabit olan Hilkatteki adem-i abesiyet; Haşr-i Cismanîdeki Saadet-i Ebediyeğe işaret, belki delalet eder. Zira adem-i sırf, herşeyi abes eder.

4- Evet Fıtratta, ezcümle Âlem-i Suğra olan insanda, fenn-i menafi'-ül a'zanın şehadiyetiyle sabit olan adem-i israf gösterir ki: İnsanda olan İstidadat-ı Maneviye ve âmâl ve efkâr ve müyulâtının adem-i israfını isbat eder. O ise, Saadet-i Ebediyeğe namzed olduğunu ilân eder.

5- Evet öyle olmazsa umumen kurur, hebaen gider.

افْيَا الْعَجَبِ! Bir cevher-i cihanbahanın kılıfına nihayet derece dikkat ve itina edilirse, hattâ gubarın konmasından muhafaza edilirse, nasıl ve ne suretle o cevher-i yegâneyi kırarak mahvedecektir?. Kellâ!.. Ona itina, onun hatırası içindir.

6- Evet sâbıkan beyan olunduğu gibi cemi' fûnunla hasıl olan, İstikra-i Tâmla sabit olan İntizam-ı Kâmil, o İntizamı ihtilâlden halâs eyleyen ve tekemmül ve Ömr-ü Ebedîye mazhar eden Haşr-ı Cismanînin sadefinde olan Saadet-i Ebediyeyi bizzarure iktiza eder.

7- Evet, saatin sâniye ve dakika ve saat ve günleri sayan çarklarına benzeyen yevm ve sene ve ömr-ü beşer ve deveran-ı dünya, birbirine mukaddime olarak döner, işler. Gecedен sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevtten sonra Kıyamet dahi O Destgâhtan çıkacağını haber veriyorlar. Evet insanın her ferdi, birer nev' gibidir. Zira Nur-u Fikir onun âmâline öyle bir vüs'at vermiş ki; bütün ezmanı yutsa tok olmaz. Sair enva'nın efradlarının mahiyeti, kıymeti, nazarı, kemali, lezzeti, elemi ise cüz'î ve şahsî ve mahdud ve mahsur ve ânidir. Beşerin ise ulvî, küllî, sermedîdir. Yevm ve senede olan çok nevilerde olan birer nevi Kıyamet-i Mükerrere-i Nev'îye ile insanda bir Kıyamet-i Şahsiye-i Umumiye remz ve işaret, belki şehadet eder.

8- Neam, beşerin cevherinde gayr-ı mahsur istidadatında mündemiç olan gayr-ı mahdud olan kabiliyattan neş'et eden müyulattan hasıl olan lâ-yetenahî âmâlinden tevellüd eden gayr-ı mütenahî efkâr ve tasavvuratı; Maveray-ı Haşr-i Cismanîde olan Saadet-i Ebediye elini uzatmış ve medd-i nazar ederek o tarafa müteveccih olmuştur.

9- Neam, Sâni'-i Hakîm ve Rahmanürrahîm'in Rahmeti ise; cemi' Niamı nimet eden ve nıkmelikten halâs eden ve Kâinatı fırak-ı ebedîden hasıl olan vaveylâlardan halâs eyleyen Saadet-i Ebediye nev'-i beşere verecektir. Zira şu herbir Nimetin Reisi olan Saadet-i Ebediye vermezse, cemi' Nimetler nıkmete tahavvül ederek, bizzarure ve bilbedahe ve umum Kâinatın şehadetiyle sabit olan Rahmeti inkâr etmek lâzım gelir.

İşte ey Birader!.. Mütenevvi olan Nimetlerden yalnız Muhabbet ve Aşk ve Şefkate dikkat et. Sonra da, fırak-ı ebedî

ve hicran-ı lâyezâliyi nazara al! Nasıl o Muhabbet, en büyük musibet olur!.. Demek hicran-ı ebedî, Muhabbete karşı çıkamaz. İşte Saadet-i Ebediye, o firak-ı ebediye öyle bir tokat vuracak ki, adem-âbâd hiçâhiçe atacaktır.

10- Neam, sâbık olan beş mesleği ile Sıdk ve Hakkaniyeti müberhen olan Peygamberimizin Lisanı, Haşr-i Cismanînin definesindeki Saadet-i Ebediyenin anahtarıdır.

11- Neam, yedi cihetle onüç asırda İ'cazı musaddak olan Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan, Haşr-i Cismanînin Keşşafıdır ve Fettahıdır ve Besmelekeşidir.

İKİNCİ MAKSAD: Kur'an'da işaret olunan Haşre dair iki delilin beyanındadır. İşte,

نَحْوِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

* * *

Bu Risalenin Müellifi Üstad Bediüzzaman Hazretleri, bu Risalenin te'lifinden 30 sene sonra te'lif ettiği Risale-i Nur Külliyyatından "Dokuzuncu Şua"ın başında diyor ki:

"Latif bir İnayet-i Rabbaniyedir ki: Bundan otuz sene evvel Eski Said yazdığı Tefsir Mukaddemesi "Muhakemat" namındaki Eserin âhirinde, "İkinci Maksad: Kur'an'da Haşre işaret eden iki

Âyet tefsir ve beyan edilecek. نَحْوِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ deyip durmuş. Daha yazamamış. Hâlık-ı Rahîmîme Delail ve Emarat-ı Haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfik ihsan eyledi."

(Küçük Biraderim Abdülmecid'in Takrizidir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أحمدہ تعالیٰ حمدًا بلا حدّ، وأصلي على رسوله سيدنا محمد وعلى آله وصحبه سالكي الطريق الأسدّ.

وبعد: فاعلم أنه من يُرْم أن يعرج إلى سماء الحقائق، ويسم أن يسرح فكره في رياض الدقائق، ويطلب ميزانًا لتمييز الكاذب عن الصادق، ومكنسة لتكنيس غبار الأوهام عن وجوه الشقائق، وجنة يروض فيها جياذ الأفكار، وجنة يدافع بها نضال السقيمة من الأخيار، ومضمارًا يبارز فيه الأبطال من الأجبار: فعليه بتدريس وتدريس هذا الكتاب .. لأنه قد بني على أساسي تهديم الخطأ وتعمير الصواب، وأصلي تصقيل الإسلامية عن الوهميات التي بها تعاب، وتصفية العقائد عن الخرافات التي بها تشاب .. كيف لا، وقد أخرج تلك الحقائق المؤودة في أحاديث الخبالات، وفض أفواه الأوهام عن مكنونات هاتيك النكات. فحل الأذهان، وأذهن الفحول، وسمح به ثاقب الأفكار، وأفكر العقول وخاطر كل ما يوصف به فهو فوقه ولو بذل الواصف في أطرائه طوقه.

وإن شككت فيما أقول فيه، انظر إلى الفرائد الساقطة من فيه ...

ويحق أن يقال في تأليفه:

بديع النسج والاسداء إنشا * من التعيب والتغير حاشا
كتابًا باللآلي قد توشا * أناسي النصوص قد تحشّا

مرئي الصدق والحق المبين * ويومي للكنوز تحت غين
ولذي الدين والأحباب زين * كما للقالى والحساد شين
يمزق عن وجوه الحق مينا * يعمى لذوي الاتحاد عيناً
محك للنحول من نقول * وقيد للعقول من فحول
جدير بالتقلد في نحور * محافظة الحدود والثغور
خليق بالتقلد في العناق * لضرب الفرق في رأس النفاق
على الطرف متى يُسطر سطر * هـ لا يعيش طول الدهر عور
على القلب بأن تكتب أخرى * وأن تجعل مكان الخبر تبراً
صغير الجرم تبرئ المثال * كمرقاة إلى أوج الكمال
كثير الرموز والمعنى دقيق * وعن دركه ذو الطعن سحيق
هلال الشكّ معناه فحدد * بكحل ضده العين فراود
وإني لا يكون ذا كذاكا * ويختصم بكفيه السماكا
وقد أنشاه رازي الأوان * مجيد للبديع في الزمان
وذا العصر به يعلو وسام * لذا التأليف تاريخ تمام

Yakînin Kâşîfî olmakla, Miftah-ı Belâgatır.

Hakikat olduğu şey'e, menar-ı ihtida odur.

Hakk'ın Keşşafı olmakla, Belâgatça misalsizdir.

Belâgatta olan, Esrara bir Misbah-ı Vehhacdır.

Mesailden ne şey müşkil olursa onda zahirdir

Bütün esdaf-ı elfazda Esrar-ı Belâgatır.

Hakk'ın Cevher-i Âlisiyle Elmas-ı Hakikattan,

Şükûke karşı yapılmış olan bir Seyf-i Katı'dır.

Müzehheb basamaklı şu Semavat-ı Kemalâta,

Urûc etmek için hakkıyla bir Nuranî Mirkattır.

Abdûlmecid

F İ H R İ S T

Kitaba Giriş.....	7
BİRİNCİ MAKALE (Unsur-u Hakikatin veyahut bazı Mukaddemat ve Mesail ile İslâmiyet'e saykal vurmamn beyanındadır).....	12
Birinci Mukaddeme (Akıl ve Naklin teâruzu, Kur'an'ın Makasıd-ı Esasiyesi).....	12
İkinci Mukaddeme (Âlemde meyl-ül istikmal, mesailin iki kısım olması, maddiyat-maneviyat farkı)	16
Üçüncü Mukaddeme (İsrâiliyatın ve hikmet-i yunaniyenin Efkâr-ı İslâmiyet'e karışması).....	18
Dördüncü Mukaddeme (Şöhret, insanın malı olmayanı da insana mal eder).....	23
Beşinci Mukaddeme (Mecaz, İlmin elinden cehlin eline düşse; hakikata inkılab eder).....	25
Altıncı Mukaddeme (Tefsirde mezkûr olan herbir emir, Tefsirden olmak lâzım gelmez).....	28
Yedinci Mukaddeme (Mübâlağa ihtilalcidir).....	31
Sekizinci Mukaddeme (Ebnâ-yı mâziyle ebnâ-yı müstakbeli müvazene).....	35
Dokuzuncu Mukaddeme (Hilkat-ı Âlemde maksud-u bizzat ve galib-i mutlak, yalnız hüsün ve hayr ve hak ve kemaldır).....	40

Onuncu Mukaddeme (Bir Kelâmda, her fehme gelen şeylerde müteteklim muâhaze olunmaz).....	44
Onbirinci Mukaddeme (Kelâm-ı vâhidde, Ahkâm-ı Müteddide olabilir).....	47
Onikinci Mukaddeme (Lübbü bulmayan, kışır ile meşgul olur).....	49
Birinci Mes'ele (Arz'ın yuvarlak olması).....	56
İkinci Mes'ele (Arz, öküz ve balık üzerinde olması).....	59
Üçüncü Mes'ele (Kaf Dağı).....	63
Dördüncü Mes'ele (Sedd-i Zülkarneyn, Ye'cüc-Me'cüc).....	66
Beşinci Mes'ele (Cehennem yer altındadır).....	70
Altıncı Mes'ele (Kur'an'ın Belâgatı, hasâis ve mezâyâ bâhusus istiare ve mecaz üzere müessesedir).....	72
Yedinci Mes'ele (Kur'an'da zikrolunan fakat Hakikata zıd görünen bazı ifadelerde, büyük bir Nükte-i Belâgat bulunduğu).....	74
Sekizinci Mes'ele (İmkânâtı vukuata karıştırmamak, imkân-ı zatî yakîn-i ilmîye münafî olmadığı, imkân-ı vehmî ile imkân-ı aklîyi iltibas etmemek, mecazın her yerinde taharri-i hakikat etmemek gibi bazı hususlar).....	75

İKİNCİ MAKALE (Belâgatın Ruhuna taalluk eden birkaç Mes'elenin beyanındadır).....	86
Birinci Mes'ele (A'cam, Arablara muhtelit olduklarından; Belâgat-ı Kur'aniyenin madenini müşevveş ettikleri).....	86
İkinci Mes'ele (Kelâmın hayatlanması ve neşv ü neması, mânaların tecessümüyle ve cemadâta nefh-i ruh etmekle bir mükâleme ve mübahaseyi içlerine atmaktır).....	89
Üçüncü Mes'ele (Kelâmın elbise-i fâhiresi veyahut cemali ve sureti, üslûb iledir).....	90
Dördüncü Mes'ele (Kelâmın kuvvet ve kudretinin menbaı).....	93
Beşinci Mes'ele (Kelâmın servet ve vüs'atinin menbaı).....	94
Altıncı Mes'ele (Kelâmın semeratı; tabakat-ı muhtelifede, Suver-i Müteaddidede teşekkül eden maânîdir).....	97
Yedinci Mes'ele (Belâgatın Ukde-i Hayatiyesi; hâriciyatın nevamisi ve mekayisini temessül etmektir).....	102
Sekiz'inci Mes'ele (Maânî-i beyaniyenin aşılması ve telkihi ve mânaların becayış ve inkılabları).....	103
Dokuzuncu Mes'ele (İrade-i cüz'iyeyi ve tasavvur-u basiti âciz bırakan, Kelâmın yüksek tabakası).....	104
Ouncu Mes'ele (Kelâmın Selâseti).....	107

Onbirinci Mes'ele (Beyanın selâmet ve sıhhati).....108

Onikinci Mes'ele (Kelâmın selâmet ve rendeçlenmesi ve itidal-i mizacı).....109

Ü Ç Ü N C Ü M A K A L E (Unsur-u Akide ile Ecvibe-i Japoniye beyanındadır).....116

Birinci Maksad (Delâil-i Sâni' beyanındadır).....118

İkinci Maksad (Peygamberimiz (A.S.M.) hem Sâni'e, hem Nübüvvete, hem Haşre, hem Hakka, hem Hakikata bir Hücet-i katıdır).....135

Üçüncü Maksad (Haşr-i Cismanîdir).....167

Kardeşi Abdülmecid'in bir Takrizi.....171

